

ОСВІТНІЙ ФАКТОР

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ
№3(15), 2025

Засновник громадська організація «Спілка освітян України»

Головний редактор, науковий консультант, доктор педагогічних наук
Вербицький В.В.

Літературний редактор, коректор
Петлицька В.П.

Редакційна колегія

Бардин М.Я., кандидат філософських наук;
Безусько А.Г., кандидат біологічних наук, доцент;
Бех І.Д., академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор;
Бордюг Н.С., доктор педагогічних наук, професор;
Вербицька О.В., методист в/к НЕНЦ, заслужений працівник освіти України;
Драган О.А., методист в/к НЕНЦ;
Захарченко Г.І., заступник голови ГО «Спілка освітян України»;
Кацурак В.П., заступник директора з навчально-виховної роботи НЕНЦ;
Кириченко В.І., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Кліменко В.І., заступник директора з навчально-методичної роботи НЕНЦ;
Корнієнко А.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Костенко С.О., доктор біологічних наук, доцент;
Лещенко М. П., доктор педагогічних наук, професор;
Лорен Спіт, доктор філософії (PhD);
Мачуський В.В., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Медведева Т.В., кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник;
Педан Ю.Ф., директор Дніпропетровського обласного еколого-натуралістичного центру;
Петлицька В.П., методист НЕНЦ;
Первушевська І.О., заслужений працівник освіти України;
Просіна О.В., кандидат педагогічних наук, доцент;
Сапіга Ю.С., директор БО «Грін Крос Україна»;
Семенченко Н.І., заступник голови ГО «Спілка освітян України»;
Цюнь Л.О., методист в/к НЕНЦ;
Шкільна І.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Щепкін Є.Ю., методист НЕНЦ.

Журнал можна передплатити, придбати за адресою:
м. Київ-74, вул. Вишгородська, 19, НЕНЦ

Всеукраїнський науково-педагогічний журнал «ОСВІТНІЙ ФАКТОР».
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 962 від 21.03.2024 р. «Ідентифікатор медіа» – R30-03714

Виходить з 2022 р.

Підписний індекс 76964

Рукописи не рецензуються й не повертаються.

Деякі матеріали друкуються в порядку обговорення.

Статті журналу відтворено з авторських оригіналів. Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів та посилань несуть автори статей.

Адреса редакції: 04074, м. Київ, вул. Вишгородська, 19, НЕНЦ
Тел./факс 430-0260. Тел. 430-0064, 430-2222
<https://nenc.gov.ua>, E-mail: nenc@nenc.gov.ua

Надруковано в ТОВ «НВП «Інтерсервіс».
Підготовлено до друку 24.07.2025

ЗМІСТ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗРОБКИ ПЕРШОГО ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ «ЗДОБУВАЄМО ПРИРОДООХОРОННУ ОСВІТУ» У ПОЗАШКІЛЛІ ВЕРБИЦЬКИЙ В.В.	3
РОЗДІЛ I. ПЕДАГОГІЧНІ НАПРАЦЮВАННЯ	
МІЖНАРОДНІ ОСВІТНІ ПРОЄКТИ ЯК ІННОВАЦІЙНЕ ПОЛЕ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СПОДАРИК С.О.	10
ТВОРЧА СПІВПРАЦЯ ПОЗАШКІЛЬНИКІВ З НАУКОВЦЯМИ ХЛУС Л.М., КУЗЬМІНСЬКА В.В.	12
ГУРТOK «ЮНІ АКВАРІУМІСТИ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ БУДНІК С.В., КОЛОСОК А.М.	17
РОЗДІЛ II. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	
ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ПИЛИПКО А.	19
РОЗДІЛ III. ІННОВАЦІЇ	
HARD SKILLS, SOFT SKILLS AND DIGITAL SKILLS – НАВИЧКИ ХХІ СТОЛІТТЯ ПАРАЩЕНКО О., ШУБЧИНСЬКИЙ В., МЕНАФОВА Ю.	25
ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ПШИБЕЛЬСЬКИЙ В.	28
ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК КОМПЕНСАЦІЇ ОСВІТНІХ ВТРАТ І ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТИХЕНКО Л.В., СЬОМА С.О.	29
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ «ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ» СПІТ Л., БАРДИН М.Я.	33
РОЗДІЛ IV. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ	
НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ОСНОВАМ ВІНАХІДНИЦЬКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ЕВРОНІКА» ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ТУРОВ М.	42
РОЗДІЛ V. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ	
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗАЙЧЕНКО О.В., КОМИСА І.В.	49
ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕВІНЕЦЬ Н.В.	53
КОД НАЦІЇ: ВПЛИВ МЕДІА ТА СОЦМЕРЕЖ НА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЛОДІ БРОВКО К.А.	57
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АСТАХОВА М.С.	61

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗРОБКИ ПЕРШОГО ЗАНЯТТЯ З ТЕМИ «ЗДОБУВАЄМО ПРИРОДООХОРОННУ ОСВІТУ» У ПОЗАШКІЛЛІ

Володимир Валентинович Вербицький,

доктор педагогічних наук, професор, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України

У сучасних умовах глобальних екологічних змін та зростаючого антропогенного навантаження на довкілля особливої актуальності набуває формування екологічної свідомості підростаючого покоління. Природоохоронна освіта в системі позашкільної освіти відіграє важливу роль у вихованні активних, свідомих громадян, які здатні відповідально ставитися до навколишнього природного середовища та брати участь у його збереженні. Позашкільна освіта, завдяки своїй гнучкості, практичній спрямованості та індивідуальному підходу до кожного вихованця, створює сприятливі умови для реалізації завдань природоохоронного виховання. Через участь у гуртках, екологічних експедиціях, природоохоронних акціях та дослідницькій діяльності вихованці позашкільних закладів освіти не лише поглиблюють знання про природу, а й формують ціннісне ставлення до неї, розвивають екологічне мислення та соціальну активність.

Метою цих методичних рекомендацій є надання педагогам позашкільних закладів практичних порад щодо організації та проведення першого заняття з природоохоронної освіти, а також створення ефективної системи екологічного виховання, що відповідає сучасним освітнім викликам. У документі подано основні принципи, підходи, форми та методи організації першого заняття з екологічної тематики, враховуючи вікові особливості учнівської молоді та сучасні освітні тенденції. Усвідомлюючи, що природоохоронна освіта — це формування у людини знань, цінностей і практичних навичок, необхідних для збереження природи, розглянемо основні аспекти природоохоронної освіти.

1. Ціннісно-світоглядний аспект. Формування у здобувачів освіти екологічної свідомості, поваги до природи, розуміння її цінності як основи життя на Землі. Основні цінності: гармонія з природою, відповідальність, етичне ставлення до живого.

2. Змістовий (знаннєвий) аспект. Забезпечення здобувачів освіти базовими та поглибленими знаннями з екології, охорони довкілля, біорізноманіття, змін клімату,

сталого розвитку. Сюди входить вивчення екологічних понять, законів природи, причин і наслідків екологічних проблем.

3. Діяльнісний (практичний) аспект. Активне залучення здобувачів освіти до природоохоронної діяльності відбувається шляхом організації: екологічних акцій (прибирання територій навчальних закладів, висадка дерев), спостережень за природою, дослідницької роботи; екологічних проєктів, кампаній та ініціатив.

4. Валеологічний аспект природоохоронної освіти — це один із важливих складників, який підкреслює зв'язок між станом довкілля та здоров'ям людини, зокрема учнівської молоді. Його мета — формування у здобувачів освіти розуміння того, що збереження природи безпосередньо впливає на якість життя, фізичне та психічне здоров'я.

5. Емоційно-мотиваційний аспект. Формування позитивного емоційного ставлення до природи через спілкування з нею, естетичне сприйняття ландшафтів, тварин і рослин. Важливим є пробудження у вихованців інтересу, захоплення, співпереживання та бажання діяти.

6. Комунікативно-соціальний аспект. Передбачає розвиток умінь співпраці, командної роботи, екологічного лідерства, участі у громадських ініціативах. Спільна діяльність сприяє формуванню соціально активної, екологічно відповідальної особистості.

7. Інтегративний аспект. Дуже важливо враховувати, що природоохоронна освіта має міжпредметний характер: поєднує знання з біології, географії, хімії, фізики, економіки, права тощо. Важливою є також інтеграція з мистецтвом, технологіями, інформатикою, що дає змогу реалізовувати STEAM-підходи у природоохоронній освіті.

8. Регіональний та культурний аспект. Врахування місцевих екологічних умов, природних об'єктів, проблем регіону, традицій та народних знань про природу сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та підвищенню зацікавленості учнівської молоді.

Таким чином, можна вважати, що природоохоронна освіта — це інструмент, завдяки якому ми можемо зберегти та покращити наш життєвий простір.

Саме зростаюче покоління має стати агентами змін, а освітяни — тими, хто надихне їх на дії. Цей підхід дозволяє формувати не лише інтелектуальні, а й моральні цінності, сприяючи гармонійному розвитку особистості та підвищенню свідомого ставлення до природи й себе.

Мета першого заняття полягає у:

- ознайомленні учнів із поняттями: біорізноманіття, життєвий простір живих істот, екологічна рівновага;

- поясненні взаємозв'язку між здоров'ям природи та здоров'ям людини (валеологічний аспект);

- сприянні формування ціннісного ставлення до природи через біологізацію змісту освіти;

- мотивуванні до дій у сфері охорони довкілля.

Розглянемо кожне положення, що складає мету.

1. Біорізноманіття, життєвий простір живих істот, екологічна рівновага

Першим завданням є ознайомлення здобувачів освіти з поняттям «біорізноманіття».

Біорізноманіття (біологічне різноманіття) — це різноманіття всіх форм життя на Землі, включаючи всі види рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів, генетичну різноманітність всередині видів, а також різноманіття екосистем, у яких ці види існують і взаємодіють.

З визначення поняття стає зрозумілим, що існує три рівні біорізноманіття, які необхідно враховувати при вирішенні конкретних завдань.

1. Генетичне різноманіття передбачає наявність варіацій генів у межах одного виду (наприклад, різні сорти пшениці або породи собак).

2. Видове різноманіття характеризується кількістю і різноманіттям видів живих організмів у певному середовищі (наприклад, ссавці, птахи, риби, рослини України тощо).

3. Екосистемне різноманіття враховує різноманіття природних середовищ життя та екологічних систем (наприклад, ліси, болота, степи, коралові рифи).

Значення біорізноманіття в житті планети та кожної людини

Екологічне: підтримує баланс і стабільність екосистем (запилення рослин, очищення води, кругообіг речовин).

Генетичне та селекційне: забезпечує первинну базу для виведення нових сортів культурних рослин і порід тварин.

Медичне: біорізноманіття має величезне значення для медицини, оскільки є джерелом численних речовин, що використовуються для профілактики, діагностики та лікування захворювань. Саме різноманіття живих організмів — основа для відкриття нових ліків, вакцин, біотехнологій та медичних досліджень.

Харчове: основа продовольчої безпеки.

Культурне та естетичне: натхнення для мистецтва, традицій, туризму, відпочинку.

Таким чином, значення біорізноманіття для планети Земля і людини не можна переоцінити, однак сьогодення диктує необхідність враховувати природні та антропогенні фактори, що йому загрожують.

Серед загроз біорізноманіттю можна зазначити наступні:

- знищення природних середовищ (вирубання лісів, осушення боліт);

- забруднення довкілля (пестициди, пластик, промислові відходи тощо);

- зміни клімату — це одна з головних екологічних проблем XXI століття. Клімат змінюється швидше, ніж багато видів здатні адаптуватися або мігрувати, що ставить під загрозу існування цілих екосистем;

- інвазійні види є однією з найсерйозніших екологічних проблем у світі. Інвазійні види — це організми, які були занесені (свідомо або випадково) в нове середовище за межами їхнього природного ареалу і почали там активно розмножуватись, витісняючи місцеві види (приклади інвазійних видів в Україні: амброзія полинолиста – алерген, витісняє місцеві рослини; сонячний окунь – хижак, що порушує баланс у ставках; кроп звичайний (інтродукований) – змінює структуру донних екосистем; американський клен – агресивно поширюється, витісняючи місцеві види дерев.

- надмірне використання природних ресурсів — це серйозна загроза для довкілля, біорізноманіття та сталого розвитку людства. Вичерпування ресурсів може призвести до екологічної, економічної та соціальної кризи.

У зв'язку з постійно зростаючими загрозами біорізноманіттю виникає необхідність розробки шляхів збереження біорізноманіття.

Так, охорона біорізноманіття включає:

➤ створення заповідників, національних парків, заказників;

➤ охорону рідкісних і зникаючих видів (Червона книга, Зелена книга, міжнародні конвенції тощо);

➤ екологічну освіту та просвітництво;

➤ сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Таким чином, біорізноманіття — це основа стабільного життя на планеті, і його збереження залежить від нашої здатності діяти швидко, узгоджено і науково обґрунтовано.

Другим завданням є ознайомлення здобувачів освіти з поняттям «життєвий простір живих істот».

Життєвий простір (або середовище існування) — це комплекс природних умов, у яких живе, розмножується, живиться та взаємодіє жива істота. Він включає не лише фізичне середовище, але й інші живі організми, з якими пов'язане життя конкретного виду.

Основні типи середовищ існування (життєвого простору):

1. Наземно-повітряне середовище. Підходить для: наземних тварин, птахів, комах, наземних рослин. Особливості цього середовища: коливання температур, доступність кисню, залежність від світла, опадів.

2. Водне середовище. Підходить для: риб, водоростей, планктону, водних безхребетних. Особливості водного середовища: щільність середовища, тиск, доступність кисню, постійна вологість.

3. Ґрунтове середовище. Підходить для: дощових черв'яків, кротів, бактерій, грибів, корневих систем вищих рослин. Особливості: темрява, вологість, обмежений простір, менші коливання температури.

4. Організмове середовище. Підходить для: симбіонтів, серед яких значна кількість паразитів (гельмінти, кліщі, бактерії, віруси). Особливості: живий організм як середовище проживання, часто вимагає вузькоспеціалізованих умов.

Життєвий простір людини — це середовище, у якому людина живе, працює, відпочиває, розвивається. Він включає:

➤ природне середовище (ліси, річки, повітря, тварини, рослини),

➤ соціальне середовище (інфраструктура, житло, школи, громадські заклади),

➤ психоемоційне середовище (відчуття безпеки, гармонії, краси довкілля).

Важливо усвідомити, що: чисте повітря, питна вода, природні ресурси — основа якісного життя.

Але життєвий простір постійно зменшується через: забруднення, урбанізацію, зміни клімату, неконтрольоване вирубування лісів, втрату біорізноманіття.

Третє завдання — ознайомлення здобувачів освіти з поняттям «екологічна рівновага».

Екологічна рівновага — це стан гармонії в природній екосистемі, при якому всі її компоненти (живі організми, неживі чинники) взаємодіють між собою таким чином, що забезпечується стабільне існування системи протягом тривалого часу.

Сутність поняття «екологічна рівновага» полягає в здатності екосистеми зберігати стабільність у складі видів, структурі та функціонуванні, незважаючи на вплив зовнішніх чинників.

Таким чином, якщо екосистема знаходиться в рівновазі, вона здатна:

➤ підтримувати чисельність видів на відносно сталому рівні;

➤ саморегулюватися — тобто відновлюватися після природних порушень (наприклад, пожежі чи посухи);

➤ ефективно перерозподіляти енергію й речовини між організмами (ланцюги живлення, кругообіг речовин).

Приклади екологічної рівноваги:

У природному лісі: хижакі (лисиці) контролюють чисельність гризунів, рослини отримують живлення від перегною, а гриби розкладають мертву органіку.

У ставку: водорості виробляють кисень, риби їх споживають, бактерії очищують воду від органіки.

Умови збереження екологічної рівноваги:

1. Біологічне різноманіття — чим більше видів, тим стійкіша система.

2. Природна чисельність популяцій за умови відсутності надмірного зростання одного виду.

3. Баланс між продуцентами (рослини), консументами (тварини) й редуцентами (гриби, бактерії).

4. Відсутність надмірного зовнішнього впливу (особливо з боку людини).

Що порушує екологічну рівновагу:

1. Забруднення довкілля (відходи, пластик, побутові хімічні речовини тощо).

2. Знищення середовищ існування (вирубання лісів, осушення боліт).

3. Масове винищення видів (браконьєрство, інтенсивне полювання).

4. Поширення інвазійних видів.

5. Кліматичні зміни (глобальне потепління, танення льодовиків тощо).

Як екосистема реагує на порушення рівноваги?

➤ Зменшення чисельності або зникнення окремих видів.

➤ Порушення ланцюгів живлення.

➤ Масовим розмноженням «шкідливих» або інвазійних організмів.

➤ Загибеллю екосистем (наприклад, пересихання водойми або заболочення лісу тощо).

Як підтримати екологічну рівновагу?

➤ Раціонально використовувати природні ресурси.

➤ Охороняти біорізноманіття.

➤ Відновлювати пошкоджені екосистеми (насадження дерев, очищення водойм).

➤ Зменшувати вплив людини шляхом сортування сміття, зниження викидів.

Висновок

Збереження біорізноманіття має ключове значення для стабільного існування життя на Землі. Кожен вид — від найменших мікроорганізмів до великих ссавців — виконує важливу роль у природних екосистемах. Саме біорізноманіття забезпечує: життєвий простір, екологічну рівновагу та економічну стабільність.

2. Пояснення взаємозв'язку між здоров'ям природи та здоров'ям людини (валеологічний аспект)

Здоров'я людини і природи — нерозривно пов'язані. Валеологічний аспект природоохоронної освіти акцентує на тому, що стан довкілля безпосередньо впливає на фізичне, психічне та соціальне благополуччя людини. Основні напрямки цього взаємозв'язку:

Якість повітря → якість дихання

Забруднене повітря (викиди транспорту, промисловості) викликає алергії, астму, бронхіти, серцево-судинні захворювання.

Ліси та зелені зони — «легені планети», які очищують повітря та покращують самопочуття людей.

Чиста вода → здоров'я організму

Природні джерела води (річки, озера, підземні води) — основа безпечного питного водопостачання.

Забруднення води спричиняє інфекції, отруєння, розповсюдження хвороботворних мікроорганізмів.

Екологічно чисті продукти → харчова безпека

Якість ґрунту, води та повітря впливає на безпечність овочів, фруктів, м'яса, риби.

Пестициди, важкі метали, — загроза здоров'ю, насамперед, для дітей та молоді.

Біорізноманіття та хвороби

Знищення природних середовищ спричиняє контакт із новими збудниками (віруси, бактерії), що призводить до поширення зоонозів (COVID-19, ебола, сказ). Збереження біорізноманіття гальмує поширення таких хвороб.

Природа як ресурс для психічного здоров'я

Прогулянки в природі, контакт із зеленими зонами знижують стрес, тривожність, покращують сон, концентрацію уваги, настрій.

Такі практики, як екотерапія, застосовується у сучасній медицині.

Висновок

Здорова природа сприяє збереженню здоров'я людей. Забруднене довкілля, зникнення видів і руйнування екосистем — це прямі загрози людському здоров'ю. Натомість турбота про навколишнє середовище — це інвестиція у тривале, повноцінне життя людини.

3. Сприяння формуванню ціннісного ставлення до природи через біологізацію змісту освіти

Ціннісне ставлення до природи — це усвідомлене, емоційно забарвлене, морально відповідальне ставлення людини до навколишнього середовища, яке проявляється в дбайливій поведінці, готовності захищати природу та жити з нею у гармонії.

Біологізація змісту освіти — це процес наповнення навчального матеріалу біологічними знаннями, природничими прикладами та фактами, що формують екологічну свідомість, повагу до життя в усіх його проявах.

Як біологізація освіти сприяє ціннісному ставленню до природи?

Формує наукове розуміння природних процесів. Здобувачі освіти дізнаються про взаємозв'язки у живій природі, роль кожного виду в екосистемі, важливість біорізноманіття. Це створює підґрунтя для усвідомлення цінності життя в усіх формах.

Розвиває емоційно-естетичне сприйняття природи. Через спостереження за живими організмами, участь у дослідницьких роботах, виїздах на природу у здобувачів освіти пробуджується захоплення, любов, повага до живого.

Формує особисту відповідальність за стан довкілля. Завдяки інтеграції біологічних тем з проблемами екології, змінами клімату, вимиранням видів — учні усвідомлюють вплив людини на природу й власну роль у її збереженні.

Забезпечує мотивацію до екологічно відповідальної поведінки. Поглиблене розуміння біологічних основ життя формує стійку мотивацію до збереження довкілля, участі в природоохоронній діяльності, змін у стилі життя.

Інтегрує знання, виховання і практику. Біологізація сприяє поєднанню знань з практичними діями (експерименти, догляд за тваринами, екологічні проекти), що робить навчання життєво значущим.

Висновок

Біологізація змісту освіти є ефективним інструментом для формування глибокого, свідомого і ціннісного ставлення до природи. Вона забезпечує не лише знання, а й виховання любові, відповідальності та дбайливого ставлення до навколишнього світу — основи екологічної культури сучасної особистості.

4. Мотивування людини до дій у сфері охорони довкілля

Мотивування учнівської молоді до природоохоронної діяльності — важливий компонент екологічної освіти, який забезпечує перехід від знань і цінностей до активної поведінки. Освітній процес має не лише інформувати, а й надихати діяти: захищати

природу, змінювати власну поведінку, долучатися до екоініціатив.

Ключові підходи до мотивування в екологічному вихованні:

Емоційне залучення. Створення позитивного емоційного досвіду взаємодії з природою: екскурсії, живі куточки, спостереження. Використання мистецтва (екофлешмоби, виставки, театралізовані виступи) для пробудження співпереживання та любові до природи.

Знання та усвідомлення необхідності змінювати ситуації. Подача інформації про реальні екологічні проблеми у зрозумілій формі (через історії, приклади з життя, місцеві кейси). Демонстрація наслідків бездіяльності та прикладів позитивного впливу (як дії однієї людини або громади змінюють ситуацію).

Формування особистої відповідальності. Підкреслення думки: «Твої дії мають значення». Заохочення до усвідомленого споживання, сортування сміття, дбайливого ставлення до ресурсів.

Практична залученість. Створення умов для участі в конкретних природоохоронних справах: екологічні акції («Посади дерево», «Очистимо берег», «Без поліетилену»); дослідницькі та проєктні роботи; участь у роботі гуртків і позашкільлі.

Соціальне визнання і підтримка. Заохочення активних здобувачів освіти в екологічних заходах шляхом отримання подяк, грамот, публічних відзнак. Популяризація екологічно активних школярів через ЗМІ, соціальні мережі, презентації.

Залучення до спільної справи формує здатність до командної роботи, партнерських ініціатив з батьками, громадою, місцевими органами влади, що викликає відчуття приналежності до спільноти, що діє заради збереження природи.

Висновок

Мотивація до охорони довкілля — це поєднання знань, емоцій і особистого досвіду. Ефективне екологічне виховання повинно не лише інформувати, а й формувати внутрішню потребу діяти. Важливо, щоб кожний вихованець і вихованка відчули: «Я можу змінити світ на краще» — і отримали для цього знання, підтримку та практичні інструменти.

Методичні акценти

Формуйте міжпредметні зв'язки з біологією, географією, основами здоров'я.

Активно використовуйте біологізацію (факти про організми, середовище життя) і валеологізацію (вплив довкілля на людину).

Забезпечуйте природоохоронну дію навіть у простих речах: участь в акціях, спостереженнях, змінах звичок.

Заклучне слово

Природоохоронна освіта в умовах позашкільної освіти є важливою складовою формування екологічної культури підростаючого покоління. Вона має на меті не лише озброїти вихованців знаннями про природу, але й сформувати у них ціннісне ставлення до довкілля, відповідальність за його стан та готовність діяти на користь природи.

У методичних рекомендаціях розглянуто ключові підходи, принципи та аспекти організації ефективного екологічного виховання:

- висвітлено поняття біорізноманіття та його значення для життя людини й планети;
- розкрито валеологічний аспект, який підкреслює зв'язок між здоров'ям природи та здоров'ям людини;
- проаналізовано основні компоненти життєвого простору та необхідність їх збереження;
- акцентовано на важливості екологічної рівноваги як основи стабільного функціонування природних систем;
- обґрунтовано необхідність формування ціннісного ставлення до природи через біологізацію освіти;
- запропоновано практичні підходи до мотивування учнів до участі в природоохоронній діяльності.

Методичні рекомендації спрямовані на підтримку педагогів у створенні змістовного, інтегрованого та діяльнісного підходу до природоохоронної освіти. Вони допоможуть виховати учнів, які не лише знають про природу, а й дбають про неї, живуть у гармонії з нею та готові брати участь у збереженні довкілля.

Заклучне положення

Успішна природоохоронна освіта у позашкільній — це шлях до свідомої, відповідальної та екологічно грамотної особистості, здатної змінювати світ на краще.

СЦЕНАРІЙ заняття на тему «ЗДОБУВАЄМО ПРИРОДООХОРОННУ ОСВІТУ»

Мета: ознайомити учнів з основами природоохоронної освіти, актуальними екологічними проблемами, сформувати екологічну свідомість та мотивацію до збереження природи.

Форма проведення: інтерактивне заняття з презентаційною частиною, командною роботою, іграми, рефлексією.

Цільова аудиторія: учні 10–15 років.

Тривалість: 3 години (з перервами).

СТРУКТУРА ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний етап (15 хв)

Привітання.

Ознайомлення з програмою гуртка.

Встановлення правил екологічної поведінки в гуртку («Зелений кодекс»).

Мотиваційне відео (наприклад, коротке відео про красу природи України або про охорону біорізноманіття планети).

II. Вступна частина – Що таке природоохоронна освіта? (45 хв)

Мета: сформувати уявлення про природоохоронну освіту.

Мінілекція з елементами бесіди:

Що таке природа?

Взаємозв'язки людини та природи.

Природоохоронна освіта – це формування у людини знань, цінностей і практичних навичок, необхідних для збереження природи.

Робота з термінами і поняттями: біорізноманіття, життєвий простір, екологічна рівновага, взаємозв'язок між здоров'ям природи та здоров'ям людини.

Презентація «Значення біорізноманіття в житті планети та людини» або «Загрози біорізноманіттю».

III. Основна частина (1 год 15 хв)

1. Інтерактивна гра «ЕкоКоло» (15 хв)

Мета: з'ясувати, як щоденні дії впливають на природу.
Формат: вихованці сідають у коло, ведучий читає твердження (наприклад: «Я економлю воду вдома» – якщо так, роблять крок уперед). Обговорення дій після кожного твердження.

2. Командна робота «Екопроблеми нашої місцевості» (30 хв)

Мета: розвивати критичне мислення та навички командної співпраці.

Хід роботи:

Діти об'єднуються в групи по 4–5 осіб.

Завдання: на аркушах ватману позначити основні екологічні проблеми свого району, міста, села.

Презентація результатів (2–3 хв кожна команда).

3. Мініпроект «Я – охоронець природи» (30 хв)

Мета: сформувати особисту позицію та мотивацію діяти.
Завдання: створити плакат або листівку з мотиваційним гаслом або екологічним закликом.

Приклади гасел: «Сортуй – рятуй!», «Земля – наш дім», «Жити в стилі еко».

Презентація робіт. Галерея добрих справ (виставка у гуртковій кімнаті).

IV. Перерва (15 хв)

Еко-руханка на природну тематику.

Музичне супроводження з природними звуками.

V. Заключна частина – Рефлексія та підсумки (30 хв)

1. Рефлексивна вправа «Серце природи»

Кожному вихованцю та вихованці дається пелюстка з паперу. На ній вони пишуть:

- що дізнався/лася нового;
- що найбільше сподобалося;
- яку дію хоче зробити для природи вже

завтра.

Пелюстки прикріплюються до «Серця природи» на ватмані.

2. Обговорення та плани на наступні заняття

Ознайомлення з темами (екологічні походи, майстер-класи, екскурсії, природно-заповідна фонд України, Червона книга України, рослини і тварини рідного краю).

Запрошення вести «Екодощик ідей» – зошит, куди учні заноситимуть власні думки та спостереження.

3. Вручення «Екопаспортів гуртківця» (формуляр для заповнення учнем протягом занять) Враховуються дані про учня, його улюблену тварину, екологічні звички, ідеї для охорони природи.

МІЖНАРОДНІ ОСВІТНІ ПРОЄКТИ ЯК ІННОВАЦІЙНЕ ПОЛЕ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

(за напрямом «Напрацювання закладів профільної позашкільної освіти:
крізь виклики до перемог»)

Світлана Олександрівна Спогарик,

*завідувач методичного відділу Волинського обласного
еколого-натуралістичного центру Волинської обласної ради*

Розвиток інноваційних процесів в освіті є об'єктивною закономірністю, що зумовлюється: інтенсивним розвитком інформаційних технологій у всіх сферах людського буття; оновленням змісту філософії сучасної освіти, центром якої став загальнолюдський цілісний аспект; гуманістично-зорієнтованим характером взаємодії учасників навчально-виховного процесу; необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності педагога за власну професійну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості; готовності до сприйняття та активної діяльності у нових соціально-економічних умовах.

Сьогодні позашкільна еколого-натуралістична освіта сприяє розв'язанню низки суспільно-важливих завдань. А це спонукає нас бути готовими до роботи в умовах надшвидкого ритму економічних та політичних змін, бути конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг. Серед цих завдань провідною є проблема практичного спрямування екологічної освіти, виховання у підростаючого покоління відповідального ставлення до навколишнього середовища, формування майбутніх повноцінних у соціальному відношенні громадян України.

Педагоги Волинського обласного еколого-натуралістичного центру Волинської обласної ради працюють над створенням інноваційного середовища у системі позашкільної екологічної освіти. У дослідженнях провідного українського психолога І. Беґа наголос ставиться на тому, що повноцінний розвиток особистості дитини може відбуватися лише тоді, коли вона стає суб'єктом практичної діяльності. Сучасне позашкільня є саме тим освітньо-виховним простором де діти мають змогу постійно реалізувати набуті знання. Соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу передбачає системну взаємодію суб'єктів навчального процесу, у результаті якого дитина опановує мистецтво самостійно розв'язувати творчі завдання.

В інноваційній педагогічній діяльності колективу Центру особливе місце займає участь юнаків у міжнародних освітніх програмах, конкурсах, проєктах.

Навчальні заклади Волинської області вже тривалий час беруть участь у Міжнародному науково-освітньому проєкті «GLOBE» (глобальне вивчення та спостереження з метою поліпшення довкілля). Цей проєкт об'єднує зусилля учнів, вчителів, учених-дослідників, спрямовані на отримання додаткової інформації про навколишнє середовище шляхом збору даних і проведення спостережень. Програма GLOBE – це міжвідомча програма зі структурою управління, яка фінансується Національною адміністрацією з аеронавтики і космонавтики (NASA), Національним управлінням океанічних і атмосферних досліджень (NOAA) і Національним науковим фондом (NSF). Програма підтримується Державним департаментом США, яке заключило договір з більш ніж ста країнами, які розвивають програму на національних та регіональних рівнях.

В Україні імплементація програми розпочалася з підписання Заяви про співпрацю між Національним управлінням океанічних і атмосферних досліджень США та Міністерством освіти і науки України в 1999 році. З 2001 року координатором програми GLOBE в Україні є Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді.

Рік у рік у нашій країні збільшується кількість навчальних закладів, які бажають працювати за програмою GLOBE. На сьогодні мережа учнівських об'єднань в Україні, що працюють за програмою GLOBE включає 483 школи та позашкільні навчальні заклади, 573 вчителів, понад 2000 учнів.

У Волинській області розроблено план впровадження Міжнародної програми в школах і позашкільних навчальних закладах, який передбачає: підготовку вчителів-організаторів, проведення досліджень, розроблення методичних рекомендацій, проведення районних семінарів, участь у всеукраїнських вебінарах.

Дослідження — це процес в якому людина відкриває нові знання про навколишній світ. Проводячи дослідження, учні отримують певні дані, аналізують їх та розглядають можливі варіанти застосування. У навчальних закладах області з 2017 року розпочалась дослідницька робота в рамках Міжнародної програми «GLOBE». Конкурс «Календар GLOBE» — це конкурс фотографій, які фіксують роботу при дослідженні води, повітря, ґрунту, рослинного чи тваринного світу, а також об'єктів живої та неживої природи. Журі Ради Європи та Євразії серед сотень фотографій з усього світу відібрали 20 найкращих, які були надруковані у Європейському календарі GLOBE. Серед них три роботи юннатів з Волині. Багато навчальних закладів області зацікавилось конкурсом «Вишнева Україна», метою якого було спостереження за початком вегетаційного сезону у рослин виду вишня звичайна, GLOBE Іграми та інші заходи. За увесь час існування програми GLOBE в Україні до бази даних внесено 20874 вимірювань.

Прикордонне розташування Волині передбачає участь у регіональних міжнародних програмах. Цікавими були українсько-польські спостереження за популяцією лелеки білого. Саме в рамках таких спостережень проводилась у 2019–2020 роках обласна акція «Лелека». Чимало буслів є у Німеччині, Чехії, Польщі та на Волині цей птах є своєрідним символом. В межах нашої області знаходиться основна концентрація української популяції цих птахів. Юннати брали активну участь у спостереженнях за місцями гніздування птахів, прильотом, насиджуванням, появою пташенят і строками осіннього відльоту. Результати своїх спостережень юні дослідники обговорювали на спільних українсько-польських зустрічах. Хочеться відзначити, що за останні роки зросла чисельність популяції лелеки білого в межах Волинської та прикордонних польських областях.

Протягом чотирьох років (2013–2017) на базі Устилузького ліцею Володимир-Волинського району тривав українсько-польський проєкт з обміну досвідом трудового виховання «Фарм». Учні школи разом із учнями школи села Лужков (Республіка Польща) вирощували сільськогосподарські культури, проводили дослідження із акліматизації рослин, вели фенологічні спостереження. У серпні спільно організували обжинки, де обмінюються досвідом вирощування овочевих, ягідних культур, обговорювали проблеми, що виникли.

Не перший рік триває в області регіональний українсько-німецький проєкт по

спостереженню за популяцією очеретянки прудкої в межах Національного природного парку «Прип'ять-Стохід». Юннати навчальних закладів Любешівської громади, на території якого знаходиться Національний парк, вже два роки посліпль спостерігають за очеретянкою в літній період. Як результат дані спостережень юних природолюбів були враховані при складанні карти поширення очеретянки.

Біорізноманіття — це всі види живих організмів, які існують на планеті. Сьогодні людству відомі майже 8 мільйонів видів. Серед них є ті які вивчені дуже добре, але є й такі які маловідомі. Їх треба науково досліджувати і вивчати. У 2021 році Волинський обласний еколого-натуралістичний центр розпочав впровадження у закладах освіти області спільного українсько-польського проєкту «Дикі бджоли-осмії. Їх роль у збільшенні врожайності ентомофільних культур». Проєкт передбачає популяризацію знань про цих комах, проведення майстер-класів з виготовлення будиночків для бджіл з метою їх приваблювання. В кінцевому результаті передбачено зростання рівня запилення рослин, а отже і врожайності плодкових культур, ягідників. У громадах області: Луцькій, Колодяжненській, Ратнівській в рамках еколабораторії практичних дій вже пройшли практичні заходи щодо виготовлення хатинок для комах з надією, що з настанням весни осмії оселяться у підготовлених для них хатинках.

2022 рік для Центру був історичним. Відбулось підписання Меморандуму між Товариством приятелів дітей Сілезького регіонального відділення м. Катовіце Республіки Польща та Волинським обласним еколого-натуралістичним центром Волинської обласної ради, метою якого було ініціювання та підтримка спільних проєктів у сфері екології та охорони навколишнього середовища. В рамках Меморандуму проводилась грантова діяльність, здійснювалось оздоровлення та психологічна реабілітація вихованців Центру. Впродовж 2022–2023 років 76 активістів юннатівського руху побували на оздоровленні у місті Калети (Республіка Польща). Було залучено 705 тисяч гривень.

Таким чином, залучення вихованців до міжнародних проєктів, програм, конкурсів сприяє утворенню форуму учнів що, за допомогою спілкування із своїми однолітками з різних країн, зміцнює зв'язки між школярами, поглиблює розуміння екологічних проблем та шляхів їх вирішення, виховує почуття належності до єдиної європейської співдружності.

ТВОРЧА СПІВПРАЦЯ ПОЗАШКІЛЬНИКІВ З НАУКОВЦЯМИ

*Лариса Миколаївна Хлус,
Валентина Василівна Кузьмінська,*

*Комунальний заклад «Чернівецький обласний центр
еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»*

Серед основних завдань закладів загальної середньої та позашкільної освіти – залучення учнівської молоді до науки, спрямування її на національні інтереси держави з метою наближення України за науково-технологічними можливостями до світового рівня.

Дослідництво – один із найважливіших засобів пізнання закономірностей природи, що широко використовується в усіх галузях науки. Відомо, що без наукових досліджень, «експериментів» неможливий прогрес самої науки.

Найкраще місце для знайомства з науковими дослідженнями – лабораторія. Тісні дружні стосунки зв'язують Чернівецький ОЦЕНТУМ з навчально-науковим інститутом біології, хімії та біоресурсів (ННІБХБ) Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Спілкування юннатів з науковцями відбувається як у формі практичних і лабораторних занять в наукових лабораторіях ННІБХБ, так і у форматі лекційно-практичних занять, які проводять науковці та педагоги університету на базі КЗ ЧОЦЕНТУМ. Проілюструємо цю співпрацю на прикладі гуртка «Основи екологічного моніторингу» (керівник – канд. біол. наук, доцент Л.М. Хлус).

Упродовж 2023–2025 рр. в лабораторії хімічного аналізу кафедри хімії та експертизи харчової продукції юннати опановували методи контролю якості води та ґрунту і щомісячно проводили моніторинг стану води малих річок, що протікають територією міста.

Навесні 2023 року юннати відвідали кафедру біохімії та біотехнології, де кандидат біологічних наук, доцент Лариса Миколаївна Чебан і студент кафедри – президент юннатів Чернівецького ОЦЕНТУМ Олександр Худий ознайомили вихованців гуртка з основними напрямками наукових досліджень.

Наприкінці цього ж року, в рамках вивчення розділу «Соціально-екологічний моніторинг», знайомилися зі специфічними рисами медико-екологічного моніторингу.

Доцент кафедри біохімії та біотехнології ННІБХБ, кандидат біологічних наук Оксана Миколаївна Волощук доступно і надзвичайно цікаво розповідала про імунітет, антитіла та їх роль у імунному захисті. Для візуалізації та закріплення отриманих знань Оксана Миколаївна провела для юннатів експериментальний практикум «Імунохроматографічні методи досліджень». Юні дослідники на практиці ознайомилися з експрес-методами виявлення антитіл у біологічному матеріалі. Вони дізналися, на чому базуються методи діагностики інфаркту міокарду, ковіду, вірусних гепатитів, а також про методи виявлення ВІЛ. Кожен мав нагоду власноруч провести експрес-тест. Це було цікаво, пізнавально, захопливо. А ще – дало поштовх до роздумів про майбутній фах: хтось бачив себе науковцем у біологічній лабораторії, хтось – лікарем-лаборантом, але обов'язково – корисним членом суспільства.

Навесні 2024 року юннати стали учасниками «Наукового фестивалю OL», який проходив у Мармуровій залі ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Фестиваль реалізується LvivOpenLab у межах проєкту «Трамплін до рівності», що імплементується UNFPA, Фондом ООН у галузі народонаселення у партнерстві з Офісом віцепрем'єра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. У перервах діти скористалися нагодою помилуватися величною архітектурою та розкішними інтер'єрами колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації.

В День відкритих дверей у Ботанічному саду ЧНУ юннати милувалися цвітінням магнолій, провели весняні фенологічні спостереження, а відтак, разом із завідувачем оранжереї Ксенією Валеріївною Коржан та провідним фахівцем Надією Георгіївною Литвін, апробували новий, надзвичайно цікавий інтерактив «Мешканці мертвого дерева».

Заняття, присвячене проблемам екологічного моніторингу ґрунтів, відбулося на кафедрі геоматики, землеустрою та агроменеджменту ННІБХБ. Доцент кафедри, кандидат біологічних наук Володимир Андрійович Нікорич розповів про глобальні функції ґрунту в біосфері та їх порушення в результаті деградації ґрунтів; ознайомив юннатів з науковими основами екологічного моніторингу ґрунтів, звернувши особливу увагу на актуальність проблеми контролю стану і охорони ґрунтів в Україні. В лабораторіях кафедри юні дослідники визначали рН ґрунту титрометрично та за допомогою приладів; дізналися, що таке поглинальна здатність ґрунту; провівши нескладний дослід, відповіли на питання – чому ґрунти закипають? Розібратися в тонкощах експериментів юннатам допомагали асистент кафедри, кандидат біологічних наук Тетяна Іванівна Цвик та лаборант Іван. Справжньою родзинкою цього надзвичайно цікавого заняття став майстер-клас від педагогів кафедри «Профіль ґрунту власними руками».

Цьогоріч навесні наші вихованці взяли участь в унікальному заході від ННІБХБ – «Експериментальний простір». Ця подія об'єднала науку, освіту, стейкхолдерів та крафтових виробників, ремесла та благодійність в одному просторі. Юннати мали унікальну можливість долучитися до наукових експериментів, побачити екологічні розробки та сучасну продукцію, ознайомитись з технологіями майбутнього, а ще – поспілкуватися з викладачами, науковцями та потенційними роботодавцями. Юні дослідники надихнулися атмосферою досліджень та інновацій, наочно познайомилися з прикладною наукою, відкрили для себе нові творчі та професійні горизонти.

На початку травня вихованці гуртка «Основи екологічного моніторингу» взяли участь у науково-просвітницькому заході «Секрети лабораторії», організованому кафедрою біохімії та біотехнології та приуроченому до 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і Міжнародного дня фахівця з лабораторної діагностики. Гуртківці отримали цінний практичний досвід, виконавши в біохімічній лабораторії під керівництвом асистента кафедри, кандидата біологічних наук Івонни Михайлівни Николайчук низку захопливих експериментів. Допомогала опанувати

ази лабораторної роботи аспірантка кафедри Марія Урсатий. Юннати провели якісні реакції для виявлення протеїнів, дослідили амінокислотні відмінності між яєчним альбуміном та желатином, а також оцінили вміст вуглеводів і вітамінів у різноманітних харчових продуктах. Особливий інтерес викликало дослідження зміни кольору чаю «Анчан» під впливом додавання лимонного соку та настою шафрану, що стало яскравою демонстрацією біохімічних процесів. Під час екскурсійно-демонстраційної частини заняття наші вихованці мали унікальну можливість ознайомитись із сучасним лабораторним обладнанням кафедри біохімії та біотехнології, а також лабораторією біології клітини. Особливо цінним стало практичне занурення у професію лабораторного діагноста під час роботи з автоматичними біохімічними аналізаторами, що використовуються для оцінки біологічних рідин.

В рамках науково-просвітницьких заходів «Секрети лабораторії» гуртківці відвідали центральну медичну лабораторію Сінево у місті Чернівці. Організатором і координатором заняття була кафедра біохімії та біотехнології ННІБХБ ЧНУ ім. Юрія Федьковича (завідувач кафедри – канд. біол. наук, доцент Оксані Миколаївні Волощук). Вдягнувшись в одноразові лабораторні халати та бахіли, юннати одразу відчули себе причетними до таємничого світу сучасної лабораторії. Екскурсійно-демонстраційне заняття провів керівник лабораторії Богдан Михайлович Алексеєв. Він розповів про структуру міжнародної мережі діагностичних центрів Synovo, яка входить до складу європейського медичного холдингу Medicover і частиною якої є Сінево Україна. Юннати дізналися що в Чернівецькому лабораторному відділенні Сінево виконують понад 1200 тестів, проводять гематологічні, біохімічні, загальноклінічні, імунологічні дослідження. Про особливості та тонкощі окремих груп досліджень розповіли співробітники відповідних лабораторій. Вони продемонстрували у роботі сучасні лабораторні прилади і додали, що точність досліджень забезпечується використанням автоматичного обладнання від кращих світових виробників, постійним контролем якості, відповідністю світовим лабораторним стандартам; точність аналізів гарантує також багаторівневий контроль якості, зокрема незалежна зовнішня оцінка авторитетними

референсними лабораторіями. Наприкінці заняття кожен отримав фірмовий подарунок від Synevo, спільне фото на згадку і масу вражень, якими негайно хотілося поділитися з батьками, друзями, однокласниками...

На базі оранжереї Ботанічного саду ЧНУ з 2022–2023 навчального року працює гурток «Квітникарство» (керівник – провідний науковий співробітник ботсаду, керівник гуртків КЗ ЧОЦЕНТУМ Надія Георгіївна Литвін). На базі кафедри екології та біомоніторингу ННІБХБ другий рік поспіль працює гурток «Відповідальне споживання (керівник – доцент цієї кафедри, кандидат біологічних наук, керівник гуртків КЗ ЧОЦЕНТУМ Уляна Володимирівна Легета).

Вихованці нашого Центру регулярно готуються до участі в екохакатоні, конкурсі «Зелена естафета», експедиційно-польових зборах команд юних зоологів, екологів, ботаніків на базі лабораторій, ботанічного саду та зоологічного відділу Природничого музею ЧНУ.

У поточному році ми започаткували спільні виїзні лекційно-екскурсійні та лекційно-практичні заняття студентів старших курсів і педагогів ННІБХБ та Чернівецького ОЦЕНТУМ для вихованців секцій очно-заочної біологічної школи. В рамках фестивалю «STEM-весна – 2025» та місячника екологічної освіти студент 4 курсу спеціальності «Біотехнологія», головний спеціаліст відділу іхтіології, регулювання рибальства, меліорації та аквакультури Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм у Чернівецькій області Олександр Худий провів цикл занять, присвячених гідроекосистемам Буковини. В ході заняття вихованці вивчали річкову мережу Чернівецької області, ознайомилися з основними завданнями Чернівецького рибоохоронного патруля як правоохоронного органу, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання і відтворення водних біоресурсів. Розглянули біологічні особливості нересту риб та чинники, що впливають на цей процес, звернувши особливу увагу на нерест червонокнижних видів риб і пов'язані з ним сучасні виклики та охоронні заходи. Практична частина заняття була присвячена донним безхребетним як основі природної кормової бази риб. Юннати за допомогою

бінокюляру спостерігали за руховою активністю гіллястовусих раків, знайомилися з основними групами донних безхребетних нашого регіону та вчилися їх визначати за допомогою ілюстрованих визначникових таблиць, оцінювали стан води у водоймах за якісним і кількісним складом безхребетних гідробіонтів.

У свою чергу, Чернівецький ОЦЕНТУМ також є однією з баз підготовки майбутніх фахівців – біологів та екологів. Студенти ННІБХБ – часті гості у Чернівецькому ОЦЕНТУМ. Вже традиційно студенти третього курсу кафедри екології та біомоніторингу під час літньої практики працюють у літньому оздоровчо-відпочинковому таборі «Країна «Еко»» на базі нашого Центру: допомагають вихователям загонів, асистують на майстер-класах та психологічних пікніках. Майбутні освітяни знайомляться з нашим Центром, опановують ази юннатівського дослідництва, занурюються в чарівний світ дитячої творчості... Студенти спеціальності «Середня освіта. Біологія», в рамках вивчення курсу «Організація шкільної навчально-дослідної ділянки та живого кутка» регулярно відвідують Чернівецький ОЦЕНТУМ. Зокрема, у травні 2024 року тут відбулося заключне заняття студентів-освітян 3-го та 5-го курсів з метою ознайомлення з організацією кутка живої природи у найбільшому закладі позашкільної освіти еколого-біологічного напряму області та узагальнення вивченого матеріалу. Лекційно-екскурсійне заняття провели заступник директора з навчально-методичної роботи Л.М. Хлус та методист природничого відділу Валентина Василівна Кузьмінська. У вересні в нашому Центрі відбулося поточне заняття студентів четвертого курсу, які на практиці вивчали особливості функціонування закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного напряму. Упродовж серпня – жовтня 2024 р. студенти 2-го 3-го курсів спеціальності «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)», в рамках ознайомчої педагогічної практики, неодноразово відвідували наш Центр для знайомства з організацією позакласної роботи в закладах позашкільної освіти еколого-натуралістичного напряму. Педагоги Центру висвітлювали різні аспекти діяльності закладу, ознайомили практикантів з нормативними документами, що регламентують координаційно-методичну та навчальну діяльність.

Студенти оглянули навчальні кабінети, відділки навчально-дослідної земельної ділянки і, звичайно, «поспілкувались» з тваринами контактного зоомайданчика пам'яті Василя Аксенина, практично ознайомившись з азами новаторського напрямку роботи з дітьми – анімалотерапії в рамках контактної педагогіки.

Окремим цікавим і продуктивним аспектом є творча співпраця педагогічних колективів Чернівецького ОЦЕНТУМ з кафедрою ННІБХБ, яка реалізується через спільні тристоронні проекти із залученням закладів загальної освіти області, щорічні літні педагогічні школи (ЛПШ), проект «Експерсійна педагогіка в позашкільній та позакласній роботі еколога-натуралістичного напрямку», щорічну науково-практичну конференцію «Педагог-позашкільник» тощо. Так, з 2012 по 2017 роки, спільно з кафедрою екології та біомоніторингу, був реалізований тристоронній проект «Етноекологічні особливості та дослідження екологічного стану Буковини». У проекті поєдналися навчання, екологічна просвіта, наукові дослідження та безпосередня участь у вирішенні наріжних екологічних проблем краю. У 2017 р. співпраця продовжилася проектом «Біомоніторинг та біоремедіація садових агроценозів» для вчителів біології, екології та основ садівництва, педагогів закладів позашкільної освіти міста Чернівці та районів області з розвиненим садівництвом. Проект ознайомив учасників з проблемою екобезпеки садівничих районів і експрес-моніторингом пестицидного навантаження садових агроecosystem за допомогою використання *Drosophila melanogaster* Meigen, 1830. Наступного року відкрився новий проект – «Моніторинг втрати бджіл на соціально-екологічному градієнті Чернівецької області», започаткований науковцями кафедр екології та біомоніторингу, молекулярної генетики та біотехнології, а також членами організації ГО АВПБ «Буковинський бджоляр» в рамках міжнародного проекту «Моніторинг успішності зимівлі бджолиних колоній (Coloss)» національним координатором якого в Україні є завідувач кафедри екології та біомоніторингу доктор біологічних наук Марія Михайлівна Федоряк. Учасники проекту досліджують причини загибелі бджолосімей, розпаду колоній, можливості запобігання колапсу та ефективного лікування бджіл.

В рамках першого тристороннього проекту зародилася літня педагогічна школа; продемонструвавши високу ефективність, вона набула статусу щорічної та успішно функціонує донині. В різні роки ЛПШ проходила у виїзному режимі, очно у Чернівецькому ОЦЕНТУМ та/або на одній з кафедр-партнерів ННІБХБ, під час жорстких карантинних обмежень – online. Тематика ЛПШ:

– 21–22.06.2012 р. – виїзний методичний семінар-практикум «Методики дослідження екологічного стану водних об'єктів»;

– 22–23.06.2013 р. – виїзний методичний семінар-практикум «Дослідження екологічного стану водних екосистем»;

– 19.09.2014 р. – виїзний семінар-тренінг «Етноекологічні особливості та дослідження екологічного стану Буковини»;

– 20.06.2015 р. – «Алгоритм і технологія дослідження водозбірно-басейнових екосистем»;

– 21–22.06.2016 р. – виїзна ЛПШ «Етноекологічна складова екологічного виховання молоді»;

– 30.06.2017 р. – ЛПШ «Біомоніторинг та біоремедіація садових агроценозів»;

– 14.06.2018 р. – ЛПШ «Моніторинг втрати бджіл на соціально-екологічному градієнті Чернівецької області»;

– 21–22.06.2019 р. – виїзна ЛПШ «Біорізноманіття та ризику його збереження»;

– 18.06.2020 р. – Літня online педагогічна школа «Використання інноваційних технологій в освітньому процесі для формування екологічної грамотності учнівської молоді». Організатори заходу окреслили основні аспекти розвитку STEM-освіти у позашкільлі, ознайомили присутніх з можливостями співпраці закладів освіти з екологічною STEM-лабораторією Чернівецького ОЦЕНТУМ та участі, у рамках проекту «Гарбологічний моніторинг населених пунктів», у трьох тематичних проектах: «Ні – сміттєзвалищам!», «Сміття: сортуй, рятуй, заробляй!», «Виготовляйте компост – бережіть навколишнє середовище!»;

– 17.06.2021 р. – ЛПШ «Використання інноваційних технологій в освітньому процесі для формування екологічної грамотності учнівської молоді»;

– 23.06.2022 р. – ЛПШ «Екологічні наслідки воєнних дій в Україні»;

– 29.06.2023 року – ЛПШ «Екологічна культура споживання: теорія і практика»;

– 25.06.2024 р. – ЛПШ «Сучасні підходи до моніторингу біорізноманіття». Проведена спільно з кафедрою ботаніки та природоохоронної діяльності, теоретична частина відбулася на базі кафедри. Завідувач кафедри – доктор біологічних наук, професор Ілля Ілліч Чорней окреслив теоретичні аспекти моніторингу фіторізноманіття, зосередивши увагу на важливості проведення моніторингових досліджень ранньовесняних рослин та орхідей буковинського краю, а також адвентивних видів. Педагоги Чернівецького ОЦЕНТУМ Л.М. Хлус та В.В. Кузьмінська ознайомили учасників заходу з невиснажливими методами дослідження тваринного світу. Асистент кафедри, кандидат біологічних наук Алла Іларіонівна Токарюк провела змістовний практикум «Практичні аспекти моніторингу фіторізноманіття» на базі Ботанічного саду ЧНУ ім. Ю. Федьковича та «Парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Центральний парк культури та відпочинку ім. Т.Г. Шевченка». Кульмінацією заходу став круглий стіл, на якому учасники мали змогу обмінятися досвідом роботи, своїми враженнями, а також отримали відповідні сертифікати та довідкові матеріали за темою Літньої педагогічної школи.

Об'єкти садово-паркового мистецтва в адміністративних межах населених пунктів є хорошою базою для організації навчальних та еколого-пізнавальних екскурсій в рамках гурткової роботи і вивчення дисциплін природничого циклу в закладах освіти. Вивченню їх можливостей сприяв черговий семінар-практикум, який в рамках проекту «Екскурсійна педагогіка в позашкільній та позакласній роботі еколого-натуралістичного напрямку» у 2022 році Чернівецький ОЦЕНТУМ провів спільно з кафедрою ботаніки, лісового та садово-паркового господарства ННІБХБ в аудиторно-екскурсійному форматі. Теоретична частина семінару-практикуму відбулася у Просвітницькому центрі збереження біорізноманіття згаданої кафедри, де науковці висвітлили теоретичні

аспекти природоохоронної справи та стан її реалізації на теренах буковинського краю, ознайомили з основними категоріями об'єктів ПЗФ Чернівецької області, окреслили історико-краєзнавчі аспекти їх створення та функціонування. Практична частина включала натурні лекції-екскурсії «Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Чернівецький парк культури та відпочинку ім. Шевченка» як об'єкт дендрологічної екскурсії», ППСМ «Парк-сквер» на вул. Кордуби, «Парк-сквер» на Соборній площі, ППСМ «Парк ім. Шіллера», ботанічну пам'ятку природи «Сквер з чотирма різновидами рідкісних дерев», які провели науковці та провідні фахівці ботанічного саду ЧНУ ім. Ю. Федьковича та педагоги Чернівецького ОЦЕНТУМ. Тут учасники семінару-практикуму отримали інформацію про можливості використання міських скверів як екскурсійних об'єктів у позашкільній еколого-натуралістичній роботі. Фінальним акордом заходу стала екскурсія по території ансамблю центральних корпусів ЧНУ імені Ю. Федьковича – колишньої резиденції буковинських митрополитів і партерній частині Дендропарку загальнодержавного значення «Чернівецький», розміщеного на його території. Семінар-практикум сприяв отриманню педагогами нових фахових знань та практичних навичок в царині екскурсійної педагогіки – сучасного дієвого підходу до реалізації навчального процесу в закладах освіти.

Отже, співпраця з науковцями, залучення їх до навчально-виховного процесу закладів позашкільної освіти, використання матеріально-технічної бази наукових установ для проведення наукових досліджень є важливою формою роботи, адже нинішні учні, вихованці закладів позашкільної освіти – це майбутня наукова зміна науковців, політиків, економістів, підприємців і повноцінно озброїти їх глибокими знаннями, виховати, допомогти реалізуватися – одне з головних завдань сьогодення.

ГУРТОК «ЮНІ АКВАРІУМІСТИ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ В МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Світлана Василівна Буднік

керівник гуртка «Юні акваріумісти» Волинського
обласного еколого-натуралістичного центру,
кандидат педагогічних наук, доцент
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк

Андрій Мирославович Колосок

керівник гуртка «Юні акваріумісти» Волинського
обласного еколого-натуралістичного центру,
кандидат економічних наук, доцент
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк

Тематичний напрям роботи конференції:
профільна позашкільна освіта як ресурс подо-
лання викликів сучасності

Статтю присвячено актуальній на сьогодні проблемі – формуванню дослідницьких умінь в майбутніх педагогів. У дослідженні наголошується що навчальне значення акваріума полягає в тому, що він забезпечує формування реалістичних уявлень про представників рослинного і тваринного світу через постійний і дієвий безпосередній контакт здобувачів освіти із ними. Висвітлено важливість акваріумної справи у формуванні дослідницьких умінь здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: акваріум, акваріумістика, дослідницькі вміння, здобувачі вищої освіти.

*Чудові вчителі навчають студентів до-
сліджувати та мислити критично, сприяю-
чи незалежності.*

Олександр К. Тренфор

Замість того, щоб просто давати вказівки, чудові вчителі розвивають світ, у якому студенти мотивовані ставити запитання, аналізувати та розвивати власні точки зору. Вони виховують почуття допитливості та самостійності, щоб учні могли стати незалежними мислителями.

Сучасний вчитель не може бути просто транслятором наукової інформації, він має стати дослідником, «генератором» нових знань та ідей. Важливого значення набувають такі якості особистості як готовність до безперервного навчання, креативність, бажання здійснювати науково-дослідницьку діяльність, вміння планувати та бачити перспективи.

Відтак майбутній учитель початкової школи має не тільки сам володіти всім комплексом

дослідницьких умінь, а й сформувати такі вміння в учнів. Отже, аналіз нормативно-правових документів переконливо засвідчує об'єктивну необхідність підвищення вимог до професійної компетентності фахівців, зокрема щодо формування в майбутніх учителів дослідницьких умінь та готовності до їх розвитку в здобувачів початкової освіти.

Актуальність дослідження полягає у вихованні в здобувачів вищої освіти любові до акваріумних видів тварин, інтересу до їхнього походження; у формуванні прагнення глибше вивчати і пізнавати світ акваріумних мешканців; у виробленні в учнів умінь і навичок пошуково-дослідницької роботи; морально-етичному, естетичному екологічному вихованні школярів. Дослідженнями в сфері акваріумістики займалися такі вчені-натуралісти, як: Білявцева В. [1], Буднік С. [2], Колосок А.[3]., Мушит С. [1], Сироватко К.[1], Шейкіна К. [5] та ін.

З огляду на окреслене, метою статті полягає у визначенні місця і ролі акваріумістики як засобу формування дослідницьких умінь в майбутніх педагогів.

Слід зауважити, що акваріум – це перший ступінь пізнання життя гідробіонтів, що, зі свого боку, відкриває широкі можливості для пошуково-дослідницької роботи в умовах освітнього закладу протягом навчального року. В умовах школи акваріум використовується переважно на уроках ботаніки, зоології, загальної біології, а також під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі [4].

Значення акваріума як частини природного біотопу надзвичайно велике. Дослідникам

набагато простіше спостерігати за його мешканцями в акваріумі, ніж у природних умовах, визначати особливості їхньої поведінки, забарвлення, живлення та нересту [3].

Спостереження за акваріумними рибками сприяє формуванню у майбутніх педагогів пізнавальних інтересів, активності та самостійності. При цьому акваріум є своєрідною дослідницькою лабораторією еколого-природничого спрямування. Наприклад, орієнтовні теми рефератів з акваріумної справи на теми: «Використання акваріума в наукових цілях», «Основні завдання акваріумного рибництва: колекціонування риб і рослин із різних зоогеографічних зон, їх акліматизація», «Акваріумне рослинництво – невід’ємна частина акваріумістики», «Екологія й біологічні особливості водних рослин», «Екологічні групи вищих рослин: гігрофіти та гідрофіти, їх значення в біоценозах», «Розмноження вищих водних рослин», «Квіткові рослини в акваріумі, їх загальна характеристика», «Догляд за акваріумними рослинами», «Розмноження вищих водних рослин», «Риби прісних водойм», «Різноманітність форми тіла риб як результат пристосування до різних умов життя», «Особливості утримання риб в акваріумі», «Значення об’єму акваріума», «Декоративні акваріуми – гарна прикраса для будинків й офісів», «Типи акваріумів», «Акваріумні декорації: штучні прикраси, камені, коряки», «Використання акваріума в наукових цілях», «Акваріум у навчальному закладі, удома», «Вода, її значення для життя на Землі», «Фізико-хімічні властивості води, насиченість мінеральними солями, газами», «Залежність видового складу риб від властивостей води», «Значення твердості для життя риб», «Значення кисню, розчиненого у воді», «Значення вуглекислого газу та джерела його надходження у воду акваріума», «Характеристика родини Цихліди. Особливості будови та поведінки цихлазом, скалярій», «Родина Лабіринтові. Розповсюдження риб цієї родини», «Характерні представники лабіринтових риб: риба-повзун, півник, або бійцівська рибка, ляліус, макропод, гурами», «Гурами. Історія появи цих риб. Кольорові варіації», «Розведення живородящих риб в акваріумі» [2].

Варто погодитись з міркуванням, що усі види і форми урочної, позаурочної та позакласної роботи можна використати в ході підготовки та реалізації проєкту «Акваріумні риби. Які вони?» [3]. Його презентація допоможе учням сформувати адекватну самооцінку, оволодіти

методами пошукової діяльності, досліджень, умінню висувати гіпотези, шукати розв’язання проблем, удосконалити вміння працювати в групах на колективний результат.

Отже, дослідницькі вміння – це як один із видів професійних умінь педагога, що являють собою інтегроване утворення розумових і практичних дій, які забезпечують здійснення багатофункціональної пошукової діяльності, самовизначення та професійний саморозвиток особистості, здатної до проведення різних досліджень.

Таким чином, акваріумістика є важливим засобом формування дослідницьких умінь в майбутніх педагогів. Завдяки акваріуму в здобувачів вищої освіти формуються пізнавальні інтереси, дослідницькі вміння, екологічна культура, відповідальне ставлення до навколишнього середовища, загальнолюдські цінності. Акваріум сприяє розширенню знань про взаємозв’язок живої і неживої природи та екологічні зв’язки в природі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. У подальшому актуальним є теоретичне обґрунтування дослідницької компетентності здобувача освіти та розробка методики її формування під час вивчення освітнього компонента «Основи аквадизайну та акваріумістики» та відвідування гуртків з акваріумістики у ВОЕНЦ.

Список літератури:

1. Білявцева В. В., Мушит С. О., Сироватко К. М. Основи акваріумістики: навчальний посібник. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет, 2020. 233 с.
2. Буднік С.В., Колосок А.М. Юний акваріуміст: навчально-методичний посібник для застосування акваріума на уроках біології в школі. Тернопіль-Харків: Ранок, 2012. 80 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21916>
3. Буднік С.В., Колосок А.М. Акваріуміст-початківець: навч. посіб. Вид. 2-ге, випр. та доповн. Луцьк: Вежа – Друк, 2016. 156 с. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10559>
4. Буднік С.В., Колосок А.М. Основи акваріумістики та аквадизайну: навчальний посібник. Луцьк, 2024. 174 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25997>
5. Шейкіна К. О. Риби – екзотика підводного світу. Харків: Ранок, 2012. 112 с.

ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

*Анатолій Пилипко,
здобувач PhD у галузі філософії*

Є така мудрість: «Суспільство здатне до розвитку, коли в ньому захищені непрацездатні літні люди, жінки, діти, Батьківщина, мораль і віра!», частково вона запозичена автором цієї статті з мудрості Вед. Для тих, кого цікавить ця тема, пропоную звернутись до моєї праці – «Основи управління. Основи державного управління /або як підвищити рейтинг України за показником Міжнародного індексу щастя/».

В цій статті йтиметься про захищеність дітей.

Діти можуть вважатися захищеними, якщо до досягнення повноліття вони отримали належну підготовку до дорослого життя і мають відповіді на всі запитання, які ставитиме це доросле життя.

Як це забезпечити?

Шляхом поєднання життєвого досвіду, моральних засад суспільства і підростаючого покоління в одному процесі виховання.

В зазначеній вище праці запропоновані вісім принципів, які забезпечують гармонію в суспільстві, вони повторюються нижче.

Ці принципи можуть бути тими напрямками виховання, під які мають бути розроблені відповідні програми.

Якими ми хочемо бачити своїх дітей?

Мудрим, які поважають себе і своє оточення, які дотримуються встановлених правил, які ведуть себе гідно, які є делікатними, які уважні з силою, які сліdkують за своєю мовою, які успішні та щасливі. Перелічені якості не з'являються самі по собі. Вони є результатом копіткої і системної праці над собою. А самі діти, без допомоги старшого покоління, не здатні набути ці навички. Коли діти ще малі, вони дізнаються про мудрість та інші важливі життєві принципи з казок, розповідей бабусь та дідусів, батьків, трохи старші дізнаються про морально-етичні норми з інших джерел, ще старші – з наукової літератури, поведінки батьків, власного досвіду і з життєвих прикладів тощо. Якщо

суспільство піклується про своє майбутнє, воно готує дітей до дорослого життя, якщо ні, то ні, і наслідки будуть відповідати піклуванню. У першому випадку, коли держава піклується про майбутнє, створюється система виховання, пройшовши через яку, дитина виходить повністю готовою до життя.

Вона розуміє які вчинки є розумними, які ні. Знає відповіді на такі запитання:

1. Яке значення має освіта і виховання в житті людини?
2. Чому треба бути обережним і що буває, якщо бути необережним?
3. Чому треба прислухатися до старших і поважати їх і забезпечувати їх у старості?
4. Які обов'язки батьків та дітей?
5. Чому треба сліdkувати за своїм здоров'ям, дотримуватися щоденного розпорядку, поважати себе і не бути проблемою для оточуючих?
6. Які наслідки вживання шкідливих речовин, злочинів?
7. Чому треба поважати оточуючих і не бути проблемою для самого себе?
8. Чому треба дотримуватись встановлених правил, законодавства, поважати відчуття людей інших віросповідань і як безконфліктно захищати себе та свій особистий простір?
9. Як готувати себе до шлюбного життя і як створити щасливу і міцну сім'ю? Яка природа жінки і чоловіка?
10. Які наслідки дошлюбних статевих відносин?
11. Як доглядати за самим собою, готувати їжу, робити найнеобхідніше, шити, майструвати тощо?
12. Чому праця є основою багатства?
13. Як вести себе в конфліктних ситуаціях?
14. Яке призначення і практична користь релігії, які є релігії, яке відношення світових релігій до дотримання норм моралі та етики?
15. Як відноситись до держави, правоохоронних органів, злочинців, себе подібних, до

осіб протилежної статі, тварин, навколишнього природного середовища?

16. Як надавати першу медичну допомогу? Що означає вести себе гідно?

17. Чому потрібно бути делікатним?

18. Яку силу мають слова і чому треба слідувати за своєю мовою? Що треба робити, щоб бути успішним у житті?

19. Яке їхнє місце у житті?

20. Які якості людини дають їй змогу отримати ту чи іншу професію? Що таке бути патріотом?

21. Що означає слово Батьківщина? Як бути щасливим? Тощо.

Якщо діти отримують відповіді на ці і подібні запитання, щасливе майбутнє такого суспільства забезпечене. Якщо ж держава не створила умови для отримання дітьми відповідей на вказані запитання, або відповіді даються формально, діти самі вимушені будуть на них відповісти, іноді, витративши на це все своє життя. І непопулярні закони гармонії забезпечать цю болючу корекцію.

Також є ще одна проблема, яка не менш важлива, як відсутність виховання – це неправильне виховання.

Якщо батьки з дитинства привчають дітей лінуватися, бути безвідповідальними, занадто опікують дітей тощо, а в школі питанню виховання увага не приділяється, суспільство отримує відповідних своїх членів, посадовців, суддів і т. ін. І як наслідок – корупцію, люстрацію і под.

В ситуації, коли в виховних та навчальних закладах відсутнє належне виховання, а батьки не підготують дітей до дорослого життя, ми матимемо велику кількість проблемних людей.

Поміркуємо над питанням, коли молодь досягла шлюбного віку і не знає про призначення шлюбу та важливості міцної сім'ї, не знає про важливість чистоти статевих відносин, не знає природу жінки і чоловіка, не знає про обов'язки чоловіка та жінки у сімейних відносинах тощо.

Такі молоді люди приречені на розлучення при перших труднощах сімейного життя, як-от: необхідність спільно вирішувати побутові проблеми; розподіл обов'язків у сім'ї; проявлені особисті якості один одного, про які інший не здогадувався; ревності; поява дитини і переключення уваги дружини з чоловіка на дитину; недостатність заробітку

чоловіка для забезпечення сім'ї; тонкі рівні зради тощо.

В результаті великої кількості розлучень у такому суспільстві збільшується кількість одиноких матерів, самотніх жінок, чоловіків. Незахищені самотні та самотні жінки, які дають згоду на позашлюбні відносини сприяють збільшенню кількості абортів або ризикують народжувати позашлюбних дітей, які виростають у неповних сім'ях або покинуті в пологовому будинку. Не маючи досвіду життя в повній сім'ї таким дітям важко створити міцну і повноцінну сім'ю...

В результаті неналежного виховання в такому суспільстві буде велика кількість покинутих літніх людей, переповнені виправні заклади, велика кількість безпритульних дітей, ріст злочинності серед молоді...

Підростає покоління, яке не мало належного виховання, буде займати державні посади: суддів, прокурорів, працівників міліції, інших державних службовців, які будуть вирішувати людські долі.

Такий державний апарат нездатний буде забезпечити щастя народу такої держави. Одне – два покоління без належного виховання, і наслідки будуть незворотними, точка повернення буде пройдена.

Окремі люди, які будуть розуміти, що відбувається, будуть намагатися щось зробити, але не будуть почуті, оскільки поточні проблеми настільки заповонять розум відповідальних у суспільстві осіб, що в них не буде часу навіть подумати про будь-які зміни.

Все життя такої держави перетвориться у один глобальний та вседержавний ямковий ремонт.

А далі ще гірше...

Війна – це прояв нездатності невихованих людей реалізувати свої амбіції природним гармонійним шляхом.

Підтвердження сказаному ми можемо знайти в усіх текстах святого писання усіх релігій світу...

Щоб цього не допустити, необхідно почати діяти вже! Оскільки повне відновлення процесу виховання вимагає часу.

Тепер припустимо, що ми зрозуміли усі наслідки від відсутності належного виховання дітей, напружилися і склали програму виховання підростаючого покоління, впровадили її в життя.

Хто має бути вихователем? Хтось скаже, що немає різниці. Не згодний.

Вихованням підростаючого покоління мають займатися літні люди, які бажають, можуть, пройшли відповідний психологічний відбір на предмет можливості роботи з дітьми, пройшли відповідне навчання програмі виховання.

Молоді люди не можуть бути вихователями, оскільки не досвідчені, а прості розповіді про те, що добре, а що погано, на основі прочитаного з книги, без безпосереднього проживання, не будуть сприйматися дітьми.

Тоді як люди старшого віку, викладаючи ту чи іншу тему, зможуть підтвердити сказане розповідями з життя і таким чином зв'язок поколінь буде забезпечено і щасливе майбутнє також. Це природний процес – у старшого покоління передати досвід, а в молодшого його отримати. Якими будуть наші діти, таке піклування отримують їхні батьки в старості і таких громадян отримає країна.

Основний механізм реалізації процесу виховання гідних громадян – це управління – надання потрібного напряму діяльності.

Перед тим, як робити щось, треба визначити ціль і напрямок, куди рухатись.

Тому, перед тим як починати процес виховання, треба визначитись, якою має стати людина в результаті такого виховання. Чи є в нас сьогодні модель молодшої людини, яка закінчила середню, вищу освіту?

Коли має починатися процес виховання? В 14 років – вже пізно. В 10? 5? 3? 2? 1? Відповідь дадуть дитячі психологи.

Сьогодні пропоную на Ваш розсуд змістовну частину програми виховання.

Якщо суспільство хоче бачити своїх громадян мудрими, які поважають себе і своє оточення, які дотримуються встановлених правил, які ведуть себе гідно, які є делікатними, які уважні з силами природи та ін., які сліdkують за своєю мовою, які успішні та щасливі, це суспільство має створити відповідні умови для направлення підростаючого покоління у напрямку мудрості, та іншого переліченого. Тільки таким чином це проявиться в їхньому дорослому житті.

Отже, ці умови мають бути забезпечені відповідною програмою виховання, затвердженою відповідальними за майбутнє держави людьми.

Пропоную такі назви розділів програми виховання та їх наповнення.

Розділ I. Що таке мудрість?

В цьому розділі має бути визначення мудрості та її складових: розумності, обережності, досвідченості.

На ваш розгляд викладається таке визначення розумної дії.

Розумною може вважатися дія, яка корисна, потрібна людині при цьому вона може їй подобатися і їй хочеться робити. Також розумною може вважатися дія, яка корисна, потрібна людині, при цьому вона може не подобатися їй, та їй може не хотітися робити. Нерозумна дія, якщо вона не корисна, не потрібна, хоча їй хочеться та подобається робити. І людина є рабом, коли вимушена робити некорисні, непотрібні дії, які їй не подобаються і їх не хочеться робити...

Необхідно рекомендувати учителям етики, історії, української та світової літератур під час аналізу образів літературних героїв, історичних постатей, вчинків людей, формувати у дітей навички передбачення наслідків своїх вчинків та дій шляхом зв'язання їх з поняттями «потрібно», «корисно», «хочеться», «подобається». Щоб діти, вступивши у доросле життя знали, що вчинки, які відповідають поняттям «хочеться», «подобається», але при цьому суперечать поняттям «потрібно», «корисно» призводять у кінцевому результаті до негативних наслідків та страждань, і лише вчинки, які відповідають усім чотирьом із цих понять, або «потрібно» та «корисно» є розумними і ведуть до позитивних наслідків, в результаті чого людина стає задоволеною і щасливою.

З метою вироблення у дітей навичок розумної поведінки і аналізу наслідків своїх дій та вчинків ще до початку їх здійснення, в процесі навчального курсу з «Етики» слід дати дітям визначення понять: «розумна дія», «розумність», «потрібно», «корисно», «подобається», «хочеться» та в кожному зручному на погляд вчителя випадку застосовувати таблицю розумності.

Розумна дія — дія, яка відповідає тверезому розумінню речей; практично корисна, змістовна, обґрунтована (аргументована, переконлива), потрібна, доцільна і веде до розвитку.

Розумність — прийняття такого способу обговорення, прийняття рішень та діяльності, який відповідає тверезому розумінню речей, практично корисний, змістовний, обґрунтований (аргументований, переконливий),

Причина, через яку вчиняється дія	Вид діяльності															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Потрібно	+	+	-	-	+	+	-	-								
Корисно	+	+	-	-	+	+	-	-								
Хочеться	+	-	+	-	+	-	+	-								
Подобається	+	-	+	-	+	-	+	-								
Наслідок	+	+	-	-	+	+	-	-								
Висновок щодо розумності	+	+	-	-	+	+	-	-								

+ визначається стверджувальна форма висловлення, позитивний наслідок та розумність дії.

- визначається заперечувальна форма висловлення, негативний наслідок та нерозумність дії.

потрібний, доцільний, гарантує позитивні наслідки.

Корисний — який дає добрі (дуже вдалі / які закінчилися удачею/) наслідки.

Добре — дуже вдало, протилежне — погано.

Вдали — який закінчився удачею: успішний.

Потрібний — такий, без якого не можна здійснити, виконати що-небудь, необхідний для існування, життя, здоров'я і т. ін. когонебудь, саме те, що треба; належний.

Подобатися — викликати симпатію, прихильність до когонебудь; справляти на когось приємне враження; викликати потяг, інтерес (в особи іншої статі); відповідати чиему-небудь смаку, бути приємним комусь.

Хотіти — мати бажання, охоту до чогось, відчувати потребу в чому-небудь (в їжі, відпочинку і т. ін.); мати бажання відчутти, пізнати що-небудь, зазнати чогось; мати бажання робити щось, брати участь у чомусь; мати на меті здійснення чогонебудь, мати якусь мету; зичити, бажати чогось для когонебудь; мати намір, збиратися (щось робити), мати потяг до здійснення чогось.

Таким же чином треба дати визначення обережності та досвідченості. І з огляду на психологію сприйняття дитини пояснювати

їх значення.

Далі в цьому розділі мають бути приклади розумності, обережності, досвідченості, які містяться в джерелах людської мудрості, зокрема, але не обмежуючись: казках, прислів'ях, приказках, легендах, баладах, релігійних текстах тощо.

Вихователі повинні розкривати суть мудрості дітям і показувати переваги мудрих дій. При цьому, вихователі повинні викладати матеріал, враховуючи психологію сприйняття дітей.

На якомусь етапі виховання роз'яснення релігійних історій мають робити представники релігій, звідки взяті ці історії. При цьому, на уроці має бути присутній дитячий психолог, щоб унеможливити навертання дітей до якогось віросповідання.

Згідно зі ст.35 Конституції України, церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви, але ця норма не забороняє знайомити дітей в школі з історіями, які корисні для морального виховання дітей. І якщо на уроках виховання будуть наводитися приклади мудрості, викладені в усіх світових релігіях, обговорюватися наслідки не мудрих дій, суспільство, в результаті такого виховання, отримає своїх представників із широким баченням.

Розділ II. Що означає поважати себе і своє оточення? Це розділ гармонійної урівноваженої поведінки.

Вихователі мають роз'яснити дітям важливість особистої гігієни та гігієни свого особистого простору, як слідкувати за своїм здоров'ям, як особиста гігієна впливає на оточення, які вчинки щодо себе правильні, а які ні, в чому полягає важливість розпорядку дня для гармонійного розвитку людини тощо.

Ці роз'яснення мають супроводжуватися прикладами з реального життя. Також дітям має бути роз'яснено, як потрібно ставитись до свого оточення, щоб не було поганих наслідків, як вести себе гармонійно в суспільстві, як співпрацювати з іншими членами суспільства, що буває, коли інтереси суспільства порушуються. Дітям має бути роз'яснено, що є причинами конфліктів та війни, і що треба робити, щоб запобігати цим явищам, що таке патріотизм і що означає слово Батьківщина, Вітчизна, як патріотизм повинен проявлятися, що таке патріотична поведінка, хто такий патріот, що означає захищати Батьківщину – Вітчизну і т. ін.

Розділ III. Що означає дотримуватись встановлених правил?

Безперечно, все наше життя пронизане правилами. Ці правила є регулятором відносин між людьми – закони, норми моралі, а також відносин людини самої до себе – норми совісті.

З дитинства батьки привчають дітей до тих правил, в які вони самі вірять і які допомагають їм жити. Таким чином діти стають послідовниками релігій та віри своїх батьків, і тих правил, які приписуються цими релігіями та переконаннями.

Законодавство – це норми, які приписують певну поведінку членам суспільства, зокрема поважати людей, які мають свою думку про ті чи інші явища, сповідують ту чи іншу віру.

Вихователі мають роз'яснити дітям важливість дотримання встановлених у суспільстві правил, переваги законослухняної поведінки, наслідки порушення законодавства, наводячи приклади з життя.

А при досягненні віку кримінальної відповідальності роз'яснювати норми кримінального закону, відповідальність за які наступає з 14 років із залученням до цього процесу фахівців в галузі права: суддів, прокурорів,

адвокатів, представників пенітенціарної служби та органів міліції /детально про це в проєкті «Профілактика злочинності серед неповнолітніх»/.

Розділ IV. Що означає вести себе гідно?

Гідна поведінка – це прояв позитивних якостей людини.

Вихователі повинні роз'яснити не тільки визначення гідної поведінки, а й донести до дітей переваги такої поведінки, зокрема, чому праця – це основа багатства людини і жебракувати не є гідною поведінкою, які позитивні якості людини свідчать про її гідність, як виховувати в себе такі якості. При цьому використовувати приклади з історії, джерел мудрості, релігійних джерел тощо.

Розділ V. Що означає бути делікатним?

Делікатна людина не створює проблем собі і своєму оточенню. Вихователі повинні роз'яснити дітям важливість ввічливості, що порушення інтересів свого оточення є причиною порушення їхніх інтересів.

Діти повинні утримуватись від поведінки, яка порушує інтереси оточуючих, знати чому не потрібно нікому нав'язувати свій спосіб життя, як це впливає на свободу волі іншої людини, і які наслідки нав'язування може мати для того, хто це робить. Діти повинні знати, що, у випадку необхідності вирішення своїх проблем, люди повинні використовувати прийняті у суспільстві засоби впливу і т. ін.

Розділ VI. Що означає вести себе уважно з силою?

Нас оточують різні сили: природа, техногенні сили, представники влади, злочинці та ін., і діти мають право знати як себе вести правильно з цими силами.

Вихователі мають на прикладах роз'яснити дітям, в чому полягає сила природи і як себе поводити з нею, в чому полягають техногенні сили /радіація тощо/ і як себе поводити з цими силами, в чому полягає сила влади і як себе треба поводити з владою, в чому полягає сила злочинців і як себе треба з ними поводити, щоб захиститись і не постраждати від дії цих сил.

Діти, вступаючи в доросле життя, повинні розуміти, що «бігти проти потягу, який мчить на повному ходу з кийком, і кричати «Задавлю!!!» — не розумно».

Водночас вони повинні розуміти, як зберегти себе при зустрічі з силами, які їх оточують, і як діяти з ними мудро.

Розділ VII. Що означає слідкувати за своєю мовою?

Досвід свідчить, що більшість насильницьких злочинів починається зі словесних образ.

Ми повинні утримуватися від образливих слів, оскільки скажемо їх і забудемо, а адресат може нести цю образу багато років і шукатиме вдалого випадку для помсти, реалізуючи її, як правило, в найнезручніший час для того, хто її наніс...

Отже, гармонійні слова можна назвати засобом захисту від насильницьких дій людей, для яких образливе слово є керівництвом для агресивної дії у бік людини, яка це образливе слово вимовила.

В процесі виховання, вихователі повинні роз'яснити дітям: які слова здатні спровокувати насилля, які слова є образливими, які слова є обіцянками, які слова є грубими, які слова мотивують людей на гарні вчинки, а які ні, які слова треба використовувати для вибачень, подяки, коли і чому їх треба вживати, як словесно розв'язувати конфліктну ситуацію, як реагувати на образу з боку іншої людини, щоб попередити і не допустити насилля.

При цьому вихователі мають наводити приклади з життя, роз'яснюючи причинно-наслідковий зв'язок між сказаними словами і наслідками, які настали.

Розділ VIII. Що означає бути щасливим і як стати щасливим?

Згідно з психологією, людина стає щасливою, коли самореалізується. Ця самореалізація проявляється в задоволенні бажань

людини. Кожне реалізоване бажання є сходинкою прогресу людини.

Починаючи з тих потреб, які необхідні для виживання людини: потреба в їжі, захисті тощо, і закінчуючи потребою в комфорті, багатстві, владі, любові, самореалізації, людина проходить один і той же шлях, незважаючи на те, що її цілі – потреби різні.

Маючи будь-яку потребу – ціль, людина виходить з того, що вона має, щоб ця потреба була задоволена, і що їй ще потрібно для задоволення свого бажання, вона планує свою діяльність, забезпечує її, здійснює, координує і зрештою досягає бажаного, результатом чого є задоволення – щастя.

Описаний шлях є універсальним алгоритмом будь-якої успішної діяльності. І це ніщо інше, як структура діяльності в управлінні – управлінський процес – послідовність дій, які об'єктивно ведуть до бажаного наслідку.

Вихователі повинні з раннього дитинства навчати дітей, як управляти собою, оскільки, як ми зауважили, управління – надання потрібного напрямку діяльності – це той механізм, застосування якого здатне привнести щастя в життя людини.

З раннього дитинства діти мають знати, як ставити цілі, яка інформація є важливою, а яка ні, яка інформація є надлишковою, а яка необхідною, що таке план і як його забезпечити, чому треба контролювати і координувати процес діяльності і що буває, якщо діяльність стає безконтрольною, що є досягненням і які його критерії, як бути вдячним тим, хто тобі допомагав досягнути задуманого.

При цьому вихователі мають наводити приклади з життя, приклади успішних людей і невдах, щоб роз'яснити дітям причини, які зумовили успіх чи невдачу.

HARD SKILLS, SOFT SKILLS AND DIGITAL SKILLS – НАВИЧКИ XXI СТОЛІТТЯ

Парашенко О.,

директор Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Шубчинський В.,

*завідувач відділу екології та природоохоронної роботи
Донецького обласного еколого-натуралістичного центру*

Менафова Ю.,

канд. хім. наук, доцент, методист

Донецького обласного еколого-натуралістичного центру

Анотація: Запропоновано алгоритм уміння знаходити й обробляти інформацію XXI століття, бажання і прагнення постійно самовдосконалюватися у світі безперервного новаторства, оволодіння навичками, де знання визначаються як сила продуктивності економічного зростання, а інформаційні технології набули пріоритетного значення для розвитку якісного людського капіталу.

Ключові слова: hard skills (жорсткі навички); soft skills (м'які навички); digital skills (цифрові навички); SPOD світ; VUCA світ; BANI світ; digital-інтелект; людський капітал.

Постановка проблеми. У світі безперервного новаторства необхідні творчі люди, що здатні долати кордони середніх можливостей. У зв'язку з цим до провідних якостей і вмінь особистості XXI століття зараховують критичний характер мислення й активність, відкритість усьому новому й уміння в ньому орієнтуватися, уміння знаходити й обробляти інформацію, бажання і прагнення постійно самовдосконалюватися тощо.

Зміна освітніх тенденцій, що відбулася в результаті економічних реформ, кардинальним чином змінила ринок праці, віддавши перевагу працівникам із прикладними навичками, де знання визначаються як сила продуктивності економічного зростання, а інформаційні технології набули пріоритетного значення.

Аналіз досліджень. Світовий досвід свідчить про орієнтацію професійної освіти на формування «м'яких» (soft skills) і «жорстких» (hard skills), а так само «цифрових» (digital skills) навичок у їх єдності. Зокрема, формування перших характеризує актуальний стан сучасної зарубіжної освіти й зосереджує

свою увагу на формуванні soft skills. Маємо зазначити той факт, що українська система освіти поки що заточена на формування hard skills компетенцій. Процес розвитку навичок є двостороннім: створення якісного людського капіталу і розвиток їхніх знань, розуміння, цінностей та навичок.

Дослідження Гарвардського університету, зазначає, що на 80% досягнень у професійному розвитку впливають м'які навички і лише на 20% – жорсткі навички. Soft skills називають компетенціями майбутнього навіть для технічних позицій, адже саме такі навички є фоном для формування й виявлення hard skills. Вони мають вирішальне значення для успішного виконання того чи іншого завдання, ефективності роботи та відповідності культурі загалом (рис. 1).

Рис. 1. Когнітивні навички

Підґрунтям розвитку soft skills є когнітивні навички – здатність людини до обробки зібраної інформації, які включають: сприйняття, увагу, пам'ять і логіку [1].

Обґрунтування цілей XXI століття. Навички м'якого спілкування, які також називають

«прикладними» навичками або «навичками 21 століття», вважаються важливим фактором диференціації для кар'єрного зростання та успіху в житті. Результати численних опитувань, проведених у сучасній галузі, виявили, що ніколи не слід нехтувати роллю м'яких компетенцій.

До soft skills м'яких навичок належать:

- навички комунікації;
- гнучкість;
- логічне та критичне мислення;
- емоційний інтелект;
- позитивне мислення;
- вміння концентруватися;
- самоорганізація.

Цифровізація економіки, глобалізаційні процеси, розвиток людського капіталу ставлять нові вимоги у суспільстві де необхідними факторами є критичне мислення, творчість, співпраця та спілкування. Ретельно розроблена та добре спланована система освіти має вирішальне значення для розвитку якісного людського капіталу (рис.2).

Рис.2. Цифровізація економіки

Покоління людей поділяються на певні групи по класифікації згідно теорії поколінь, а саме бумери (люди, які народилися приблизно в період з 1946 року по 1964 рік), покоління X (з 1964 року по 1984 рік), міленіали (покоління Y; з 1984 року по 2004 рік) та зумери (ті, хто народився після 2004 року і які вже з самого раннього віку пов'язані з цифровими технологіями). В свою чергу, як і покоління людей, які діляться на певні групи, світ також поділився на три концепції, які характеризують світову ситуацію та суспільство у цьому світі [2].

Три концепції розвитку світу:

- SPOD світ (існував приблизно з 20-х років XX ст.);
- VUCA світ, теорія яка виникла у 80-х роках XX ст.;

➤ BANI світ, який виник з появою пандемії COVID-19.

Війна в нашій країні та її катастрофічні наслідки лише посилили ознаки BANI світу як для українців, так і для всього людства, оскільки відголоски ворожого вторгнення в Україну відчули всі через кардинальні зміни світоустрою (рис.3).

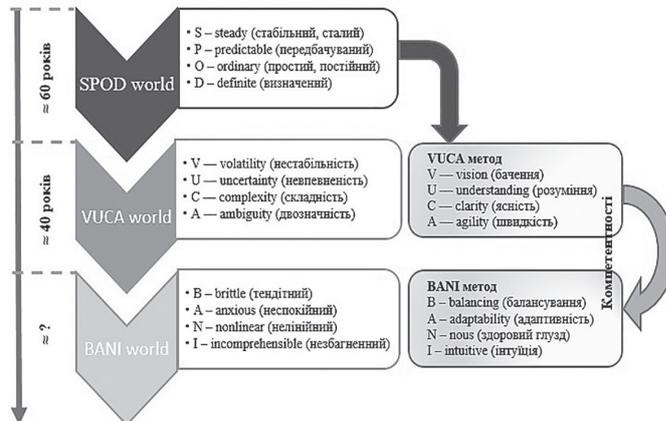

Рис.3. Концепції розвитку світу

Першою концепцією світу стало SPOD суспільство. SPOD – це акронім, який характеризує стійкий, простий, передбачуваний та визначений світ та суспільство, яке живе в ньому.

SPOD означає:

- S – Steady (Стійкий);
- P – Predictable (Передбачуваний);
- O – Ordinary (Простий);
- D – Definite (Визначений).

На зміну SPOD-світу в 1987 році з'явилася концепція VUCA суспільства. В 2000-х – початку 2010-х термін VUCA набуває популярності в бізнес-сфері, коли відбулися значні технологічні зміни, включаючи винахід та розповсюдження Інтернету та починає згадуватися у вузькоспеціалізованих колах: системах стратегічного лідерства у бізнесі та управління.

VUCA являється аббревіатурою слів, які стали для суспільства дуже звичними за період існування даної концепції:

- V – volatility (мінливість);
- U – uncertainty (невизначеність);
- C – complexity (складність);
- A – ambiguity (неоднозначність).

Характеризуючи стан сучасного світу, можна назвати його пограничним та таким, у якому майже не залишилося жодних орієнтирів. Для його назви футурист Джамаїс Кашю, за аналогією з попередніми, запропонував використовувати новий термін, що складається з аббревіатур BANI.

BANI світ характеризується станом хаосу. Для того щоб гармонійно жити в такому складному світі, пропонується ряд компетентностей за його аббревіатурою:

1. B – balancing (балансування);
2. A – adaptability (адаптивність);
3. N – nous (здоровий глузд);
4. I – intuitive (інтуїція).

Тендітність або крихкість світу потребують збереження балансу і пошуку рівноваги у всіх процесах, які в будь-яку мить можуть змінитися і призвести до непоправних наслідків.

Неспокійний стан змушує шукати напрями швидкої адаптації. Джамайс Кашіо також зазначає: «Відбувається щось грандіозне та потенційно величезне. Усі наші системи, від глобальних мереж та інформації до особистих зв'язків змінюються, тому нам доведеться змінюватися. Принципово. Ретельно. Часом боляче. Це те, що може потребувати нової мови для опису. Це те, що, безумовно, вимагатиме нового способу мислення для дослідження»[3].

Нинішня криза з її ефектом бомби, що розірвалася, вже довів нам, що не тільки майбутнє полягає в переході на цифрові технології, але й сьогодення поставлене на карту, якщо ми не будемо діяти швидко.

«Диджиталізація» це загальний термін для позначення цифрової трансформації суспільства та економіки. Він визначає перехід від індустріальної епохи та аналогових технологій до епохи знань та творчості, що характеризується цифровими технологіями та інноваціями у цифровому бізнесі [4].

Індекс цифрового інтелекту, рівень цифрової зрілості або digital IQ – це показник, який відображає як активно бізнес використовує цифрові технології, а співробітники вміють з ним працювати.

Складові digital-інтелекту:

– Digital-мислення, раніше ключовий навик – отримання інформації, сьогодні щоб в ній розбиратися, вичленити її та оцінити адекватність джерел;

– Digital-комунікація, вміння вибудовувати мережі соціальні контакти та отримувати узгодження людей через взаємодію в новому форматі;

– Digital-розвиток, вміння постійно навчатися в онлайн-світі, процес постійного самовдосконалення, з точки зору, все більшого використання нових технологій.

Алгоритм вирішення проблем. На нашу думку, під час війни та повоєнного відновлення країни, актуальні такі напрями науково-дослідницьких проєктів:

Створення цифрових ресурсів на українській та англійській мовах.

Досвід розширення діапазону навчально-виховної роботи у відповідності до реалій військового та повоєнного стану.

Дослідницькі, мережеві, медійні проєкти. Війна очима дітей.

Особливості навчальної роботи та національно-патріотичного виховання за умов дистанційної, віртуальної комунікації.

Проєкти психологічної підтримки вихованців.

Адаптація, на сьогодні, є найбільш ефективним процесом, який дозволяє екосистемі сприймати екзогенні зміни з мінімальними негативними наслідками [3].

Під час дії екзогенних змін, особливо, якщо цей вплив є потужним і вимагає миттєвої реакції та трансформації умов провадження діяльності, крім наявності професійних навичок, які, як правило, закріплені міцніше, необхідний ще певний перелік навичок, що сприяють адаптації.

Рівень адаптації, в такому випадку, безпосередньо залежить від рівня оволодіння цими навичками. При цьому, за відсутності soft skills, опір змінам відчувається сильніше і, відповідно, збій у діяльності через неможливість здійснювати її звичними методами і, як наслідок, прийняття ірраціональних рішень, що призводять до несподіваних результатів.

Висновки. Оволодіння необхідними навичками та їх накопичення дозволяє поступово адаптуватися до кризових умов, а саме попередньо вивчити існуючий досвід і намагатися застосовувати його, аналізувати інформацію та адекватно її оцінювати, і, зрештою, знайти та впровадити нові методи та задіяти внутрішні резерви для повернення у рівноважний стан (або переходу до нового). Все це забезпечить у результаті повну адаптацію та ефективність діяльності у нових умовах.

Таким чином, не дивлячись на хаотичну структуру нового світопорядку, який має назву BANI світ, у людства є всі можливості виправитися і продовжити розвиток, відповівши на виклики, що постали та з гідністю їх прийняти і подолати.

Список використаних джерел:

1. Нові виклики: прощай, світ VUCA, ласкаво просимо у світ BANI. URL: <https://mind.ua/openmind/20235173-novi-vikliki-proshchaj-svit-vucalaskavo-prosimo-u-svit-bani>.
2. Захаров, Є.В. (2022). Порівняльний аналіз підходів до концепцій світу: SPOD суспільство, VUCA суспільство та BANI суспільство. Соціальна економіка, 64, 149–158.

doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2022-64-13>.

3. Халіна В.Ю. Концептуальний базис адаптивного розвитку екосистем. Збірник наукових праць ДУІТ. 2019. Вип. 46. С. 118–125.
4. <https://innolytics.net/what-is-digitalization/>.

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОГО ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Володимир Пшибельський,

*директор комунального закладу загальної середньої освіти «Луцька гімназія №3
Луцької міської ради», керівник гуртка-методист ВОЕНЦ*

У сучасних умовах розвитку освіти та трансформації освітніх політик поняття освітній простір набуває нового змісту. Йдеться не лише про фізичне чи інституційне об'єднання закладів, а про створення цілісного середовища, у якому дитина розвивається гармонійно, отримує практичні навички, формує екологічну свідомість і соціальну відповідальність. Особливо важливою у цьому контексті є взаємодія між закладами загальної середньої освіти (ЗЗСО) та позашкільними установами еколого-натуралістичного напрямку.

Виклики сьогодення – зміни клімату, втрата біорізноманіття, урбанізація, соціальні кризи та війна – ставлять перед освітою нові завдання. Формування екологічної культури вже не є факультативом, а необхідністю. Саме тому інтеграція ресурсів та потенціалу ЗЗСО й закладів позашкільної освіти дає змогу створити спільний освітній простір, у якому діти здобувають не лише знання, а й досвід практичної природоохоронної діяльності.

Одним із прикладів ефективної реалізації такого підходу є співпраця комунального закладу загальної середньої освіти «Луцька гімназія №3 Луцької міської ради» з Волинським обласним еколого-натуралістичним центром. Учні гімназії беруть активну участь у природоохоронних проєктах, дослідницьких експедиціях, екологічних акціях і конкурсах, що організовуються на базі Центру. Завдяки цьому освітній процес у гімназії наповнюється

практичним змістом, міждисциплінарними зв'язками та ціннісними орієнтирами.

На базі Волинського обласного еколого-натуралістичного центру вже тривалий час реалізуються комплексні форми взаємодії зі школами регіону. Йдеться про організацію учнівських проєктів, польових досліджень, конкурсів, акцій і спільних заходів природоохоронного спрямування. Участь у таких ініціативах формує в дітей системне бачення екологічних проблем, уміння працювати в команді, відповідальність за довкілля.

Однією з найефективніших форм такої співпраці є екологічні гуртки та школи у форматі STEM та STEAM-освіти, де інтегруються знання з природничих наук, географії, біології, інформатики. Учні не лише вивчають явища природи, а й самостійно моделюють екологічні ситуації, пропонують рішення та реалізують власні мініпроєкти. Залучення елементів робототехніки, цифрового моделювання та віртуальної реальності робить навчання більш захопливим і технологічно актуальним.

У сучасних реаліях важливо розширювати можливості для залучення учнів до глобального екологічного дискурсу через участь у міжнародних освітніх програмах, конференціях і онлайн-платформах. Це сприяє обміну досвідом, поширенню кращих практик та формуванню глобального мислення. Такі підходи інтегрують українську екологічну освіту у світовий контекст і відкривають нові горизонти

для розвитку освітнього середовища. Важливо заохочувати партнерства із закордонними навчальними закладами для реалізації спільних проєктів, досліджень та віртуальних обмінів учнями.

Також необхідно звертати увагу на підвищення кваліфікації педагогічних кадрів як шкільної, так і позашкільної ланки. Постійне професійне зростання, обмін досвідом, впровадження інноваційних педагогічних технологій дозволяє створювати більш ефективні навчальні програми, адаптовані до потреб сучасного суспільства. Варто розвивати систему наставництва, створювати методичні хаби та платформи професійної підтримки педагогів.

Важливо, що у спільному освітньому просторі відбувається не дублювання функцій, а взаємне доповнення. Позашкільна освіта забезпечує практичну складову навчання, розвиває дослідницькі навички, ініціативність, екологічну компетентність, а шкільна – надає теоретичну базу. Разом вони формують нову освітню культуру, що відповідає на виклики

часу. Роль батьків, громадських активістів і місцевого самоврядування також зростає, адже вони стають партнерами у створенні екологічно орієнтованого навчального простору.

Таким чином, формування спільного освітнього простору ЗЗСО і позашкільних закладів еколого-натуралістичного напрямку – це не лише педагогічний інноваційний підхід, а й дієвий інструмент виховання відповідального громадянина та ресурс сталого розвитку суспільства. Досвід співпраці з Луцькою гімназією №3 демонструє, що такі освітні партнерства є дієвими, ефективними і перспективними для впровадження на рівні громади та регіону. У майбутньому доцільно розширювати подібні форми співпраці, залучаючи інші навчальні заклади, наукові установи, громадські організації, що працюють у сфері охорони довкілля. Це дозволить розвивати екосвідомість нових поколінь та сприятиме побудові екологічно відповідального суспільства, готового протистояти глобальним викликам сьогодення і майбутнього.

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК КОМПЕНСАЦІЇ ОСВІТНІХ ВТРАТ І ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Лариса Володимирівна Тихенко,

канд. пед. наук, доцент,

Світлана Олексіївна Сьома,

канд. пед. наук

Комунальний заклад Сумської обласної ради – обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

У сучасних умовах повномасштабної воєнної агресії, що спричинила масштабну гуманітарну, соціальну та освітню кризи, позашкільна освіта демонструє високий рівень мобільності та адаптивності, гнучко трансформуючи свою діяльність, оперативно реагуючи на запити суспільства. Вона активно трансформується, динамічно перебудовує зміст, форми і методи організації освітньої діяльності відповідно до нових національних пріоритетів і світових освітніх тенденцій. У цей складний час позашкільна освіта є важливим ресурсом для вирішення ключових завдань у сфері розвитку особистості, формування активної громадянської позиції, підвищення рівня академічної успішності здобувачів освіти.

Особливого значення в цьому контексті набуває компенсаторна функція позашкільної освіти як стратегічний механізм подолання освітніх втрат, зумовлених війною. Йдеться не лише про відновлення академічних знань, а й про системну роботу щодо формування життєвих компетентностей, критичного мислення, соціально-комунікативних навичок, психологічної стійкості, здатності до самореалізації в нових соціокультурних умовах. Саме позашкільна освіта, завдяки своїй відкритості, варіативності, індивідуальному та практико зорієнтованому підходам, створює умови для навчання й розвитку дітей, які в силу різних обставин (евакуація, внутрішнє переміщення, втрата близьких, зміна мовного середовища

тощо) опинилися у складних життєвих обставинах.

Наукове осмислення компенсаторного потенціалу позашкільної освіти представлено у працях О. Биковської, І. Беха, В. Вербицького, А. Корнієнко, О. Литовченко, Г. Пустовіта, Л. Тихенко, Т. Цвірової, ін. Науковці розглядають позашкільну освіту не лише як простір додаткового розвитку, а як гнучку систему, здатну реагувати на індивідуальні потреби вихованців і забезпечувати психолого-педагогічну підтримку у випадках браку знань, зниження мотивації до навчання, травматичного досвіду, недостатньої соціалізації тощо [1;2].

Проблема накопичення освітніх втрат, їх змістовний аналіз та вироблення дієвих механізмів щодо компенсації розгорнуто представлена у дослідженнях О. Локшиної, О. Топузова, М. Головка, Ю. Назаренка, М. Бурди, Д. Васильєвої, Л. Шелестової, ін. У їхніх працях підкреслюється, що в умовах тривалої нестабільності та трансформації освітнього середовища критично важливим є створення системи підтримки, що виходить за межі формальної освіти [3;4;5]. Саме позашкільна освіта, завдяки своїй гнучкості, практичній зорієнтованості й здатності до інтеграції з іншими секторами (соціальним, культурним, психологічним) є здатною виконувати функцію компенсації освітніх втрат.

Компенсаторна функція позашкільної освіти здійснюється у складному багатовимірному контексті, охоплюючи освітній, соціальний, емоційно-психологічний та культурно-ціннісний аспекти розвитку особистості. Ця функція стає особливо актуальною в умовах війни, коли доступ до формальної освіти ускладнений або перерваний, а потреба у всебічній підтримці здобувачів освіти значно зростає. У цьому контексті можна виокремити кілька ключових компонентів компенсаторної ролі позашкільної освіти:

Освітній компонент. Позашкільна освіта створює умови для поглиблення, розширення і коригування знань, умінь і навичок здобувачів освіти, що могли бути втрачені або не повністю сформовані у процесі формального навчання. Гурткова, секційна та проектна діяльність дозволяє працювати з індивідуальними освітніми запитами учнів, підтримувати навчальну мотивацію та забезпечувати компенсування втрат у ключових компетентностях, зокрема, у сфері природничо-математичних, технологічних, лінгвістичних та історичних знань.

Психологічний і психосоціальний компонент. У кризових умовах, спричинених війною, емоційне благополуччя дитини є не менш важливим, ніж академічні результати. Позашкільна освіта створює безпечний, підтримувальний простір, де кожна дитина може відновити почуття стабільності, захищеності, відчути себе цінною і спроможною. Через участь у творчих, спортивних, наукових та інших активностях здобувачі освіти отримують можливість знижувати рівень стресу, покращувати психоемоційний стан, формувати навички саморегуляції та стресостійкості. Це особливо важливо для дітей, які мають досвід втрати, евакуації, ізоляції чи адаптації до нових умов.

Соціальний компонент. Позашкільна освіта виступає простором соціалізації, де діти можуть взаємодіяти з однолітками, педагогами та іншими учасниками освітнього процесу у неформальній, розвивально-підтримуючій атмосфері. Це сприяє формуванню соціальних навичок, відновленню довіри до дорослих, зменшенню почуття відчуженості, особливо серед дітей з внутрішньо переміщених родин, дітей із соціально вразливих груп. Завдяки позашкільній діяльності діти інтегруються у нові громади, адаптуються до змінених соціальних умов та набувають досвіду співпраці, командної взаємодії, участі у громадському житті.

Культурно-ціннісний компонент. Позашкільна освіта має потужний потенціал для збереження та наслідування культурної спадщини, формування національної ідентичності та морально-етичних якостей. Через мистецькі, краєзнавчі, мовно-літературні та інші напрями позашкільної діяльності відбувається занурення дитини в український культурний простір, що є особливо актуальним в умовах інформаційної війни та вимушеної міграції.

Інклюзивно-реабілітаційний компонент. Позашкільна освіта стає простором, відкритим для дітей з особливими освітніми потребами, створюючи умови для індивідуального розвитку, емоційного відновлення, включення в активне суспільне життя. Участь таких дітей у позашкільних програмах має реабілітаційний ефект, сприяє подоланню ізоляції та розвитку впевненості у власних силах.

Ці компоненти вказують на комплексність компенсаторної функції позашкільної освіти та підтверджують її значущість у забезпеченні цілісного розвитку дитини в умовах соціальних потрясінь.

Компенсаторна функція позашкільної освіти ґрунтується на основі її освітніх потенціалів: навчальних, розвивальних, виховних, психолого-педагогічних та соціально-реабілітаційних. Її основними характеристиками є мобільність, варіативність, адаптивність, гнучкість та автономність.

Зокрема адаптивність і варіативність (багатовекторність) позашкільної освіти дозволяє швидко реагувати на виклики та впроваджувати в освітній процес новітні технології й методики, що поєднують традиційні і нетрадиційні форми навчання.

Широкий спектр різнопрофільних навчальних програм за всіма напрямками позашкільної освіти забезпечує варіативність і сприяє надолуженню пропущеного матеріалу, формуванню ключових компетентностей, критичного мислення та соціалізації здобувачів освіти.

Мобільність позашкільної освіти дозволяє вихованцям отримувати освітні послуги незалежно від місця їх перебування. Заклади позашкільної освіти мають здатність швидко адаптуватися до змінних умов і працювати в різних форматах: стаціонарно в гуртках і центрах, у виїзних мобільних групах, через платформи дистанційного навчання тощо.

Гнучкість підходів дає можливість індивідуалізувати освітній процес, враховувати потреби кожного здобувача освіти та розробляти індивідуальні траєкторії навчання і розвитку, що особливо важливо в контексті компенсації недоотриманих знань.

Експериментувати з навчальними програмами, методиками, розробляти спеціальні навчальні модулі й предметні кейси, створювати авторські курси, що відповідають запитам здобувачів освіти та дозволяють їм швидко адаптуватися до викликів з урахуванням індивідуальних потреб, забезпечує автономність закладів освіти, зокрема позашкільних.

Водночас важливо підкреслити, що у вирішенні проблеми компенсації освітніх втрат у системі позашкільної освіти важливу роль відіграє міжнародна підтримка. Співпраця з неурядовими організаціями, благодійними фондами, міжнародними партнерами дає змогу не лише забезпечити доступ до матеріально-технічних і методичних ресурсів, але й модернізувати зміст та організацію освітнього процесу, зробивши його більш дієвим, технологічним і результативним. Завдяки таким партнерам з'являється можливість упровадження сучасних цифрових інструментів, адаптивних

платформ, психосоціальних програм підтримки, що відповідають найкращим міжнародним практикам у сфері освіти.

Світова спільнота, розуміючи важливість безперервного доступу до якісної освіти, спрямовує значні ресурси на підтримку системи освіти держави. Організації на кшталт UNICEF, USAID, JICA, GPE, GIZ та інші партнери сьогодні відіграють ключову роль у відновленні освітньої інфраструктури регіонів та розширенні доступу здобувачів освіти до більш якісних освітніх послуг.

Серед основних напрямів міжнародної підтримки у подоланні освітніх втрат:

фінансування проектів і програм – виділення коштів на закупівлю сучасного обладнання, створення Цифрових освітніх центрів, психологічна підтримка учасників освітнього процесу;

гуманітарна допомога – покращення матеріально-технічного забезпечення закладів освіти, що сприяє впровадженню новітніх методик навчання, цифрових інструментів і програм для більш ефективного засвоєння матеріалу;

навчання педагогів – проведення тренінгів, стажувань і підвищення кваліфікації педагогів для роботи в умовах кризи.

Так, зокрема, у 2024 році завдяки підтримці Дитячого фонду ООН (UNICEF), Благодійної організації «Світло надії» та Глобального партнера в галузі освіти (GPE) у 2024 році у 4 закладах освіти Сумської області, зокрема 2 позашкільних, було успішно реалізовано проєкт «Цифровий освітній центр» («Підтримка інтегрованих, заснованих на доказах, засобів мінімізації ризику та профілактики, включаючи відновлення навчання у школах через DLC та акцентуючи увагу на запобіганні насильству стосовно гендерної рівності та дотриманні гігієнічних норм у школах»). Цей проєкт був спрямований на забезпечення рівного доступу дітей до освіти шляхом створення та організації діяльності Цифрових освітніх центрів, як безпечних інноваційних освітніх осередків, створених для безперервного доступу до освіти та психосоціальної підтримки дітей та учнівської молоді.

У межах проєкту до навчання у Цифрових освітніх центрах (DLC-центрах) було залучено близько 6000 здобувачів освіти закладів загальної середньої та позашкільної освіти мм. Суми, Ромни, Конотоп віком від 6 до 17 років. Учасники мали можливість надолужити

навчальні втрати та покращити свої знання з ключових предметів, серед яких українська мова, математика, англійська мова, фізична, хімія, географія, біологія, вступ до історії та громадянської освіти, а також історія України з підготовкою до НМТ.

Освітній процес у DLC-центрах реалізовувався за принципом модульного навчання, що забезпечувало гнучке реагування на освітні потреби здобувачів освіти. Кожен навчальний модуль тривав 20 годин і розроблявся педагогом-тьютором на основі результатів вхідного діагностичного тестування, що дозволяло виявляти прогалини у знаннях та зосередити увагу на проблемних темах з базових дисциплін.

CATCH-UP-заняття проводилися з використанням сучасного цифрового обладнання (ноутбуки, інтерактивні дошки) та онлайн-ресурсів, що сприяло підвищенню рівня мотивації та ефективності навчання. Цифровий формат занять забезпечував швидкий доступ до матеріалів, інтерактивних завдань і тестів. Педагоги-тьютори самостійно розробляли контент занять, використовуючи сервіси LearningApps, WordWall, Padlet, Kahoot, Google Forms тощо, адаптуючи завдання під рівень і потреби здобувачів освіти.

Кожен модуль обов'язково включав вхідне і вихідне діагностичне тестування без оцінювання, що дозволяло визначити набутий рівень знань і зафіксувати динаміку академічного прогресу. Тести укладалися у Google Forms відповідно до методичних рекомендацій ВШО та містили завдання різного рівня складності.

Окрім навчальної складової у DLC-центрах забезпечувався психосоціальний супровід учасників і проводилися заняття (MHPSS) з розвитку м'яких навичок (soft skills), що сприяло формуванню навичок критичного мислення, креативності, командної роботи та вирішення проблем, які необхідні для успішної самореалізації в майбутньому.

Поєднання сучасних освітніх технологій, індивідуального підходу до кожної дитини та практичного застосування знань робило навчання у DLC-центрах ефективним, цікавим та орієнтованим на сучасні потреби здобувачів освіти.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що важливу роль у подоланні освітніх втрат, створенні умов для навчання учнів в умовах воєнного стану та нестабільності відіграє позашкільна освіта.

Завдяки відкритості до інновацій, широкому спектру освітніх послуг та гнучкості змісту, позашкільна освіта оперативно відповідає на сучасні запити суспільства, стаючи не лише простором розвитку, а й ресурсом підтримки, стабільності й інтеграції здобувачів освіти у складних умовах сьогодення.

Організація навчання вихованців в умовах Цифрових освітніх центрів підтверджує свою ефективність і розглядається як дієвий засіб компенсації освітніх втрат. Завдяки поєднанню гнучких форм навчання, цифрових технологій і психологічної підтримки, DLC-центри формують і розвивають сучасне освітнє середовище, надають вихованцям рівний доступ до освітніх ресурсів, сприяють розвитку їхнього потенціалу, підтримують навчальну мотивацію та сприяють соціалізації, допомагаючи адаптуватися до нових умов і продовжувати здобувати якісну освіту незалежно від викликів, що постають перед суспільством.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко А.В. Освітня діяльність закладів позашкільної освіти в умовах бойових дій// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 190–198. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-190-198>
2. Литовченко О. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 213– 225. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-213-225>
3. Локшина О. та ін. Освіта в реаліях війни: орієнтири міжнародної спільноти: оглядове видання. НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України. Київ: Педагогічна думка: URL: <https://undip.org.ua/library/osvita-v-realiiah-viyny-oriientyry-mizhnarodnoi-spilnoty-ohliadove-vydannia/>.
4. Назаренко Ю. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/zapyska_osvitni-vtraty.pdf.
5. Як надолужити освітні втрати? Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/yak-nadoluzhyty-osvitni-vtraty/>.

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ «ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ»

*Лорен Сніт,
доктор філософії (PhD)*

*Баргін М.Я.,
кандидат філософських наук*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Формування екологічної свідомості та відповідальності серед дітей є критично важливим завданням для сталого розвитку суспільства. У сучасному світі екологічна освіта стає невід'ємною частиною виховання, адже вона сприяє не лише підвищенню рівня обізнаності дітей про актуальні проблеми навколишнього середовища, але й допомагає їм формувати навички та поведінкові моделі, необхідні для збереження природи.

Сучасні технології відкривають нові можливості для покращення екологічної освіти, роблячи її більш доступною, цікавою та інтерактивною.

Мобільні додатки є одним із найефективніших інструментів для навчання дітей екологічним питанням. Вони можуть містити ігри, квести та завдання, що допомагають дітям зрозуміти важливість сортування сміття, економії води та енергії. Наприклад, через додатки діти можуть вивчати, як впливають їхні дії на зміну клімату в реальному часі.

Освітні платформи та онлайн-курси пропонують широкий спектр ресурсів для екологічної освіти, включаючи відеоуроки, інтерактивні модулі та електронні книги. Ці матеріали можна адаптувати під різні вікові групи та рівні знань, що дозволяє зробити навчання більш персоналізованим та ефективним.

Ефективна екологічна освіта також повинна бути практичною та інтерактивною. Наприклад:

➤ Проєкти на відкритому повітрі, такі як спостереження за птахами, висаджування дерев або участь у прибиранні територій, дозволяють дітям безпосередньо взаємодіяти з природою та бачити результати своїх зусиль.

➤ Наукові експерименти можуть допомогти дітям зрозуміти екологічні принципи через практичні дослідження, наприклад, очищення води або створення компосту.

➤ Участь у соціальних ініціативах, таких як марші за клімат або кампанії з переробки,

розвиває в дітей активну громадянську позицію та відповідальність за стан навколишнього середовища.

Мета наскрізної освітньої програми: використання інноваційних технологій та підходів у формуванні екологічної освіти.

Наскрізна освітня програма, спрямована на формування екологічної свідомості серед учнів, повинна враховувати сучасні технологічні можливості та їх вплив на якість навчання. Нижче наведені ключові завдання такої програми:

1. Зацікавлення учнів: Використання віртуальної та розширеної реальності, мобільних додатків і ігрових підходів дозволяє залучити увагу учнів і зробити навчальний процес більш інтерактивним та цікавим. Ці технології сприяють глибшому зануренню в навчальний матеріал, створюючи можливості для активної взаємодії та емоційної залученості, що особливо важливо для сучасного покоління, яке звикло до цифрових інструментів.

2. Покращення доступності освіти: Інноваційні технології забезпечують створення онлайн-ресурсів та додатків, що дозволяють учням навчатися в будь-який час і з будь-якого місця. Це особливо важливо для забезпечення рівного доступу до якісної освіти незалежно від географічного положення чи соціально-економічного статусу учнів. Такий підхід сприяє залученню більшої кількості учнів до освітнього процесу, роблячи його більш інклюзивним.

3. Збільшення ефективності навчання: Інтерактивні технології надають учням можливість самостійно досліджувати екологічні питання, проводити експерименти та навіть брати участь у глобальних наукових дослідженнях. Це сприяє розвитку критичного мислення, наукового підходу та практичних навичок, необхідних для вирішення складних екологічних проблем.

4. Створення реалістичних сценаріїв: Використання віртуальної та розширеної реальності дозволяє учням переживати реальні сценарії екологічних проблем, таких як

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	Всього
1.	Вступ	1	-	1
2.	Мобільні додатки та платформи: освітня платформа «Eco Bubble bot»	2	-	2
3.	Гейміфікація освіти: мобільний застосунок «Сила ЕкоБульбаши»	4	-	4
4.	Інтерактивні лабораторні дослідження	2	4	6
5.	Теорія 7 Стовпів	2	4	6
6.	Інтерактивні веб-ресурси та відеоматеріали	2	4	6
7.	Інтерактивні лабораторні роботи	1	5	6
8.	Інтерактивні веб-ресурси та відеоматеріали	1	2	3
9.	Підсумок	-	2	2
	Разом:	15	21	36

забруднення води чи знищення лісів. Це сприяє розвитку емпатії та глибшому розумінню важливості охорони природи. Завдяки такому підходу учні можуть відчути на собі наслідки екологічних криз, що мотивує їх до активної участі в природоохоронних заходах.

Ці завдання підкреслюють важливість інтеграції сучасних технологій у освітній процес для досягнення більшої ефективності та глибшого розуміння екологічних питань серед учнів.

Наскрізна навчальна програма розрахована на 36 годин і може бути реалізована на заняттях гуртків у закладах позашкільної освіти за еколого-натуралістичним напрямом. Відповідно до цього, вона може бути використана в повному обсязі або за окремими темами для посилення основної навчальної програми відповідно до напрямку.

Навчання проводиться за індивідуальною та груповою формами. Програма передбачає проведення занять, практичних робіт, практичної роботи в природі, проведення спостережень та природоохоронних заходів тощо.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення у зміст програми та розподіл годин за темами, урахувавши інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (1 год.)

Інноваційні технології відіграють вирішальну роль у формуванні сучасної екологічної освіти, забезпечуючи більш інтерактивні, доступні та

ефективні методи навчання. Завдяки цим технологіям екологічна освіта стає не тільки більш цікавою, але й набагато дієвішою у підготовці нового покоління до вирішення складних екологічних викликів. Ось кілька прикладів використання інноваційних технологій у формуванні екологічної освіти:

1. Мобільні додатки: Екологічні ігри та квести: Мобільні додатки можуть містити ігри, спрямовані на навчання дітей основним принципам сталого розвитку, наприклад, через сортування сміття, збереження енергії або води. Навчання в реальному часі: За допомогою додатків учні можуть спостерігати за змінами клімату, станом якості повітря або води у своїй місцевості, що допомагає розуміти важливість збереження довкілля.

2. Освітні онлайн-платформи та курси: Дистанційне навчання: Онлайн-платформи дозволяють учням доступ до широкого спектру навчальних матеріалів, відеоуроків, інтерактивних модулів та електронних книг, що охоплюють різні аспекти екологічної освіти. Глобальні освітні проекти: Через онлайн-платформи учні можуть брати участь у міжнародних проектах, таких як дослідження стану екосистем, моніторинг біорізноманіття, або навіть у глобальних наукових дослідженнях.

3. Інтерактивні лабораторії та симуляції: Віртуальні лабораторії: Учні можуть проводити наукові експерименти, пов'язані з екологією, у віртуальному середовищі. Це може бути очищення води, створення компосту, або

аналіз впливу забруднювачів на екосистеми. Симуляційні моделі: Комп'ютерні симуляції дозволяють учням досліджувати складні екологічні процеси та моделювати наслідки різних дій людини на довкілля.

4. Соціальні медіа та цифрові платформи для підвищення екологічної свідомості: Кампанії у соціальних мережах: Використання соціальних медіа для поширення інформації про екологічні ініціативи, збір коштів для природоохоронних проєктів або організацію еко-акцій. Онлайн-спільноти: Створення цифрових платформ, де учні можуть обмінюватися ідеями, брати участь у екологічних конкурсах та обговорювати глобальні екологічні питання.

Інноваційні технології створюють нові можливості для екологічної освіти, роблячи її більш ефективною та доступною, і в той же час формують нові підходи до виховання екологічно свідомого та відповідального покоління.

2. Мобільні додатки та платформи: освітня платформа «Eco Bubble bot» (2 год.)

Мобільні додатки є ефективним інструментом для екологічної освіти, що дозволяє дітям та дорослим глибше розуміти важливість збереження навколишнього середовища та розвивати екологічну відповідальність. Вони пропонують інтерактивний підхід до навчання, що залучає користувачів через цікаві завдання, ігри та практичні рекомендації. Використання екологічного чат-бота «Eco Bubble bot» допомагає дітям підвищити усвідомлення екологічних проблем та розвинути навички для їхнього вирішення. Чат-бот стимулює зацікавленість у вивченні екології, роблячи процес навчання більш цікавим і мотиваційним. Це може включати сортування сміття, економію енергії та води, а також участь у громадських екологічних заходах. Такий підхід заохочує активну участь учнів і підтримує позитивну мотивацію до навчання.

Мобільні додатки є ефективним інструментом для екологічної освіти, оскільки вони дозволяють інтегрувати навчання з реальними практичними завданнями, мотивують до участі у важливих екологічних ініціативах і надають доступ до актуальної інформації. Вони можуть значно покращити якість освіти, залучити більше учнів до екологічних проблем і сприяти формуванню екологічно свідомого покоління.

Освітня платформа «Eco Bubble bot» пропонує інноваційний підхід до екологічної освіти через використання чат-бота в мобільному додатку Telegram. Ця платформа створена для

підвищення обізнаності дітей про екологічні проблеми, розвивати навички їх вирішення та стимулювати інтерес до вивчення екології. Ось як можна організувати та ефективно використовувати чат-бот «Eco Bubble bot» у навчальному процесі:

Основні функції «Eco Bubble bot»

1. Навчальні відео:

Відео на екологічну тематику: Включають відео «Сила довкілля» та «Сила води», які забезпечують учнів важливими знаннями про збереження навколишнього середовища.

Доступність: Відео доступні для перегляду безпосередньо в чат-боті, що дозволяє дітям переглядати їх у зручний час і в інтерактивному форматі.

2. Гра «Сила EcoBubble»:

Інтерактивна гра: Гра, що сприяє навчанню через гейміфікацію. Діти можуть брати участь у завданнях, пов'язаних з екологічними проблемами, отримувати бали та досягнення.

Мотивація до навчання: Гра заохочує учнів до активного навчання та застосування отриманих знань у веселій і інтерактивній формі.

3. Екологічна програма:

Огляд тем: Програма охоплює всі основні теми екологічної освіти, які включають принципи збереження ресурсів, управління відходами, охорону води та інше.

Завдання та тести: Учні можуть проходити тести та виконувати завдання для перевірки своїх знань та закріплення матеріалу.

4. Рекомендації та ресурси:

Корисні поради: Чат-бот надає рекомендації щодо екологічних звичок, способів зменшення впливу на довкілля, та корисні ресурси для поглибленого вивчення теми.

Фотографії: Включають ілюстрації та фото для візуалізації екологічних проблем і рішень.

5. Мовна підтримка:

Доступність: Чат-бот доступний двома мовами — українською та англійською, що дозволяє охопити ширшу аудиторію і забезпечити зручність використання для користувачів з різних країн.

Переваги використання «Eco Bubble bot»

1. Підвищення обізнаності:

Чат-бот забезпечує доступ до актуальної інформації про екологічні проблеми і рішення, що допомагає дітям краще розуміти важливість охорони навколишнього середовища.

2. Розвиток критичного мислення:

Завдання та тести сприяють розвитку аналітичних та критичних навичок, що дозволяє

дітям краще оцінювати екологічні проблеми та можливі рішення.

3. Залучення до навчання:

Гейміфікація та інтерактивні елементи роблять процес навчання більш захоплюючим і мотиваційним для дітей, що підвищує їхню зацікавленість у темі.

4. Підтримка викладачів:

Вчителі можуть використовувати чат-бот як доповнення до уроків, інтегруючи його ресурси у навчальний процес, що робить уроки більш різноманітними і інтерактивними.

5. Доступність та зручність:

Мобільний формат чат-бота дозволяє дітям отримувати доступ до навчальних матеріалів будь-де і будь-коли, що забезпечує гнучкість у навчанні.

Реалізація та підтримка

1. Інтеграція в навчальний процес:

Використання чат-бота для домашніх завдань, додаткових завдань та підготовки до уроків.

Регулярне оновлення контенту для забезпечення актуальності інформації.

2. Залучення батьків і громадськості:

Інформування батьків про можливості чат-бота і заохочення їх до участі у навчальному процесі.

Організація публічних заходів або вебінарів для демонстрації можливостей чат-бота та обміну досвідом.

3. Оцінка ефективності:

Збір зворотного зв'язку від користувачів для оцінки ефективності чат-бота та внесення необхідних змін.

Аналіз успішності учнів у виконанні завдань і тестів для оцінки впливу чат-бота на їх навчання.

Освітня платформа «Eco Bubble bot» у Telegram пропонує інноваційний і інтерактивний підхід до екологічної освіти. Використання чат-бота для навчання дітей про екологічні проблеми, розвитку практичних навичок і стимулювання інтересу до науки допомагає створити захоплюючу і ефективну навчальну середу. Чат-бот сприяє підвищенню екологічної свідомості і готує нове покоління до вирішення екологічних викликів.

3. Гейміфікація освіти: мобільний застосунок «Сила ЕкоБульбаши» (4 год.)

Гейміфікація освіти – це процес інтеграції ігрових елементів та механік у навчальні процеси з метою підвищення мотивації та залучення учнів. Вона перетворює традиційні освітні

завдання на цікаві, інтерактивні та захоплюючі заходи, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу та розвитку різних навичок. Гейміфікація використовується як в класах, так і в онлайн-навчанні, допомагаючи робити навчальний процес більш цікавим та доступним.

Гейміфікація екологічної освіти – це впровадження ігрових елементів у процес навчання екологічним принципам та практикам, що допомагає залучити учнів, зробити процес навчання більш інтерактивним та цікавим, а також сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Мета гейміфікації в екологічній освіті:

➤ Підвищення обізнаності про екологічні проблеми та їхні рішення.

➤ Залучення учнів до активної участі в заходах зі збереження довкілля.

➤ Розвиток навичок екологічно свідомого поведінки та критичного мислення.

➤ Мотивація до навчання через цікаві ігрові завдання та конкуренцію.

1. Ключові елементи гейміфікації екологічної освіти:

Ігрові сценарії та квести:

Учням пропонуються завдання у формі місій, які вони повинні виконати для досягнення екологічних цілей. Наприклад, «Рятує ліс від вирубки» або «Очисти річку від забруднення».

Організація заходів на природі, де учні виконують різні завдання, наприклад, пошук і ідентифікація місцевих видів рослин і тварин, прибирання територій чи створення кормушок для птахів.

2. Системи нагород:

За участь у проектах з сортування сміття, економії ресурсів або прибиранні територій учні можуть отримувати бали, які згодом можна обміняти на призи або привілеї. Бейджі можуть надаватися за виконання певних екологічних завдань, таких як «Експерт з сортування» або «Захисник природи».

3. Прогрес і мотивація:

Відображення прогресу учня в реальному часі дозволяє йому бачити, наскільки він наблизився до завершення курсу чи досягнення мети.

Поділ складних завдань на більш дрібні, зрозумілі кроки дозволяє учням краще орієнтуватися в процесі навчання та відчувати задоволення від поступового просування.

4. Віртуальні тури та симуляції:

Віртуальні тури на заводи з переробки відходів, національні парки чи зони екологічної катастрофи, що дозволяють учням побачити

наслідки діяльності людини та важливість збереження природи.

Використання VR або AR технологій для занурення учнів у середовище, де вони можуть побачити наслідки своїх екологічних рішень, наприклад, вплив забруднення на океан або відновлення лісів.

5. Ігрові сценарії та сюжети:

Навчальні завдання оформляються у вигляді квестів або місій, де учні повинні виконувати певні дії для досягнення кінцевої мети. Це може бути, наприклад, розслідування наукової загадки чи побудова віртуальної екосистеми.

Учні можуть брати на себе ролі певних персонажів (наприклад, вченого, еколога, бізнесмена) і вирішувати завдання з точки зору обраного героя.

6. Інтерактивність та залучення:

Використання відео, аудіо, анімацій та інтерактивних карт допомагає зробити навчання більш захоплюючим.

Гейміфіковані завдання можуть вимагати від учнів співпраці в групах або парах, що сприяє розвитку комунікативних навичок та колективної роботи.

7. Зворотний зв'язок та рефлексія:

Учні отримують миттєві результати своїх дій, що дозволяє їм швидко оцінити свої досягнення і, при необхідності, внести корективи

Переваги гейміфікації в екологічній освіті:

- Підвищення мотивації: Ігрові елементи роблять навчання більш цікавим і захоплюючим.

- Засвоєння знань: Гейміфікація сприяє кращому розумінню складних екологічних тем через практичне застосування.

- Активна участь: Учні стають більш залученими та відповідальними за свої дії щодо навколишнього середовища.

- Розвиток навичок: Через ігрові завдання учні розвивають критичне мислення, командну роботу та екологічну свідомість.

Гейміфікація екологічної освіти дозволяє зробити навчання більш привабливим і ефективним, сприяючи формуванню екологічно свідомого покоління, готового до збереження довкілля та вирішення сучасних екологічних проблем.

У грі «Сила ЕкоБульбашки» юні натуралісти й екоактивісти можуть отримувати теоретичні знання за такими напрямками:

- Теорія 7 стовпів;
- Сортування сміття;
- Водокористування;

- Користь дерев;
- Свідоме споживання.

Після засвоєння теорії учні мають можливість закріпити знання в ігровій формі, виконуючи завдання, спрямовані на очищення планети. Це не лише допомагає засвоїти матеріал, а й розвиває відповідальність за навколишнє середовище.

4. Інтерактивні лабораторні дослідження (6 год.)

Інтерактивні лабораторні дослідження дозволяють учням практично застосовувати отримані знання, що сприяє кращому розумінню екологічних принципів. Учні можуть досліджувати природні екосистеми та аналізувати вплив людини на їхній стан, що є важливим для розвитку екологічної свідомості та відповідальності.

У процесі дослідження учні можуть практично застосовувати знання, отримані на уроках, що сприяє розвитку наукового мислення. Вони можуть використовувати різні методи, такі як збір проб води, вивчення біорізноманіття, фотозйомка та відеозаписи. Ці дослідження допомагають учням зануритися в реальність наукової діяльності, розвивати критичне мислення та усвідомити важливість збереження природних ресурсів.

Навчальні проекти, спрямовані на вивчення природних екосистем та впливу людини на них, є важливою складовою екологічної освіти. Вони надають учням можливість глибоко зануритися в теми, пов'язані з охороною природи, і зрозуміти важливість збереження екосистем.

Учні можуть брати участь у проектах, спрямованих на вивчення стану водойм та їхнього навколишнього середовища. Ці дослідження дають можливість застосувати отримані знання на практиці, розвинути аналітичні навички та підготувати учнів до подальшої наукової діяльності або активної участі у захисті довкілля.

Ось приклад такого інтерактивно лабораторного дослідження. «Озеро бажань» є прикладом інноваційного підходу до екологічної освіти, який дозволяє учням безпосередньо взаємодіяти з природним середовищем, застосовувати свої знання на практиці та усвідомлювати важливість збереження природних ресурсів.

Мета:

- Поглиблення знань учнів про природні екосистеми, зокрема водні ресурси.
- Вивчення впливу людської діяльності на стан озера та його навколишнього середовища.

➤ Розвиток навичок проведення наукових досліджень, аналізу даних та творчого мислення.

➤ Формування екологічної свідомості та відповідальності за збереження довкілля.

Етапи проведення дослідження:

1. Підготовка та ознайомлення:

Теоретичний блок, що охоплює основи екології водних екосистем, біорізноманіття та методи дослідження.

Ознайомлення з метою та завданнями проєкту, обговорення очікуваних результатів.

2. Відбір проб та вивчення біорізноманіття:

Учні проводять відбір проб води з різних частин озера, аналізуючи їх на фізико-хімічні показники (температура, прозорість, рівень рН).

Вивчення флори і фауни озера: учні досліджують видове різноманіття водних рослин, риб, комах та інших організмів.

3. Фото- та відеозйомка:

Учні документують процес дослідження, знімаючи фото і відео для подальшого аналізу та презентації результатів.

Використання мультимедійних матеріалів для створення звітів і презентацій.

4. Аналіз даних та обговорення результатів:

Порівняння отриманих результатів з теоретичними знаннями, обговорення впливу людської діяльності на стан озера.

Висновки щодо стану екосистеми озера та розробка рекомендацій для його збереження.

5. Презентація проєкту:

Створення звітів, презентацій, постерів, що відображають результати дослідження.

Обговорення проєкту з однокласниками, вчителями та представниками громади, пропозиції щодо подальших дій для збереження озера.

Результати проєкту:

➤ Підвищення інтересу до екології: Учні стали більш зацікавлені у вивченні природних екосистем та проблем їхнього збереження.

➤ Розвиток навичок дослідницької роботи: Учні отримали досвід проведення наукових досліджень, аналізу даних, роботи в команді.

➤ Формування екологічної свідомості: Учні усвідомили важливість збереження водних ресурсів та відповідальність за довкілля.

➤ Розвиток комунікативних і творчих навичок: Проєкт сприяв покращенню комунікації, творчого підходу до вирішення проблем та вміння презентувати результати своєї роботи.

Інтерактивне лабораторне дослідження

«Озеро бажань» є важливим елементом екологічної освіти, яке не лише збагачує знання учнів, але й формує їх як майбутніх науковців, екологів та активістів, готових активно діяти для збереження навколишнього середовища.

5. Теорія 7 Стопів (6 год.)

Теорія «7 Стопів» (або «7 Pillars Theory») є концептуальною рамкою, що використовується для опису фундаментальних принципів або напрямів у певній галузі знань чи діяльності. В контексті екологічної освіти та сталого розвитку, ця теорія може включати різні аспекти, які допомагають розуміти та впроваджувати екологічно стійкі практики.

6. Інтерактивні веб-ресурси та відеоматеріали (відео «Сила води») (6 год.)

Інтерактивні веб-ресурси та відеоматеріали є потужними інструментами для екологічної освіти, оскільки вони роблять навчання більш доступним, цікавим і ефективним. Нижче наведено декілька ресурсів, які можна використувати для поглиблення знань про екологію та сталий розвиток.

Інтерактивні веб-ресурси

➤ National Geographic Education Цей ресурс пропонує велику кількість інтерактивних матеріалів, уроків, карт і проєктів, які допомагають учням зрозуміти глобальні екологічні проблеми.

➤ NASA Climate Kids Освітній ресурс від NASA для дітей, де представлені інтерактивні ігри, відео та статті про зміну клімату, енергію, екосистеми та інші екологічні теми.

➤ Eco-Schools Програма для шкіл, яка пропонує різноманітні ресурси для впровадження екологічних проєктів та ініціатив, спрямованих на підвищення екологічної свідомості учнів.

➤ Exploring Nature Educational Resource Цей сайт пропонує різноманітні навчальні матеріали, зокрема уроки, проєкти та інтерактивні елементи для вивчення природознавства та екології.

➤ Earthwatch Education Ресурс, який пропонує навчальні програми та інтерактивні матеріали для вивчення природних екосистем і впливу людини на навколишнє середовище.

Відеоматеріали

1. The Power of Water

2. The Power of the Environment

3. TED-Ed Освітня платформа TED пропонує короткі анімаційні відео на різноманітні теми, включаючи екологію та сталий розвиток. Відео супроводжуються питаннями та завданнями для поглиблення розуміння теми.

4. National Geographic Канал пропонує документальні фільми та короткі відео про природу, дикі тварини та екологічні проблеми.

5. SciShow Освітній канал з відео про науку, включаючи екологічні теми, зміну клімату, біорізноманіття та багато іншого.

6. CrashCourse Освітній канал, який пропонує серії відео з різних дисциплін, включаючи екологію та біологію.

7. BBC Earth Канал пропонує високоякісні документальні фільми та відео про природу, екосистеми та проблеми довкілля.

8. Planet Earth Серія документальних фільмів від BBC, яка досліджує різноманітність життя на Землі та показує, як різні екосистеми взаємодіють одна з одною.

9. Our Planet Документальний серіал на Netflix, який досліджує різні екосистеми нашої планети та підкреслює вплив людини на природу.

Платформи для інтерактивного навчання

1. Khan Academy Безкоштовна освітня платформа, яка пропонує курси та відео з різних наукових дисциплін, включаючи екологію.

2. Coursera Платформа з онлайн-курсами від провідних університетів та організацій, яка пропонує курси з екології, сталого розвитку та інших суміжних тем.

3. EdX Платформа для онлайн-курсів, що пропонує навчальні програми з екології, зміни клімату та сталого розвитку.

Використання інтерактивних веб-ресурсів та відеоматеріалів значно підвищує ефективність екологічної освіти, робить навчання більш цікавим та доступним для широкої аудиторії. Вони сприяють розвитку критичного мислення, зацікавленості та глибшого розуміння екологічних проблем та шляхів їх вирішення.

Навчальне відео «Сила води» є потужним інструментом екологічної освіти, спрямованим на підвищення обізнаності дітей щодо важливості збереження водних ресурсів. Відео акцентує увагу на нагальних екологічних проблемах, таких як забруднення води, її виснаження та зміни клімату, використовуючи візуальні методи для пояснення складних екологічних концепцій.

Основні аспекти навчального відео «Сила води»:

➤ **Забруднення води:** Відео демонструє, як різні форми забруднення, такі як хімічні відходи, пластикові відходи та стічні води, впливають на якість води, шкодять екосистемам і загрожують здоров'ю людей та тварин.

➤ **Виснаження водних ресурсів:** Показано, як надмірне використання води, нераціональне

споживання та зміна клімату призводять до виснаження водних запасів, створюючи загрози для майбутніх поколінь.

➤ **Зміни клімату:** Відео ілюструє, як зміни клімату впливають на глобальні водні цикли, призводячи до посух, повеней та інших екстремальних погодних явищ, що погіршують стан водних ресурсів.

Візуальне подання інформації:

➤ **Наочність:** Відео використовує яскраві та зрозумілі графіки, анімації та реальні кадри з різних куточків світу, щоб зробити складні екологічні концепції доступними для дітей різного віку.

➤ **Реальні ситуації:** Відео відтворює реальні життєві ситуації, де діти можуть побачити, як їхні щоденні дії впливають на водні ресурси, і як вони можуть змінити свої звички для збереження води.

Роль у навчанні та популяризації:

➤ **Підвищення обізнаності:** Відео сприяє формуванню екологічної свідомості, допомагає дітям зрозуміти важливість збереження водних ресурсів та надихає їх до участі в екологічних проєктах.

➤ **Мотивація до дій:** Відео мотивує дітей та підлітків брати активну участь у заходах зі збереження води, долучатися до ініціатив, спрямованих на захист навколишнього середовища.

➤ **Масштабування екологічних проєктів:** Завдяки візуальній привабливості та зрозумілості, відео може використовуватися для популяризації екологічних ініціатив у школах, громадських організаціях та серед широкої аудиторії.

Нагороди та міжнародне визнання:

➤ **Міжнародне визнання:** Відео «Сила води» здобуло численні нагороди на міжнародних конкурсах, завдяки своїй освітній цінності та інноваційному підходу до екологічної освіти.

➤ **Англійські субтитри:** Наявність англійських субтитрів розширює аудиторію відео, роблячи його доступним для дітей та дорослих з різних країн, що сприяє глобальному поширенню знань про важливість збереження води.

Таким чином, відео «Сила води» відіграє ключову роль у сучасній екологічній освіті, допомагаючи дітям краще зрозуміти складні екологічні проблеми та надихаючи їх до активної участі в збереженні навколишнього середовища.

7. Інтерактивні лабораторні дослідження (6 год.)

Інтерактивні лабораторні дослідження є ефективним інструментом екологічної

освіти, оскільки вони дозволяють студентам практично застосовувати теоретичні знання, експериментувати з екологічними процесами та робити висновки на основі власних спостережень.

Інтерактивні лабораторні дослідження надають студентам можливість глибше зрозуміти екологічні процеси та взаємозв'язки у природі. Вони дозволяють експериментувати з різними змінними та спостерігати за результатами в реальному часі, що сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок. Використання таких ресурсів робить навчання більш цікавим і захоплюючим, сприяючи формуванню екологічно свідомих та відповідальних громадян.

Екологічні акції, спрямовані на дітей, мають надзвичайно важливе значення не лише для збереження навколишнього середовища, але й для формування активних громадян, які беруть участь у побудові екологічно свідомого суспільства.

Основні аспекти, які підкреслюють важливість таких акцій:

1. Формування екологічної свідомості: Діти усвідомлюють важливість збереження природи, вчаться цінувати природні ресурси та розуміти наслідки своїх дій для екосистем.

2. Активна громадянська позиція: Участь у таких заходах спонукає дітей до активної участі у суспільно важливих процесах. Це сприяє вихованню активних громадян, які в майбутньому зможуть впливати на покращення навколишнього середовища.

3. Практичні навички: Діти набувають корисних навичок, таких як сортування сміття, висаджування рослин та догляд за природними об'єктами, що можуть бути застосовані у повсякденному житті.

4. Мотивація до екологічного руху: Такі акції можуть стати відправною точкою для дітей, які в майбутньому бажають стати активними учасниками екологічного руху та займатися вирішенням екологічних проблем.

Практична частина

Для проведення екологічних акцій з дітьми важливо врахувати такі компоненти:

1. Інтерактивні заняття: Організація інтерактивних занять та майстер-класів, що включають вивчення правил сортування сміття та ресайклінгу.

2. Озеленення територій: Навчання дітей основам правильного озеленення територій, висаджування рослин та догляду за ними.

3. Колективне прибирання: Організація масових акцій з прибирання вулиць та громадських місць, що дозволяє дітям на практиці застосувати отримані знання і навички.

Цей текст охоплює всі важливі аспекти проведення екологічних акцій для дітей і підкреслює їх значущість у формуванні екологічно свідомого суспільства.

8. Інтерактивні веб-ресурси та відеоматеріали (відео «Сила навколишнього середовища») (3 год.)

Використання навчальних екологічних відео є потужним інструментом для навчання дітей про навколишнє середовище, адже відео допомагають у візуалізації екологічних проблем та рішень, що робить процес навчання більш захоплюючим і доступним. Ось детальніше про переваги та структуру навчального відео «Сила довілля»:

Переваги навчальних екологічних відео

1. Візуалізація проблем та рішень: Відео дозволяє дітям побачити екологічні проблеми, такі як забруднення чи втрата біорізноманіття, у реальному часі. Це допомагає краще зрозуміти масштаби проблем і ефективні рішення.

2. Доступність та зручність використання: Відео можна легко знайти онлайн і використовувати як в класі, так і вдома. Це робить їх чудовим інструментом для інтеграції в освітні програми та для самостійного навчання.

3. Залучення уваги: Відео можуть бути надзвичайно захоплюючими і мотивуючими для дітей, завдяки яскравим візуальним ефектам і динамічному контенту.

4. Практичні поради: Відео може містити конкретні інструкції та поради, які діти можуть застосувати у своєму повсякденному житті.

Структура навчального відео «Сила довілля»

1. Вступ:

Відео починається з короткого огляду важливості охорони довкілля.

Представлення головних героїв — молодих дослідників та натуралістів, які займаються екологічними ініціативами.

2. Тематика відео:

Сортування сміття: Пояснення, чому важливо сортувати сміття, які є основні види відходів і як правильно їх розділяти.

Використання пластику: Обговорення проблеми надмірного використання пластику,

його шкідливого впливу на навколишнє середовище та способів його зменшення.

Гармонія з природою: Поради щодо того, як жити в гармонії з природою, включаючи збереження енергії, води і підтримання чистоти.

3. Активності героїв:

Показ діяльності молодих дослідників, таких як висадка дерев, прибирання громадських місць, участь у місцевих екологічних проєктах.

Інтерв'ю з експертами та активістами, які пояснюють важливість цих дій і пропонують конкретні заходи для їх впровадження.

4. Заключення:

Підсумок основних тем, що обговорювались у відео.

Мотиваційний заклик до дій для дітей, заохочення їх до участі в екологічних ініціативах та самостійного вивчення екологічних проблем.

Додаткові ресурси:

Інформація про додаткові ресурси для поглибленого вивчення (сайти, книги, місцеві екологічні організації).

Відео «Сила доквілля» має потенціал стати потужним освітнім інструментом, що поєднує в собі навчання та натхнення. Візуалізація екологічних проблем і рішень через відео допомагає дітям краще зрозуміти та оцінити важливість захисту доквілля, а також вмотивувати їх до активної участі в екологічних ініціативах.

9. Підсумок (2 год.)

Впровадження інноваційних технологій та підходів у формуванні екологічної освіти є ключовим фактором для підвищення ефективності навчання, залучення учнів і забезпечення глибокого розуміння екологічних проблем. Ось кілька основних напрямів, які допомагають інтегрувати сучасні технології та методики в екологічну освіту:

Мобільні додатки

➤ Екологічні ігри: Мобільні додатки, що включають навчальні ігри на теми екології, допомагають учням в інтерактивній та цікавій формі засвоювати знання про природні процеси та екологічні проблеми.

➤ Моніторинг довкілля: Додатки, які дозволяють учням збирати дані про навколишнє середовище (якість повітря, води, рівень шуму тощо) та аналізувати їх.

Інтерактивні освітні платформи

➤ Онлайн-курси та вебінари: Платформи, що пропонують курси та вебінари з екології та сталого розвитку, забезпечують доступ до якісних освітніх матеріалів від провідних експертів.

➤ Мережеві проєкти та спільноти: Створення онлайн-спільнот для обміну досвідом, обговорення екологічних проблем та спільної реалізації проєктів.

Інтерактивні лабораторні дослідження

➤ Віртуальні лабораторії: Платформи, що пропонують симуляції лабораторних досліджень, дозволяють учням виконувати експерименти з екології у віртуальному середовищі, що є безпечним і доступним.

➤ Дистанційне лабораторне обладнання: Використання реального лабораторного обладнання, яким можна керувати віддалено через Інтернет.

Гейміфікація навчання

➤ Навчальні платформи з елементами гейміфікації: Використання ігрових елементів у навчальних процесах для підвищення мотивації учнів та залучення їх до вивчення екологічних тем.

➤ Конкурси та змагання: Організація конкурсів та змагань з екології, що стимулюють учнів до активного навчання та реалізації екологічних проєктів.

Соціальні медіа та інтернет-ресурси

➤ Освітні блоги та влоги: Використання блогів та відеоблогів для поширення знань про екологічні проблеми та рішення.

➤ Платформи для спільного навчання: Використання соціальних медіа для організації навчальних груп, обміну знаннями та спільної роботи над проєктами.

Інноваційні технології та підходи значно покращують якість екологічної освіти, роблять її більш інтерактивною, доступною та захоплюючою. Вони допомагають учням не лише здобувати знання, а й застосовувати їх на практиці, що сприяє формуванню екологічно свідомих та відповідальних громадян. Впровадження інноваційних технологій у екологічну освіту не лише робить процес навчання більш захоплюючим і практичним, але й допомагає формувати екологічно свідоме покоління. Інтерактивні та практичні підходи сприяють більш глибокому розумінню екологічних проблем і мотивації до активних дій, що є основою для сталого розвитку та збереження довкілля.

НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ОСНОВАМ ВІНАХІДНИЦЬКОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ЕВРОНІКА» ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Микола Туров,

*кандидат педагогічних наук, референт
Міжнародної академії екології свідомості імені Піфагора,
член Раду Товариства винахідників і раціоналізаторів України
та член Раду Київської філії цього Товариства (м. Київ, Україна)*

Анотація. Розглянуто досвід дистанційного навчання старшокласників створення піонерних винаходів та досягнуті результати, зокрема отримані учнями перемоги на міжнародних змаганнях дорослих винахідників. Виявлено переваги і недоліки такого навчання та запропоновано заходи як щодо усунення недоліків, так і для покращення результативності навчання у цілому. Зокрема надано пропозиції для розроблення описів наукових відкриттів, які б учні могли використовувати для створення піонерних винаходів, та виконання збірників таких описів. Також надано поради щодо надання учням теоретичних знань, навчальних задач та доведено необхідність розроблення методичних рекомендацій для допомоги учням у виконанні інноваційних проєктів. Вказано на необхідність врахування психологічних особливостей творчої співпраці вчителя і учнів під час створення піонерних винаходів.

Ключові слова: старшокласники, піонерні, винаходи, дистанційне, навчання, психологічні, особливості

Вступ

Підвищення конкурентної спроможності національної промисловості і продукції є передумовою майбутнього вступу України до Європейського Союзу.

Відомо, що внутрішній ринок Європейського Союзу складає територія без меж, на якій гарантується вільне пересування капіталів, товарів, осіб і послуг, а спеціальні заходи країн — учасників не повинні мати несприятливого впливу на умови конкуренції на спільному ринку [1, с. 53, 195]. Ця умова робить необхідною обов'язкову конкурентну спроможність української продукції

на світовому ринку на момент вступу України до Європейського Союзу.

Складові високої конкурентної спроможності: висока якість; низька ціна; високі технічні показники, що набагато перевищують показники конкуруючих товарів і послуг; модний дизайн і успішна ергономіка; патентна чистота; захист патентами ідей (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, товарних знаків і іншої інтелектуальної власності), що забезпечують вказані переваги.

Тому сучасна освіта України повинна заздалегідь готувати молодь, зокрема старшокласників, до створення конкурентоспроможної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В.О. Моляко і Т.М. Третяк вказують, що серед робіт учасників конкурсів Малої Академії наук нерідко зустрічаються і такі, що є винаходами. Для пошуку відповідних розв'язків винахідницьких задач автори пропонують використовувати полілог, однак не надають рекомендацій щодо використання джерел науково-технічної і патентної інформації для пошуку аналогів технічних систем, які треба створювати [2].

В. Чубар запропонував для подальшої підтримки творчої ініціативи старшокласників під час навчального процесу періодично ознайомлювати їх із важливими відкриттями, винаходами та раціоналізаторськими пропозиціями, які були зроблені у суміжних галузях виробництва, техніці й науці. Для цього можна використати матеріал, який міститься у відповідній літературі, та ресурси Інтернету [3]. Але цей автор не вказав — які джерела і як треба шукати і як використовувати у процесі постановки і розв'язку винахідницьких задач.

Метою статті є з'ясування особливостей навчання старшокласників створенню піонерних винаходів в умовах дистанційної освіти і розроблення пропозицій щодо збільшення результативності такого навчання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Автором на основі власного досвіду роботи у якості патентознавця та фахівця з аналітико-синтетичної обробки науково-технічної інформації, проведених ним досліджень з історії техніки та власного досвіду навчання учнів, і, зокрема, старшокласників створенню винаходів, була розроблена технологія створення високоефективних винаходів «Евроніка». Однією з основних її частин є пошук аналогів технічних систем у джерелах науково-технічної і патентної інформації, зокрема на сайтах патентних відомств. Основний зміст технології «Евроніка» було викладено автором у методичному посібнику для вищих навчальних педагогічних закладів [5], який він підготував на конкурс підручників, що проводило Міністерство освіти і науки України. Видавництво «Вища школа» прийняло його до видання як посібник для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання».

На основі цього посібника було підготовлено за завданням Національної академії педагогічних наук (НАПН) України програму освітньої галузі «Технології» з профільного трудового навчання для учнів 10–12 класів загальноосвітніх середніх шкіл з назвою «Створення і захист інтелектуальної промислової власності» (5 год на тиждень) [6, с. 138–214]. Програма отримала гриф Міністерства освіти України: «Схвалено для використання у навчально-виховному процесі».

При підготовці цієї програми автор розглянув різні погляди щодо використання патентних досліджень під час проведення творчого пошуку. Зокрема, було враховано погляди провідного фахівця з теорії винахідництва і одного з кращих вихователів юних винахідників Б.Л. Злотіна, який вважав, що ознайомлення із чужими винаходами може загальмувати власний процес творчості юного винахідника. Він приводив приклад, коли разом із своїм вихованцем Леонідом Капланом вони за допомогою застосування творчих засобів теорії винахідництва згенерували багато розв'язків щодо

вдосконалення самохідних будівельних кранів. Потім патентний пошук довів, що багато їхніх ідей виявились новими [7]. Разом із тим було враховано і думку Б.Є. Патона, який на основі власного досвіду стверджував, що ознайомлення із патентною інформацією пробуджує творчу уяву дослідника. Таку ж думку висловлював і колега автора В.П. Ніконов, який стверджував, що після перегляду патентних реферативних журналів у нього в уяві з'являється безліч нових ідей.

Для активізації творчого мислення старшокласників у вищезазначеній програмі перед проведенням патентно-інформаційних досліджень передбачене вивчення і застосування методів і творчих прийомів фантазування, а вже після них учнів ознайомлюють із джерелами науково-технічної інформації і роблять пошуки по реферативних журналах та на сайтах патентних відомств провідних індустріальних країн. А вже після ознайомлення у загальному вигляді із періодичною системою розвитку техніки і Пірамідою розвитку технічних систем М.П. Турова проводять патентні дослідження і відбирають інформацію щодо технічних систем, які вони хочуть вдосконалити.

Для полегшення виконання учнями завдань щодо складання описів винаходів або корисних моделей автор розробив трафарети порівняльного аналізу, у які до традиційних граф для порівняння конструкторських та інших ознак технічних систем додав графи щодо дій, які виконують носії цих ознак, та властивостей цих носіїв – технічних та первинних фізичних та ін., а також результати цих дій – технічні та соціальні. Також було розроблено трафарети для описів винаходів та корисних моделей, і для формул (юридичних), які є обов'язковою частиною описів винаходів та корисних моделей.

При цьому у таких трафаретах описів під обов'язковими фразами частин описів містились пояснення щодо внесення потрібних фрагментів текстів з порівняльної таблиці та формули винаходу та ін., які б доводили патентоспроможність винаходу або корисної моделі. Після складання описів ці пояснення треба було б видалити. Це було зроблене як для полегшення опанування учнями вмінь щодо складання таких описів та формул у класі, так і для самостійної роботи, особливо в умовах відсутності зв'язку, зокрема зв'язку за допомогою Інтернету.

При проведенні першої частини констатувального експерименту за мету було поставлено дослідити здатність старшокласників створювати піонерні винаходи – такі, які завдяки застосуванню явищ, нових для технічних систем певного класу, або ж матеріалів та ін., які піднімали б ці технічні системи на нові рівні розвитку і робили їх конкурентоспроможними. Насамперед це відноситься до таких методологічних засобів теорії винахідництва як ідеальне явище і застосування творчих засобів Піраміди розвитку технічних систем, які дозволяють створити принципово нову технічну систему або її підсистему, і швидко просувати її у еволюційному плані. Ці творчі засоби є головними у сучасному винахідництві.

Водночас було передбачено захист ідей, отриманих старшокласниками, як для надання учням впевненості у своїх творчих можливостях та задля мотивації їх до обрання інженерних спеціальностей для подальшого навчання, а також для демонстрування педагогічній спільноті України творчих можливостей як теорії винахідництва, так і технології «Евроніка».

Розроблена автором відповідна методика навчання цій технології була втілена на заняттях віртуальної школи «Евроніка», яка працювала при Інституті обдарованої дитини НАПН України на громадських засадах.

ПРОПОЗИЦІЇ

Для підвищення результативності навчання старшокласників створенню піонерних винаходів пропонується організувати таке навчання із використанням можливостей дистанційного: очного, заочного і комбінованого навчання. При цьому для забезпечення повноцінного опанування старшокласниками технології «Евроніка» збільшити обсяг навчальних годин відповідно до вищезазначеної програми профільного навчання. Таке навчання можна розпочати у мережах навчальних закладів Малої академії наук України і центрів науково-технічної творчості учнівської молоді Міністерства освіти України. Саме ці заклади мають умови і кадри, здатні швидко розгорнути таке навчання. А для впровадження викладання у технічних ліцеях і гімназіях треба розпочати підготовку викладачів, здатних проводити таке навчання.

При цьому слід взяти до уваги, що для навчання учнів створенню піонерних винаходів

викладачу потрібно опанувати знання і вміння у проведенні патентно-інформаційних досліджень, а також вміння щодо навчання учнів проведенню таких досліджень.

Велике значення має і оволодіння вчителем знань з технології «Евроніка», та вміннями користуватись нею і навчати цьому учнів.

Потрібно і вміння співпрацювати із учнями при проведенні патентних досліджень, при пошуку задач для учнівської творчості, при постановці цих задач у ході навчального процесу та при їхньому розв'язку.

Вчитель має вміти виявити інформаційні джерела, потрібні для виконання учнями їхніх інноваційних проєктів, особливо якщо вони будуть призначені для втілення у різних галузях виробництва, тобто коли учні однієї навчальної групи або одного класу оберуть собі для створення або вдосконалення технічні системи, що відносяться до різних галузей техніки або ж до різноманітної продукції однієї галузі. Це стосується як індивідуальних, так і групових інноваційних проєктів.

Він також повинен вміти сам і навчити учнів користуватись Skype, Zoom та ін. для участі у заняттях за допомогою Інтернету, а також розміщенню виконаних навчальних завдань та частин інноваційних проєктів у своїх навчальних особистих кабінетах.

Бажано, щоб користувачі: викладачі, учні та ін. могли отримати за допомогою логіну та пароля, обраного кожним з них, доступ для користування курсом навчання як у цілому, так і для користування окремими матеріалами, темами та ін.

Для покращення сприйняття учнями як теоретичних знань, так і навчальних задач тощо, вчитель повинен вміти знаходити і готувати для демонстрування учням відео і фотоматеріали, що пояснюють фізичні та інші явища, склад і дію технічних систем тощо, а також потрібні для цього схеми, креслення, фото, тексти та ін., і використовувати такі матеріали під час навчання. Заздалегідь розміщувати їх у навчальних текстових матеріалах, презентаціях тощо. А при виконанні учнями завдань та ін. самостійно — пересилати їм потрібні матеріали або вставляти їх у папки завдань та ін. особистих кабінетів учнів або до папок з темами теоретичних матеріалів та навчальних завдань тощо.

При вивченні фізичних та інших явищ треба роз'яснювати учням властивості, дії та

результати, які можуть бути отримані при використанні кожного такого явища. І надавати приклади їхнього використання. Для кращого розуміння учнями потрібно у прикладах застосування явищ надавати креслення або малюнки технічних систем, їхній склад та опис роботи із роз'ясненнями – яким чином явище допоможе отримати результат. І пропонувати задачі, для розв'язку яких потрібне явище, що вивчається.

Бажано спочатку вивчити з учнями кілька явищ, а потім надати задачі, в яких явища треба використати. При цьому порядок явищ, які потрібні для розв'язку задач, не повинен збігатися з послідовністю їхнього розміщення у темі під час вивчення. Щоб учні обирали явище не навмання, а вдумувались у суть явища та його придатність до виконання потрібних дій і для отримання потрібних результатів.

При цьому задачі не повинні потребувати готових розв'язків, які вже є у прикладах до навчальної теми, щоб учні не переносили їх «один до одного», а розмірковували над тим, яким чином застосувати явище у їхній системі.

Тому при підготовці для викладання фізичних та інших явищ треба дослідити всі можливі варіанти використання певного явища у технічних системах і визначити всі властивості такого явища. А також дії і результати, які можна отримати із використанням явища. І надати ці відомості учням.

Для цього можна провести пошук рефератів та описів патентів на винаходи, у яких вже використані потрібні явища, зокрема на сайтах патентних відомств, а також пошукати приклади опису явищ у Google, тобто провести тематичні пошуки. Відібрати, скопіювати розпізнати, перевести на українську мову (при потребі) отримані матеріали: описи, відео, креслення, фото, тексти та ін. Далі зробити на кожне явище папки і розмістити в них відібрані матеріали.

Також для пошуку явищ, потрібних для навчання, можна використати вже існуючі вказівники явищ, наприклад вказівник фізичних явищ, підготовлений свого часу у м. Баку Ю.В. Горіним. А ще можна використати вказівник відкриттів, підготовлений в Україні Ф.К. Клименком, та ін. Оскільки суть відкриттів у цьому, а також у інших вказівниках відкриттів не відображена, можна за назвою відкриття провести пошук у Інтернеті

і відібрати ті, що можуть бути використані старшокласниками.

Потрібен буде також пошук інформації про новітні відкриття, зокрема у профільних журналах Національної академії наук України, у відповідних іноземних виданнях та ін. Підготовку матеріалів про них слід виконувати за вже описаною методикою.

У темах з вивчення явищ бажано мати спеціалізовані таблиці для кожного явища. А для полегшення виконання інноваційних проєктів – таблиці, узагальнені для всіх різновидів явищ. Тобто для отримання певного результату у таблиці можуть бути наведені кілька різноманітних явищ – фізичних, хімічних, геометричних, біологічних тощо.

Для використання у процесі пошуку потрібних явищ при розв'язках навчальних задач, при виконанні інноваційного проєкту тощо, зокрема при моделюванні майбутньої піонерної, тобто із новим принципом дії, технічної системи, пропонується розробити пошукові таблиці із вибором потрібних явищ за отриманими результатами, властивостями, діями. При цьому це можуть бути 3 окремі таблиці.

При дистанційному навчанні з елементами комп'ютеризації та при розробленні навчально-практичних комп'ютерних програм у таких таблицях після вибору потрібного явища можна застосувати послідовне ознайомлення із можливостями його використання: при натиску на назву явища з'явиться файл з описом явища, а у ньому — таблиці результатів, дій та властивостей. Після натискання на назву результату тощо – з'являться файли із прикладами технічних систем, у яких такі результати досягнуті.

При комп'ютеризації такий доступ має з'явитися автоматично. Те ж саме стосується вибору дій та властивостей.

Вказані засади особливо важливі при підготовці викладання за вищезазначеною програмою профільного навчання. Ця програма дозволяє охопити більшу кількість явищ і відвести більше часу на засвоєння учнями усіх властивостей, дій та результатів, які можна отримати при використанні кожного явища, наданого їм під час навчання.

Для покращення розуміння і використання старшокласниками суті проблемних ситуацій і їхніх розв'язків треба розробити методологічні засади використання учнями логіко-математичних формул, що

відображають зв'язки між наявними вимогами до технічних систем і властивостями виконавців дій, які потрібні для забезпечення цих вимог. Це полегшить учням зрозуміти як суті проблемних ситуацій, так суті шляхів і принципів забезпечення потрібних властивостей і дій, зокрема при створенні принципово нових техніко-технологічних явищ, та при розробленні виконавців цих явищ. Корисним буде при цьому застосування нових методологічних підходів: при навчанні старшокласників традиційні методики викладання бажано поєднувати із новими можливостями, що надають інформаційно-цифрові технології. Все це дозволить полегшити як процес навчання, так і виконання учнями інноваційних проєктів зі створення піонерних винаходів. А також подальше просування новоутворених технічних систем по етапах Піраміди розвитку технічних систем. А вже відомі існуючі технічні системи можна буде вдосконалювати шляхом подальшого розвитку за допомогою подальшого просування по нових для цих систем етапах Піраміди.

При цьому зображення і суть отриманих розв'язків учням можна демонструвати як у таблицях етапів та їхніх схемах, так і на загальній схемі Піраміди етапів для кожної технічної системи. У таких таблицях можна надавати результати, дії та властивості, отримані внаслідок творчої діяльності учнів із вказівками на застосовані творчі методологічні засоби.

Слід також збільшити кількість годин для опанування учнями усіх шляхів і напрямків розвитку технічних систем на етапах Піраміди, щоб учні встигли ознайомитись із усіма прикладами застосування всіх типових прийомів та стандартних розв'язків винахідницьких задач, і могли застосовувати логіку, що міститься у розв'язках, продемонстровану у прикладах до прийомів і стандартних розв'язків.

Також потрібно надати учням можливість ознайомитись із усіма прикладами застосування фізичних та інших явищ, які учні могли б використати для створення технічних систем або підсистем із новими принципами дії. Це також вимагає збільшення часу на навчання.

Для прогнозування розвитку технічних систем, для пошуку їхніх аналогів, для отримання кон'юнктурної і комерційної інформації треба визначити закордонні і національні

джерела інформації, та розробити відповідні методики пошуку із застосування Інтернету на кшталт того, як автором були розроблені методики пошуку на сайтах патентних відомств.

Слід також розробити склад і методику використання комп'ютерних програм на основі технології «Евроніка». При цьому організувати її як навчальну, так і як практичну програму для створення піонерних винаходів та модернізації існуючих технічних систем. У основу можна буде покласти напрацювання цього дистанційного курсу.

Загальні засади такого дистанційного навчання та комп'ютеризації можна також використати при навчанні дошкільників і учнів молодших класів створенню казок; учнів 4–6 класів — створенню фантастичних ідей; а учнів 7–9 класів – основам теорії винахідництва. Відповідно, можна готувати і проводити дистанційне навчання викладачів, методистів та ін. зокрема і користуватись комп'ютерними програмами цього напрямку.

При цьому при розміщенні пропонованого курсу на сайті однієї навчальної установи його могли б використати інші установи загалом або ж використати окремі теми тощо.

Серед замовників таких дистанційних курсів і комп'ютерних програм можуть бути: серед позашкільних установ – відділення Малої академії наук України, а також спеціалізовані винахідницькі і конструкторські гуртки центрів науково-технічної творчості учнівської молоді. Їх також можна буде застосовувати на заняттях з трудової підготовки у школах – при вивченні окремих тем з винахідництва. У вищих навчальних закладах – при викладанні дисципліни «Основи технічної творчості» або подібних до неї, а також при виконанні студентами інноваційних проєктів як частин курсових і дипломних проєктів.

При підготовці методичних на навчальних матеріалів слід користуватись як теоретичними напрацюваннями щодо використання засобів комп'ютеризації у навчанні [9], так і практичними напрацюваннями у дистанційному навчанні та ін.

Слід також враховувати суто психологічні особливості творчої співпраці вчителя і учнів у процесі пошуку принципово нових ідей. Свого часу Ю.З. Гільбухом було надано приклад обговорення шляхів розв'язку проблеми у вигляді дискусії із застосуванням

евристичної бесіди із диригуванням вчителем, який просто, але уважно спостерігає за висловлюваннями учнів. При цьому треба врахувати, що особливості викладання теорії винахідництва і технології «Евроніка» вимагають більш активної безпосередньої участі учителя у творчому процесі як при викладанні теоретичних знань, зокрема при поясненні суті методологічних засобів цієї теорії та особливостей їхнього застосування, так і при ознайомленні учнів із умовами навчальних задач, особливостей виконання відповідних частин інноваційного проєкту тощо. Так, автором вже було надано загальні рекомендації щодо опанування вчителем знань з методології винахідництва при підготовці занять так, щоб він учнів розумінню природи цих знань, і навчив користуватись цими знаннями при розв'язку навчальних і реальних задач при створенні винаходів [10, с. 136–138].

А у процесі обговорення ідей учнів щодо розв'язків задач, наданих учнями, та при розгляді виконаних ними частин інноваційних проєктів вчитель має позитивно налаштуватися на співбесіду із учнями, пояснювати їх правила толерантного спілкування між учасниками процесу розв'язку задачі [4, с. 36].

Також вчитель має при підготовці занять планувати хід розв'язку кожної з навчальних задач учнями, передбачати можливі хибні напрямки розв'язку, які не здатні забезпечити потрібний результат, відмічати правильність напрямку їхніх пошуків задля досягнення потрібних результатів. І навіть якщо результату не досягнуто, все рівно вказувати на правильність напрямку пошуку результату, і водночас пропонувати учням самим визначити – а чому не вдалось досягти результату повністю, або що заважає успішній реалізації ідеї, або як ще краще можна досягти результату [4, с. 33].

А при створенні піонерних винаходів головною підказкою щодо напрямків пошуку розв'язку може стати запитання: які явища можуть забезпечити потрібну дію, досягнення результату та ін.

Зрозуміло, що потрібні додаткові дослідження щодо з'ясування особливостей і можливостей співпраці вчителя і учнів під час дистанційного навчання.

Вчитель може задавати запитання, які будуть сприяти більш результативному пошуку,

надавати підказки – де можна пошукати явища, засоби, перетворення та ін., зокрема у базах даних дистанційного курсу тощо, у Інтернеті та ін.

При засвоєнні учнями основ патентознавства вчитель має навчати їх і контролювати використання ними знань: як правильно провести патентний пошук на сайтах патентних відомств, оформити формулу та опис винаходу тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Внутрішній ринок Європейського Союзу складає територія без меж, на якій гарантується вільне пересування капіталів, товарів, осіб і послуг, а спеціальні заходи країн-учасників не повинні мати несприятливого впливу на умови конкуренції на спільному ринку. Ця умова робить необхідною обов'язкову конкурентну спроможність української продукції на світовому ринку на момент вступу України до Європейського Союзу. Тому треба готувати молодь, зокрема старшокласників, до створення конкурентоспроможної продукції. У статті розглянуто важливість навчання старшокласників створенню піонерних винаходів за допомогою Інтернету. Однак у наш час в Україні майже немає викладачів, які б здійснювали таке навчання. І підготовка таких викладачів відсутня. Як і перепідготовка. Однак ситуацію можна виправити за допомогою створення дистанційних засобів навчання, у яких буде втілено досвід, напрацьований автором статті. При цьому відмічено переваги такого навчання, яке дозволяє спілкування вчителя і учнів як у класі, так і на відстані одночасно. Воно також надає можливості пересилання учням інформації, потрібної для створення піонерних винаходів, а також необхідні методологічні засоби – типові розв'язки і стандартні розв'язки винахідницьких задач, їхні трафарети, пошукові таблиці та приклади застосування фізичних та інших явищ, потрібних для створення цих типів винаходів. А також трафарети порівняльних таблиць та описів винаходів або корисних моделей, необхідних для захисту отриманих ідей. І завдання з розв'язку навчальних задач, а при потребі і вказівки щодо заповнення відповідних частин інноваційних проєктів та приклади виконання цих робіт.

Виявлено також можливі недоліки у процесі навчання, зокрема відсутності

Інтернет-зв'язку на час проведення занять. Як запобіжні заходи, було використано попереднє розсилання учням теоретичних матеріалів занять та методологічних засобів та ін., потрібних для розв'язку навчальних та практичних задач та ін. заздалегідь разом із навчальними задачами та рекомендаціями щодо виконання інноваційних проєктів.

На основі проведених досліджень запропоновано побудову навчального курсу на основі розроблених автором: програми профільного навчання старшокласників і посібника для вищих навчальних педагогічних закладів. При цьому у відповідні теми можна буде додати приклади і пояснення, наведені у цій статті, зокрема приклади помилок і їхніх виправлень при створенні описів і формул корисних моделей, що також є актуальним і для описів і формул винаходів.

Також вказано, що потрібне і навчання учнів основним положенням патентного права із наданням прикладів, що пояснюють ці положення. Запропоновано при застосуванні елементів комп'ютеризації у дистанційних курсах та при розробленні навчально-практичних комп'ютерних програм до кожної з таких тем розробити комп'ютерні загальні меню із можливостями виклику теоретичних знань і прикладів їхнього застосування: зразків правильного слідування цим знанням і правилам, і зразки помилок і їхніх виправлень. Також потрібні комп'ютерні трафарети описів і формул винаходів і корисних моделей, порівняльних таблиць із прикладами їхнього правильного заповнення, і заповнення із помилками та прикладами поступового виправлення помилок. І щоб учні і вчитель могли заповнювати ці таблиці та трафарети, змінювати їх та ін.

Вказано, що отриманий досвід і підходи можна застосувати і для пропедевтичного навчання, зокрема при навчанні дошкільників і учнів молодшого шкільного віку створенню нових казок, учнів 5–6 класів — створенню фантастичних ідей, учнів 7–9 класів — навчанню основам теорії винахідництва, а старшокласників — технології «Евроніка».

Втілення цих рекомендацій варте також і проведення наступних науково-педагогічних досліджень щодо всіх означених ланок освіти. Реалізація їхніх результатів має величезне значення для подальшого розквіту України і всього людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейський Союз: консолідовані договори. Київ: Україна, Port-Royal, 1999. 293 с.

2. Моляко В., Третяк Т. Трансформація організації системного мислення старшокласників в ускладнених інформаційних умовах. Інститут психології імені Г.С. Костюка. 26 с. doi: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.1/03>. Дата звернення: Лист. 17, 2023.

3. Чубар В. Підготовка старшокласників до раціоналізаторської та винахідницької діяльності з технологій виробництва. НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Випуск 4 (II). С.385–391.

4. Туров М. Основи винахідництва та методи пошуку розв'язку творчих технічних задач : методичний посібник. Київ: Україна, Освіта України, 2008. 312 с.

5. Туров М. Інноваційні системи навчання і виховання обдарованої особистості. Київ : Україна, Інформсистем, 2009. 234 с.

6. Туров М. Конспект лекцій школи-семінару з теорії винахідництва і життєвої стратегії творчої особистості. 14–23 січня 1988 р. 23 с.

7. Туров М. Навчання обдарованих учнів основам сучасного винахідництва : методичні рекомендації. Київ : Україна, Інфосистем, 2013. 96 с.

8. Ю. Капіца, Т. Косско, Д. Махновський, І. Хоменко, Н. Аралова, М. Туров. Винахідницька діяльність у наукових установах: наук.-практ. вид. / за ред. Ю.М. Капіци. Київ: Україна, Логос, 2021. 455 с.

9. Вдовичин Т., Сікора О., Кобильник Т., Винницька Н. Формування адаптивного цифрового середовища в закладах загальної середньої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання, 2024, Том 103, №5. doi: [10.33407/itlt.v103i5.5656](https://doi.org/10.33407/itlt.v103i5.5656). Дата звернення: Груд. 15, 2024.

10. Туров М.П., Федюк П.М., Горін Ю.В. Навчання винахідництву: Збірник програм і методичних матеріалів. Київ: Інформаційні системи, 2010. 296 с.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Зайченко О.В.,
Комуса І.В.*

У статті представлені практичні рекомендації зі створення умов для становлення національної ідентичності вихованців закладу позашкільної освіти науково-технічного напрямку. Підтримка дітей та молоді, особливо в умовах воєнного стану, є важливим завданням щодо забезпечення їхнього повноцінного розвитку та реалізації творчого потенціалу. Створена на базі закладу освіти модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти сприяє формуванню активного громадянина, здатного впливати на розвиток суспільства. Такий підхід до освіти не лише розширює можливості дітей і молоді, а й сприяє зміцненню соціальної відповідальності та розвитку громади загалом.

Ключові слова: позашкільна освіта, національна ідентичність, модель громадсько-активного закладу освіти, гурток, науково-технічна творчість.

Сьогодні український народ героїчно протистоїть військовій російській агресії, завдяки сильному, організованому громадянському суспільству, силі духу українців і допомозі міжнародної спільноти. Україна та українці швидкими темпами радикально міняють ментальну та національну ідентичність, адже, на фоні військових викликів, український народ об'єднався та сформував спільну національну ідентичність, об'єднану навколо таких маркерів як: спротив ворогу, взаємодопомога, волонтерство, жертвність, національні символи, традиції, державна мова тощо. Стає очевидним те, що українська нація об'єдналась навколо однієї спільної мети – протистояння ворогу, захист своєї Батьківщини, збереження своєї ідентичності, культури, життя і свободи своїх громадян.

В англійській версії Вікіпедії надається наступне визначення поняття: «національна ідентичність – це ідентичність людини або її почуття приналежності до певної держави чи нації», «відчуття яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від законного статусу громадянства», «націю як

згуртованого цілого, представленого відмінними традиціями, культурою та мовою» [1]. Більшість вчених вважають ідентичність комплексною категорією, що складається із таких складових як: політична, культурна, релігійна, національна, соціальна ідентичність, а також ідентичності особистостей, спільноти чи держави. Вона не є вродженою рисою, а за своєю суттю є соціальним конструктом: під різними соціальними впливами люди включають національну ідентичність у свою особисту ідентичність, приймаючи переконання, цінності, припущення та очікування, які відповідають національній ідентичності. Заклади позашкільної освіти (далі – ЗПО) є особливим осередком соціалізації, де під впливом синтезу виховних, історичних, культурних, мовних, соціальних елементів формується національна свідомість дітей та учнівської молоді. Національно-патріотичне виховання в ЗПО спрямовується на залучення вихованців до глибинних пластів національної культури та духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань.

На жаль, моніторинг позашкільної освіти в період повномасштабного вторгнення, став складним завданням. Із 67 територіальних громад Запорізької області – 44 (66 % території області) – знаходяться в окупації, 6 (9 % території області) – в зоні активних бойових дій. Мережу закладів позашкільної освіти 17 територіальних громад Запорізького району (не окупованих) складає: 15 ЗПО в місті Запоріжжя, 1 ЗПО м. Вільнянськ та 3 ЗПО селищних та сільських ОТГ.

В таких складних умовах формування національної ідентичності молодого покоління вирішальною мірою залежатиме від духовного пробудження кожної особистості, яка приходить до усвідомлення себе і свого існування. Це також норма, яка є внутрішньою сферою вільного і самостійного вибору особистості, і дає можливість особливим способом пережити унікальність особистої

самостійності. Все це можна закласти та розвинути в дитині тим виховним потенціалом, який містить в собі науково-технічна творчість. У комунальному закладі «Запорізький обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді «Грані» Запорізької обласної ради (далі – КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР) діти набувають досвід власної творчої діяльності, розвиваючи конструкторські здібності, винахідливість, просторове та логічне мислення, уяву, фантазію. Знання про принципи громадянської поведінки виступають засобом стимулювання соціально-цінної діяльності. Чим активніше діти та учнівська молодь включені до особистісно значущої громадської діяльності, тим успішніше формуються їх патріотичні переконання.

Поглибленню національної самосвідомості та формуванню української національної ідентичності сприяє: організація участі дітей та молоді у молодіжних та волонтерських рухах, громадських ініціативах. КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР став осередком такої активності, який зміг поєднати виховання дітей та молоді з активним долученням до змін та розбудови суспільства. Така активність допомагає вихованцям ЗПО відчувати свою роль у суспільстві та розвинути навички соціальної відповідальності.

В умовах воєнного стану було систематизовано національно-патріотичну роботу та активізовано діяльність ЗПО в напрямі формування національної ідентичності його вихованців, проведено кропітку роботу із залучення громади до процесу навчання та виховання дітей і молоді. Однією з ефективних форм такої взаємодії є громадсько-активний заклад позашкільної освіти, який орієнтований на активну співпрацю з місцевою спільнотою та розвиток соціально значущих ініціатив. В цьому аспекті на базі КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР створено модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти. Громадсько-активний заклад позашкільної освіти (далі – ГАЗПО) – це установа, що поєднує освітні, виховні та соціальні функції, сприяє розвитку громадянських компетентностей і забезпечує взаємодію між вихованцями, педагогами, батьками та громадою.

Головною метою моделі є створення умов для самореалізації вихованців через залучення їх до громадських ініціатив, волонтерства та соціальних проєктів задля виховання

громадсько-активної, соціально-адаптивної, демократично-орієнтованої молоді.

Для вирішення мети визначено наступні завдання:

- залучити додаткові ресурси;
- налагодити партнерські зв'язки;
- розвивати ціннісні орієнтири та підвищувати імідж КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР.

Основними принципами функціонування ГАЗПО є:

Партнерство з громадою – активна співпраця з місцевими органами влади, громадськими організаціями, підприємствами та ініціативними групами.

Відкритість і інклюзивність – забезпечення рівного доступу до освітніх можливостей для всіх дітей незалежно від їхнього соціального статусу та здібностей.

Проєктний підхід – реалізація освітніх програм через практичні проєкти, спрямовані на вирішення актуальних соціальних проблем.

Гнучкість і адаптивність – можливість змінювати та оновлювати навчальні програми гуртків відповідно до потреб суспільства та розвитку науки і техніки.

Успішна діяльність ГАЗПО можлива завдяки тісній взаємодії між педагогами, вихованцями, батьками та громадськістю. Педагоги виконують роль наставників, які не лише передають знання, а й допомагають дітям розкрити свій потенціал у суспільно корисній діяльності. Батьки, у свою чергу, беруть участь в організації заходів, а громада – підтримує ініціативи закладу через спонсорство, меценатство та волонтерську допомогу.

Основними напрямками діяльності моделі є:

1. Громадянське виховання – розвиток лідерських якостей, критичного мислення вихованців та їх відповідальності через участь у громадських ініціативах.

2. Волонтерство – залучення дітей до соціально корисних справ, допомога людям похилого віку, екологічні проєкти, підтримка благодійних акцій.

3. Творчий розвиток – організація гуртків, майстер-класів та креативних проєктів у сфері науково-технічної творчості.

4. Науково-дослідницька діяльність – залучення дітей до наукових експериментів, конкурсів і фестивалів, співпраця з ЗВО та науковими установами.

Модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти сприяє формуванню

активного громадянина, здатного впливати на розвиток суспільства. Такий підхід до освіти не лише розширює можливості дітей і молоді, а й сприяє зміцненню соціальної відповідальності та розвитку громади загалом.

Структура моделі ГАЗПО КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР складається з 3-х компонентів:

- компонент моделі «Mass work» реалізується через організаційно-масову діяльність закладу;

- компонент «Партнерство» – розробка й упровадження механізмів спільної діяльності з громадськістю;

- компонент «Волонтерство», який є найбільш актуальним у воєнний час.

Компонент моделі «Mass work» реалізується з метою формування у дітей та підлітків ціннісного ставлення особистості до українського народу, малої Батьківщини, держави, нації; самоідентифікації дитини як невід'ємної частини українського суспільства; розвиток інтелектуального потенціалу України, збереження культурної спадщини України, популяризації в молодіжному середовищі інтересу до героїчного минулого українського народу, залучення широкого загалу дітей та підлітків до активного висвітлення життя країни, залучення до художньо-технічної творчості, дослідницької діяльності.

З лютого 2022 р. Центр «Грані» провів більше 45 обласних заходів, у формі конкурсів, флешмобів, виставок, челенджів, творчих проєктів, благодійних акцій. Протягом дії воєнного стану всі обласні заходи вирішено зробити відкритими, через розсилку запитань на електронні адреси ЗПО усіх регіонів України, активізували анонсування на сторінці Фейсбук Центру «Грані». Кожен організаційно-масовий захід має номінацію, яка спрямована на формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів та переконань. Заходи проходять в дистанційному форматі, окрім благодійних акцій, під час яких проходить збір допомоги військовослужбовцям.

Як результат, було отримано: збільшення залучення дитячої аудиторії; розширення географії участі з різних регіонів України; формування рис національної ідентичності, психолого-педагогічна підтримка тим, хто виїхав за кордон, або залишився в окупації, щоб вони не втратили відчуття приналежності до спільноти, громади, творчої діяльності тощо;

збільшення відвідування сторінки Центру «Грані» у соцмережі Фейсбук.

За цей час до участі у масових заходах закладу долучились здобувачі освіти з 20 областей України, загальна кількість учасників близько 24000.

Статистика щодо діяльності у соцмережі доводить, що активність на нашій сторінці поширюється далеко за межі Запорізької області та України.

Наприклад, тільки за січень 2025 р. позитивних реакцій отримано біля 27 тисяч, дописів та коментарів близько 20 тисяч.

Компонент моделі «Партнерство». Припускає розробку й упровадження механізмів спільної освітньої діяльності та ініціювання різних форм взаємодії з некомерційними організаціями та громадськістю. ЗПО співпрацює з іншими ЗПО міста та області, ЗЗСО, ЗВО тощо.

У лютому – березні 2022 р. місто Запоріжжя прийняло велику кількість внутрішньо-переміщених сімей, було створено велику кількість громадських організацій, Центрів допомоги громадам з окупованих територій Запорізької та Донецької областей. КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР долучився до роботи з дітьми ВПО, були створені плани спільної діяльності, як обов'язкова умова співпраці що надало можливість залучити додаткові людські та матеріальні ресурси для підтримки та розбудови освітнього простору для задоволення потреб та інтересів громади. Вже з квітня 2022 р. розпочато роботу з дітьми ВПО на базі Центру підтримки «Я Маріуполь», Відкритого простору допомоги «Саме тут» для ВПО Мелітопольського району та Благодійної організації «Благодійний фонд «Карітас Запоріжжя», Центру розвитку «Дитячі мрії» Громадської організації «Мелітопольщина»; ГО «Безпечний дитячий простір».

На базах цих ХАБів було облаштовано дитячі кімнати для творчої діяльності.

Сторони уклали меморандуми, з метою організації позашкільної та позакласної роботи та створення на їх базах гуртків науково-технічної творчості за різними профілями. Посилання: <https://youtu.be/NAv4MPAbDdQ>

Основними завданнями нашої діяльності в цьому напрямі роботи стало:

- згуртування колективу закладу освіти навколо соціально значущих справ;

- формування патріотичної свідомості та національної гідності у дітей та молоді;

– задоволення духовних, творчих інтересів та потреб як вихованців нашого закладу так і здобувачів освіти закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти Запорізької та інших областей;

– налагодження партнерства з громадськими організаціями у реалізації волонтерських заходів.

Компонент моделі «Волонтерська діяльність». Було визначено новий напрям роботи – психологічна та моральна підтримка воїнів Збройних Сил України, Національної гвардії, інших військових формувань. Ситуація в країні призвела до підняття патріотичного духу серед школярів та зростання благодійної діяльності в закладах освіти. Наш громадянський обов'язок – допомогти та підтримати бійців Сил безпеки й оборони України, що захищають нашу Батьківщину та нашу свободу.

За період 2022–2024 рр. було організовано та проведено більше 12 відкритих обласних благодійних акцій, що присвячено пам'ятним датам та державним святкам, учасниками яких стали близько 7000 здобувачів освіти різних регіонів України (посилання https://youtu.be/6u7Yxz_UOX0). ЗПО співпрацює з волонтерською організацією Ірини Мелентьевої та з БО «Всеукраїнський благодійний фонд «Злагода». Завдяки цим організаціям було доправлено у бойові підрозділи подарунки, обереги, смаколики, які виготовили учасники цих заходів. Обов'язковим моментом є зворотний зв'язок від захисників та захисниць – фото та відео привітання, завдяки яким створюються відеозвіти для учасників Акцій.

КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР є регіональним представником БФ «ОВЕС» з проведення Всеукраїнської благодійної акції «Ворогам кришка!», яка направлена на збір пластикових кришок для придбання дронів. До акції долучились заклади дошкільної, загальної середньої та професійно — технічної освіти Запорізької області, які на цей момент зібрали близько 1500 кг матеріалу.

Ще один напрям волонтерства – виготовлення сувенірної продукції «Відголос війни» – розпис військових артефактів, які волонтери дарують донаторам на знак подяки, або продають на спеціалізованих аукціонах і за отримані гроші закривають потреби військових. В актовій залі закладу сформовано

військовий куточок – подяки, картини та шеврони від військових частин за сприяння обороноздатності України, допомогу Збройним Силам України, активну громадську позицію, патріотизм, проявлену волонтерську ініціативу та підтримку військовослужбовців.

Волонтерська діяльність в закладах освіти має значний вплив на створення позитивної атмосфери, підвищення якості освітнього процесу та розвитку спільноти. Це сприяє: розвитку комунікаційної компетентності; відбудовуванню соціальних відносин; реалізації на практиці моральних та релігійних принципів; розвитку відчуття себе здатним щось зробити/змінити; знайти підтримку однодумців, колег, друзів.

Створену модель ГАЗПО КЗ «ЗОЦНТТУМ «Грані» ЗОР в перспективі планується розширювати за такими напрямками:

– використання інтерактивних освітніх платформ для залучення більшої кількості учасників;

– створення цифрового продукту виховного та розвивального спрямування до визначних подій нашої держави;

– залучення партнерів для довгострокової та результативної співпраці;

– активізація та популяризація громадсько-активної діяльності у мережі Інтернет, розширення роботи у соціальних мережах.

Досвід впровадження моделі громадсько-активного закладу позашкільної освіти для становлення національної ідентичності вихованців є важливим аспектом розвитку молоді, що створює умови для всебічного розвитку особистості та включає не тільки академічні знання, але й розвиток творчих здібностей та морально-етичних цінностей. Виховання національної ідентичності є ключовим елементом цього процесу, оскільки воно допомагає молоді зрозуміти та прийняти власну культурну спадщину, розвинути почуття патріотизму та національної гордості.

Досвід «Модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти в умовах воєнного стану» було презентовано на Відкритому міському методичному фестивалі ЗПО « KYIV M-FEST » на базі Київського Палацу дітей та юнацтва в лютому 2025 р.

ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Левінець Н.В.

В статті окреслено потенціал народної фізичної культури у вихованні основ української національної ідентичності. Розкриті складники народної фізичної культури, які включають народні знання про виховання навичок особистої та громадської гігієни; формування рухового досвіду; дотримання розпорядку дня; загартування організму; культуру харчування; соціально схвалювані норми поведінки. Наголошено, що народні уявлення про фізичну досконалість базуються на культивуванні міцного здоров'я дитини від народження і забезпечення її гарного самопочуття. Сформульовані напрями ефективного впровадження народної фізичної культури у сучасний освітній процес.

Ключові слова: українська національна ідентичність, народна фізична культура, ідеал тілесної досконалості, народні знання, культурно-духовні цінності.

В сучасних умовах питання утвердження української національної ідентичності набуває важливого значення, адже пов'язане із збереженням самобутності народу, його звичаїв і традицій, плеканням зростаючої особистості на духовно-культурних цінностях.

Підтвердження цієї думки знаходимо у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2023 р.). В документі подається визначення поняття «українська національна ідентичність» як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [3]. У цьому формулюванні окреслені ознаки національної самосвідомості людини, набуття яких має розпочинатися з раннього віку. Така діяльність забезпечується державою в контексті реалізації завдань у сфері утвердження української національної ідентичності серед яких виокремимо наступні: «формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді активної громадянської позиції на

основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності...» та «...формування у громадян сталих традицій та мотивації до занять фізичною культурою і спортом як важливої складової повноцінного розвитку людини, її здоров'я та національно-патріотичного виховання...» [3].

У «Базовому компоненті дошкільної освіти (державному стандарті, 2021 р.) серед переліку компетентностей, яких дитина має набути впродовж дошкільного дитинства, міститься соціально-громадянська. Її визначають як «здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямованості на поліпшення спільного життя» [1]. Це дозволяє розглядати її як основу виховання національної ідентичності.

Практична реалізація означених завдань вимагає належного програмно-змістового та організаційно-методичного супроводу, щоб запобігти перекручуванню історичних фактів, насаджуванню ідеологічних ідей, що не відповідають культурно-духовним цінностям українців, знеціненню народних традицій і звичаїв, мови та культури.

Нам імпонує підхід розробників розвивальних відео для дітей віком 2–6 років «Дітям про українську ідентичність» (2023 р.), які зазначають, що «національна ідентичність є частиною самосвідомості людини і повинна розвиватись разом з іншими навиками та знаннями, починаючи з раннього періоду життя» [2]. Запропоновані теми охоплюють «розмови про особливість української мови, її давність та легкість звучання» (тема «Українська мова»), «про традиційну кухню, унікальність регіональних рецептів та різноманітність локальних страв» (тема «Їжа»), «про традиційні українські музичні інструменти, які змальовують природу, настрої та розповідають про історію української нації» (тема «Музика»), «про гопак, який передає силу характеру нації, зображає єдність народу та любов до своєї землі» (тема «Танець»), про українську вишиванку, «як генетичний

код нації, через який можна побачити внутрішній світ та духовність українців» (тема «Національний одяг») [2].

Можемо констатувати, що виховання національної ідентичності є важливим аспектом розвитку дитини, оскільки воно сприяє усвідомленню своєї приналежності до певної нації та культури. Зважаючи на вікові особливості дітей дошкільного віку, серед ефективних засобів, які містять значний освітньо-розвивальний та виховний потенціал, є народна фізична культура.

Підтвердженням цієї думки є дослідження Є.Н. Приступи [4], у якому наголошується, що народна фізична культура є важливим складником національної культури, «під впливом якої параметри внутрішньої єдності природного і соціального, тілесного і духовного в структурі особистості людини гармонізуються, набувають ознак відповідності культурним і природним ідеалам нації» [4, с. 13]. Вона віддзеркалює світогляд народу, його національну свідомість, розуміння основним проблем та закономірностей фізичного розвитку. В народній фізичній культурі акумульовані морально-етичні ідеали українського народу, його психічні та антропологічні характеристики, виражені лише притаманним йому формами, методами та засобами тіловиховання.

Виховання у дітей основ національної ідентичності слід розпочинати через ознайомлення з народним традиціями і звичаями, які конкретизують спрямованість поведінки у різних життєвих ситуаціях. Через засвоєння звичаєвої обрядовості своєї родини дитина входить у світ народних традицій, які допомагають зростаючій особистості усвідомити приналежність до самобутньої української нації. І в цьому контексті народна фізична культура є найбільш сприйнятливою для дитини, адже містить в собі елементи (рухи, танці, забави, фольклор тощо), які є особливо цінними для становлення особистості дитини.

Аналіз змістового компоненту народних звичаїв та традицій дозволяє відзначити, що їхнім обов'язковим компонентом завжди були засоби народної фізичної культури: уявлення про обрядодії для збереження і зміцнення здоров'я (цілюща сила води, повітря та сонця), фізичні вправи, рухливі ігри, забави (колективні та індивідуальні), традиційні страви (культура харчування) тощо.

Важливим аспектом народної фізичної культури залишається обов'язок батьків сприяти фізичній досконалості дитини на принципі природовідповідності. Народні уявлення про фізичну досконалість базувалися на культивуванні міцного здоров'я дитини від народження і забезпечення її гарного самопочуття. Це розглядалося як основа культурно-світоглядних цінностей українського народу, у яких фізична досконалість гармонійно поєднується із духовними, моральним та психічними якостями людини. «Саме гармонійне єднання людини з довкіллям, а також відповідність та збалансованість між тілесним і духовним в структурі особистості людини складають ту засадничу компоненту, на якій базується формування українського національного ідеалу тілесної і духовної досконалості людини» [4, с. 182].

Приступа Є.Н. зазначає, що структурними складниками системи народних знань про фізичне виховання є:

- «національний ідеал тілесної досконалості людини;
- народні знання про закономірності розвитку людини, сутність людської істоти та особливості цілеспрямованого впливу на природний розвиток людини засобами і методами народної фізичної культури» [4, с. 181–182].

Під час планування освітньої роботи варто орієнтуватися на систему народних знань про складники життєдіяльності дитини, які забезпечують ефективність природного розвитку зростаючої особистості, збереженню і зміцненню її здоров'я:

- виховання навичок особистої та громадської гігієни;
- дотримання розпорядку дня;
- загартування організму;
- культура харчування;
- соціально схвалювані норми поведінки.

Суголосність напрямів народної фізичної культури з сучасною теорією і методикою фізичного виховання дітей дошкільного віку дозволяє органічно поєднувати раціональний народний досвід тіловиховання і сучасні підходи до визначення ефективних умов фізичного розвитку, оскільки включає основи виховання тілесних (рухових) і морально-вольових рис характеру, основ навчання руховим умінням і навичкам та оздоровлення. Це відповідає сучасним завданням фізичного виховання: оздоровчі, освітні та виховні.

Мета народної фізичної культури спрямована на виховання гармонійно розвиненої особистості і визначається урахуванням наступних факторів:

- «історично сформованого національного ідеалу духовної і тілесного досконалості людини, у якому відображені вимоги до рівня розвитку фізичних та моральних складових особистості;

- індивідуальних потреб людини у зміцненні і відтворенні здоров'я, гармонійному розвитку фізичних і моральних якостей;

- об'єктивних генетично детермінованих закономірностей розвитку людини і особливостей її виховання, які відображені в системі народних знань і уявлень про розвиток і виховання» [4, с. 220].

Перевагою використання народних знань про тілесний та психічний (духовний) розвиток особистості є те, що вони подаються самотньо і образно через короткі словесні формули (прислів'я, приказки, примовки, утішки, забавлянки), без особливої наукової термінології, емоційно, чітко, логічно і практично. Так, роль раннього дитинства у становленні особистості підкреслюється у висловлюванні «Звички трирічного зберігаються до вісімдесяти років».

Значну частину народної фізичної культури складають різні види ігор, важливим компонентом яких є рухові дії. Народні ігри, фізичні вправи можна розглядати як матеріалізовані у тілесних рухах народні знання та світогляд.

У процесі занять народними рухливими іграми, танцями, розвагами та забавами діти:

- ознайомлюються з українськими традиціями та звичаями;

- розвивають почуття гордості за свою національну культуру;

- формують позитивне ставлення до української мови та символіки;

- усвідомлюють свою приналежність до української нації.

Ґрунтуючись на особливостях, меті, завданнях та напрямках, розкритих у монографії «Утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2024 р.) колективом авторів під загальною редакцією К. Журби та О. Рейпольської [5] окреслимо освітньо-розвивальний та виховний потенціал народної фізичної культури у вихованні основ національної ідентичності дітей.

По-перше, вона передає знання про українські народні традиції та звичаї в цікавій та доступній формі. Діти виступають не лише слухачами про історичне минуле, вони відчують його через рух, ігрові дії та танець.

По-друге, вона розвиває почуття гордості за свою національну культуру. Коли дитина опановує складний елемент танцю, наприклад у «Гопаку» або виграє у традиційному змаганні на прикладі «Спасу» або «Гойдука», вона відчуває себе частиною великого та сильного народу. Надзвичайної популярності в роботі закладів дошкільної освіти набувають фізкультурні розваги та свята на засадах козацької педагогіки, яка є важливим елементом народної фізичної культури. До Дня козацтва проводяться козацькі забави, які спрямовані на виховання у дітей поваги до образу козака, кодексу лицарської честі та традиційних видів тілесного гартування та вишколу запорізьких козаків та трансформації цієї інформації до умов сьогодення.

По-третє, вона формує позитивне ставлення до української мови, народної та національної символіки. Під час ігор та танців діти співають українські пісні, зокрема в хороводах наприклад «Подольночка», «Кривий танець», використовують українську термінологію, що сприяє розвитку мовлення. Діти мають можливість усвідомити, що рухливі ігри це не лише фізичне навантаження, але й вираження національного характеру, енергії та краси.

І найголовніше, народна фізична культура сприяє формуванню національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі.

Для ефективного використання народної фізичної культури у вихованні основ української національної ідентичності у дітей необхідно:

- сприяти розробці програмно-методичних матеріалів з урахуванням регіональних особливостей народної фізичної культури;

- залучати до проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у закладі освіти досвідчених педагогів та носіїв народних традицій, майстрів народних танців, бойового гопака, хортингу та ігор.

- використовувати різноманітні форми, методи та засоби фізичного виховання, такі як народні рухливі ігри, танці, забави та розваги, свята народознавчого спрямування;

– залучати до участі в фізкультурно-оздоровчих заходах батьків, дідусів і бабусь та представників громадянського суспільства.

Отже, реалізація означених напрямів допоможе збагатити зміст національно-патріотичного виховання закладу освіти, сприятиме об'єднанню зусиль педагогів, батьків та представників громадськості у консолідації духовно-культурних цінностей. Адже виховання національної ідентичності – це тривалий та багатогранний процес, який передбачає використання усього потенціалу національної культури, важливим складником якої є народна фізична культура.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) (2021). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Дітям про українську ідентичність. Розвивальні відео для дітей віком 2–6 років освітньої програми Вулиця Сезам. Методичний посібник. URL: <https://sesameworkshop.org/topics/displacement-resettlement/resources-in-ukrainian/>

3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

4. Приступа Є.Н. Народна фізична культура українців. Львів : УСА, 1995. 254 с.

5. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія [К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська]. Київ: Компрінт, 2024. 232.

Стаття присвячена аналізу впливу медіа та соціальних мереж на формування національної ідентичності сучасної української молоді, особливо в умовах інформаційного суспільства та воєнних дій. Метою дослідження є виявлення ключових механізмів, за допомогою яких соціальні медіа платформи конструюють національну свідомість молодого покоління. Особливу увагу приділено визначенню потенційних ризиків, пов'язаних із поширенням дезінформації, пропаганди та іншими цифровими загрозами, що можуть впливати на національну самоідентифікацію молоді. Матеріали можуть слугувати основою для розробки стратегій інформаційної безпеки та медіаграмотності, спрямованих на захист національної ідентичності молодого покоління.

Ключові слова: національна ідентичність, молодь, соціальні мережі, медіа, інформаційне суспільство, війна, інформаційні маніпуляції, цифрові загрози, національна свідомість.

Проблема формування національної ідентичності молоді набуває особливого значення в умовах розгортання повномасштабної війни на теренах України, адже саме в такі кризові моменти відбувається переосмислення цінностей, посилюється роль історичної пам'яті, національної культури та інформаційного простору у формуванні громадянської свідомості молодого покоління. Соцмережі та медіа стають як інструментами єднання та поширення патріотичних ідей, так і засобами інформаційної війни, що впливають на світогляд та ідентичність української молоді.

Теоретичною основою дослідження є положення та висновки українських та зарубіжних науковців щодо впливу інформаційного простору та соціальних мереж на формування національної ідентичності. Зокрема, вивченню питань цифрової ідентичності та її трансформацій під впливом інформаційних технологій присвячені праці О. Данильяна [3], який аналізує морально-етичні аспекти інформаційного суспільства, та О. Запорожченка [8], який розглядає проблеми особистісної ідентичності в умовах цифрової взаємодії.

Дослідження К. Журби [4] деталізує процес формування національної ідентичності молоді в умовах воєнного стану, підкреслюючи значення моральних цінностей, історичної пам'яті та громадянської активності. Авторка виокремлює внутрішні та зовнішні фактори самоідентифікації, зокрема роль ідеології, релігії та інформаційної безпеки.

Окрему увагу варто приділити дослідженням інформаційного впливу соціальних платформ. Важливим джерелом є аналітичні звіти, зокрема Digital 2024, які підтверджують зростання використання соцмереж, а також статистичні огляди Visual Capitalist, що визначають найпопулярніші платформи та їхню роль у поширенні інформації [8].

Мета дослідження – аналіз впливу соціальних мереж на формування національної ідентичності молоді в умовах сучасного інформаційного суспільства та війни. Дослідження спрямоване на виявлення ключових механізмів, через які соціальні платформи сприяють конструюванню національної свідомості, а також визначення ризиків, пов'язаних із інформаційними маніпуляціями та цифровими загрозами.

Популяризація соціальних мереж впродовж останніх років підтверджується демографією користувачів соціальних мереж за 2024 рік згідно зі звітом Digital 2024, підготовленим We Are Social та Meltwater.

Так, кількість користувачів соціальних мереж у світі зросла на 5,6% за останній рік. Середньостатистичний користувач проводить у соціальних мережах близько 2 годин 23 хвилин на день. Основними причинами використання інтернету є пошук інформації (60,9%), підтримка зв'язку з друзями та сім'єю (56,6%), перегляд відео та фільмів (52,3%). Щодо вікової структури, найбільшу активність у соціальних мережах демонструють жінки віком від 16 до 24 років, які витрачають на них у середньому 3 години 10 хвилин на день. В Україні на початку 2024 року було 29,64 млн користувачів інтернету, що становить 79,2% населення. З них 97% використовують смартфони для доступу до мережі [9].

В контексті наших наукових пошуків заслуговує на увагу проведене в 2024 році

журналістами Visual Capitalist дослідження щодо найпопулярніших соціальних мереж у світі за кількістю користувачів. Відтак, серед найпопулярніших соціальних мереж перше місце посідає Facebook: 3,06 мільярда користувачів. На другій позиції відео-хостинг YouTube з 2,70 мільярда користувачів. Третє місце займає месенджер WhatsApp (2,40 мільярда користувачів). Серед найменш популярних виявились Instagram: 2,35 мільярда користувачів та TikTok: 1,67 мільярда користувачів. Ці дані свідчать про те, що Facebook залишається найбільшою соціальною мережею у світі, а YouTube та WhatsApp займають відповідно друге та третє місця (див. рис. 1).

Ці дані свідчать про те, що молодь продовжує бути найактивнішою групою користувачів соціальних мереж, що підкреслює важливість розгляду ключових аспектів, що впливають на формування української національної ідентичності молоді.

З метою глибинного аналізу ключового поняття дослідження «національна ідентичність» слід звернутися до наукових розвідок К. Журби, яка трактує її як суб'єктивні переживання належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей через ототожнення і формування відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, вмінні користуватися правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України [4, с. 1–6]. Учена також пов'язує формування національної ідентичності із розвитком духовної безпеки української нації та виокремлює ключові фактори: внутрішній фактор національної самоідентифікації та зовнішні фактори, що включають ідеологію, ціннісну убезпеченість, релігію та інші.

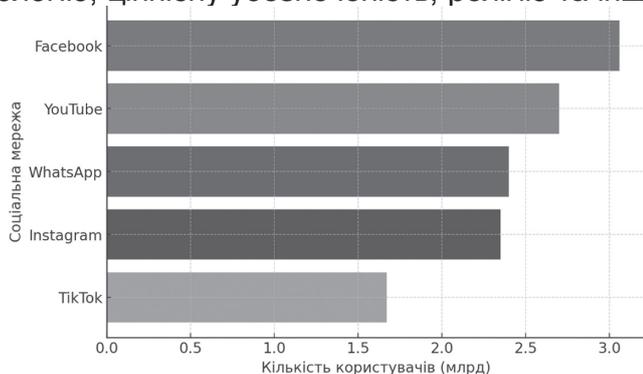

Рис. 1.1. Популярність соціальних мереж у 2024 році (у %) (джерело: Visual Capitalist, 2024)

Важливим у цьому аспекті є також прийняття Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 №2834-ІХ, який актуалізує важливість досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [7].

З точки зору О. Данильян та О. Запорожченко під постійним впливом читання новин в Інтернеті, соціальних мережах та різноманітних інформаційних каналах люди поступово починають відриватися від реальності та створювати свій власний віртуальний світ, тобто жити в певній фантазії та ізоляції, що може призвести до кризи ідентичності, наслідками якої є зниження або втрата цілісності, оригінальності та впевненості у своїх соціальних ролях [3; 4].

В інформаційному середовищі людина стикається з декількома типами ідентичностей, які трансформуються під впливом інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ): ipse ідентичності (відчуття власної особистості) та idem ідентичності (формальні ідентичності, що залежать від контексту, середовища та обставин). Комп'ютерна система накопичує знання, створює профілі, надає ту саму ідентифікацію користувачеві, який не знає про ці профілі та про те, як вони впливають на його IPSE-ідентичність [8].

Індивідуальний світ вводиться у всеохоплюючий, знеособлений віртуальний світ, у результаті чого свідомість втрачає незалежність і відходить від наслідків безвідповідального ставлення до себе та зовнішньої інформації.

Сучасна соціальна перспектива полягає в тому, що інформаційне суспільство зміцнило ipse-ідентичність як відправну точку для idem-ідентичності. Це формування соціальної відповідальності за психічне та психічне здоров'я користувачів з точки зору використання масивної інформації [8].

Соціальні мережі відіграють ключову роль у процесі формування національної ідентичності молоді, адже вони виступають не лише джерелом інформації, а й платформою для комунікації, самовираження та

конструювання колективних уявлень про націю [1; 2].

На нашу думку з поміж основних аспектів, що впливають на формування української національної ідентичності молоді слід виокремити наступні.

Інформаційний простір та наративи, (соціальні мережі формують уявлення молоді про історію, культуру, традиції та мову нації). Означене прослідковується крізь популяризацію в TikTok та Instagram після початку повномасштабної війни: відео та reels (невеликі динамічні ролики з накладенням музики або власної озвучки) про перехід на українську мову; треків українською мовою, як-от «Ой у лузі червона калина»; флешмоби на підтримку української культури: акції, як-от #speakUkrainian чи #мовнийчелендж, стимулюють молодь більше використовувати українську.

Такий стрімкий перехід на українську мову зумовлений також прийняттям в період з 2017 по 2023 роки низки нормативно-правових документів, що регулюють обов'язкове використання української мови в телерадіомовленні. Зокрема, 13 жовтня 2017 року набув чинності закон, який встановлює мовні квоти для телебачення. Згідно з цим законом, передачі, фільми та новини українською мовою повинні становити не менше 75% загальної тривалості програм у проміжках часу між 07:00–18:00 та 18:00–22:00.

Крім того, 16 липня 2019 року набув чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Цей закон посилює позиції державної мови в публічному просторі, включаючи сферу телебачення. Відповідно до цього закону, всі фільми, створені іноземною мовою, повинні бути дубльовані або озвучені українською мовою для демонстрації на телебаченні.

З 31 березня 2023 року набув чинності Закон України «Про медіа», який ще більше посилює позиції української мови в медіапросторі. Цей закон передбачає, що програми, виконані державною мовою, можуть містити використання інших мов лише в окремих випадках, як-от сталі вирази, короткі фрази чи окремі слова іншими мовами.

Іншим алгоритмом, що сприяє підсиленню або спотворюванню патріотичних наратив є кіберпатріотизм і активізм, що прослідковується крізь сторінки в соціальних мережах, які присвячені історичній пам'яті української нації, молодь також використовує соціальні

мережі для організації акцій, флешмобів та поширення патріотичного контенту; під час війни в Україні соціальні мережі стали платформою для мобілізації суспільства та інформаційного спротиву.

Прикладом є координація волонтерського руху та гуманітарної допомоги в Telegram, Facebook, Instagram та TikTok, які стали основними каналами комунікації між волонтерами, військовими та цивільним населенням щодо організації збору коштів через різноманітні фонди, як-от: Фонд «Повернись живим», UNITED24; екіпірування та закупівлі амуніції, допомоги переселенцям, гуманітарна підтримка, евакуація тощо.

Слід також зауважити, що соціальні мережі використовуються для протидії гібридній війні та інформаційній маніпуляції, адже через соцмережі можуть поширюватися як правдиві, так і фейкові новини, що впливає на формування або розмивання національної ідентичності. Російська пропаганда активно використовує соціальні платформи для маніпулювання історією та національними почуттями українців.

Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну соціальні мережі стали ключовим інструментом комунікації, координації, мобілізації суспільства та ведення інформаційної війни. Вони допомогли швидко організувати допомогу військовим і цивільним, донести правду до світу та протидіяти ворожій пропаганді.

Відтак, TikTok, Telegram, Facebook та YouTube стали полем для інформаційного протистояння ворожим ІПСО (інформаційно-психологічних спецоперацій), а також викриття російських наративів та чат-ботів; українські хакерські групи атакують російські сайти та сервіси критичної інфраструктури ворога.

Соціальні мережі також безперечно стали платформою для моральної підтримки та патріотичного духу суспільства й військових, адже контент, що поширюється у TikTok, Instagram, Facebook, Telegram та стосується військових подій, як-от:

- поширення відео про успіхи ЗСУ; оперативні фото та відео з поля бою для міжнародних ЗМІ;

- висвітлення воєнних злочинів росії; формування підтримки серед світових лідерів та громадськості волонтерські ініціативи на підтримку бійців;

– меми та гумор як елемент психологічно-го спротиву мотивує суспільство та підтримує бойовий дух. Наприклад, «Байрактар-саунд» став вірусним у TikTok та YouTube, що створило позитивний інформаційний фон для українців.

Зауважимо, що президент України Володимир Зеленський також активно використовує соцмережі для звернень до: українського народу щодо ходу війни; російських військових злочинів, а також для звернень до міжнародної спільноти.

Отже, соцмережі стали потужною зброєю в руках українців. Вони допомогли згуртувати український народ, підтримати ЗСУ, поширити правду про війну та ефективно протидіяти ворогу. Це ще раз підтверджує, що інформаційний фронт є не менш важливим, ніж бойові дії.

Список використаних джерел та літератури

1. Бровко К.А. Сучасні підходи використання соціальних мереж у підвищенні

пізнавального інтересу студентів до вивчення іноземної мови Acta Paedagogica Volyniensis №2. 2022. С. 47–53.

2. Бровко К.А., Сопова Д.О., Дурдас А.П. Етико-поведінкові аспекти впливу соціальних мереж на розвиток пізнавального інтересу студентів до вивчення іноземної мови

за професійним спрямуванням. Академічні студії, 2022. С. 3–10.

3. Данильян О. Інформаційне суспільство морально-етичний дискурс. Інформація і право №1. 2014. С. 16– 25.

4. Журба К. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. Вісник НАПН України. №5(1). 2023. С. 1– 6.

5. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. №2704 – VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019. №21. Ст. 81.

6. Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. №2849 – IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. №8. Ст. 67.

7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 р. №2834 – IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. №9. Ст. 72.

8. Запорожченко О.В. Ідентичність особистості в умовах інформаційного суспільства. Актуальні проблеми філософії та соціології. Випуск 26. 2020. С. 12– 16.

9. Офіційний сайт. Український спектр. URL: <https://uaspectr.com/2021/12/12/najpopulyarnishi-sotsialni-merezhi-u-sviti-2022/> (дата звернення 10.02.2025 р.)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Астахова М.С.

У статті зацентровано увагу на тому, що в умовах агресивного інформаційного простору й переходу до свідомого інформаційного суспільства виникає необхідність навчитися розпізнавати та критично оцінювати маніпулятивні впливи та формувати інформаційну безпеку особистості. Розкрито громадянську відповідальність у контексті дослідження інформаційної безпеки через свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, вчинки через взаємодію з інформацією. Звернено увагу на сучасні інформаційні загрози та ризики.

Ключові слова: інформація, безпека, громадянська відповідальність, загрози, мережа.

В умовах формування агресивного інформаційного простору й переходу до свідомого інформаційного суспільства виникає необхідність навчитися розпізнавати та критично оцінювати маніпулятивні впливи, що здійснюються через глобальну мережу та засоби масової інформації; вивчати правові та етичні норми використання цифрових технологій та сервісів; опанувати навички безпечного користування ресурсами в цифровому просторі; вчитися застосовувати відповідне програмне забезпечення для захисту цифрових пристроїв, персональних даних та електронних освітніх ресурсів від небажаного контенту. Загалом підвищуються вимоги до інформаційної безпеки особистості, рівня інфомедійної грамотності та розвитку критичного мислення сучасного громадянина.

Сучасні умови суспільного розвитку висувають вимоги до сучасного покоління щодо формування системи знань та володіння інформацією не тільки про реальні та потенційні інформаційні загрози, але й про різні медіа й джерела інформації для розвитку критичного мислення й здатності до самостійного вирішення завдань; володіння навичками, необхідними для використання медіа та технологій доступу до інформації й захисту від її негативного впливу. У контексті дослідження категорій інформаційної безпеки та громадянської відповідальності важливо згадати про інфомедійну грамотність

громадянина, тобто про сукупність знань, умінь, особистісних навичок, що «надають громадянам можливість отримувати доступ, здобувати, розуміти, оцінювати та критично, етично та ефективно використовувати, створювати та обмінюватися інформацією та медіа-контентом різного формату із використанням різних засобів (інструментів) під час здійснення особистісної, професійної та суспільної діяльності» [9, с. 29].

Також на опанування інформаційної безпеки особистості впливає рівень медіаграмотності – здатності використовувати, аналізувати й оцінювати медійну продукцію [6, с. 165]. Медіаграмотність – найважливіший комплекс навичок і знань, необхідних людині в сучасному інформаційному суспільстві: як знаходити потрібну інформацію і переконуватися в її достовірності, як відокремлювати пропаганду від фактів і фільтрувати інформацію в ситуаціях конфлікту; що таке інформаційна безпека і чим вона відрізняється від цензури, як розпізнавати маніпуляцію тощо.

Необхідність протидії сучасним інформаційним загрозам поставило на порядок денний питання інформаційної безпеки – стану інформаційного середовища, що забезпечує задоволення інформаційних потреб суб'єктів інформаційних відносин, безпеку інформації і захист від негативної інформаційної дії.

Зазначимо, що інформаційну безпеку розуміють, по-перше, як стан захищеності систем обробки і зберігання даних, за якого забезпечено конфіденційність, доступність, цілісність інформації, використання й розвиток її в інтересах людини, а, по-друге, як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації особи, суспільства і держави від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення чи знищення. Тож інформаційна безпека захищає життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави. Інформаційна безпека передбачає належний рівень інформаційної культури – теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів та гармонійний розвиток в умовах

інформаційного суспільства незалежно від наявності інформаційних загроз [8].

Так, інформаційна грамотність підкреслює важливість доступу до інформації, її оцінювання і етичного використання, а медійна – робить акцент на здатності розуміти функції медіа, оцінювати якість виконання цих функцій і вступати в раціональну взаємодію з медіа.

На сьогоднішній день велика увага науковців приділяється поведінці підлітків у мережі Інтернет. Це обумовлено тим, що найактивнішими користувачами мережі Інтернет є підлітки. Особливостями підліткового віку є стрімкі зміни у психофізичному стані, що можуть призводити до проявів агресивної поведінки як у реальному, так і у віртуальному просторі. З кожним роком кількість юних користувачів збільшується на 30%. Інтернет сьогодні став невід'ємною частиною життя сучасних дітей, їхнім найближчим оточенням та, що важливо, джерелом знань про навколишній світ [5].

Звернемо увагу на громадянську відповідальність у контексті дослідження інформаційної безпеки особистості, тобто на свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, вчинки. Ознаками громадянської відповідальності особистості є активна життєва позиція, усвідомлене ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, самостійність та наполегливість, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізація, чесність, готовність відповідати за власні вчинки тощо [3].

Для успішного навчання громадянства й виховання громадянина школярі мають: опанувати знаннями відповідного змісту, виробити критичне розуміння себе і світу; сформувати вміння як-от: уміння формулювати й відстоювати власну думку, комунікативні навички, вміння співпрацювати з різними людьми, проявляти емпатію, готовність до дій чи утримування від необдуманих дій у ситуації невизначеності, вияв поваги до себе й інших; опанувати досвід участі у громадському житті, взаємодії з іншими людьми на засадах поваги й рівності, відповідальності за спільну справу, мирного розв'язання конфліктів. Це потребує створення освітнього середовища, де панує атмосфера довіри і взаємоповаги, відсутні насильство, дискримінація, соціальні бар'єри, забезпечено системну інформаційну безпеку.

Сучасний освітній процес повинен включати формування в учнів: умінь: висловлювати власну думку, слухати і чути інших, оцінювати аргументи та змінювати думку на основі доказів; аргументувати та відстоювати свою позицію; ухвалювати аргументовані рішення в життєвих ситуаціях; співпрацювати в команді, виділяти та виконувати власну роль в командній роботі; орієнтуватися в медіа-просторі та опанувати технології критичного споживання інформації, робити відповідальний вибір тощо; ставлень: відповідальність за власні дії або бездіяльність; налаштованість на логічне обґрунтування позиції; повага до прав людини, активна позиція щодо боротьби з дискримінацією тощо.

Сучасні підлітки живуть в інформаційну суспільстві, де будь-який медійний продукт – це реклама способу життя та ціннісних орієнтацій, які впливають на результати їхнього вибору. Підліткова психіка нерідко виявляється непередготовленою до інформаційного вибуху і без адекватного захисту постає достатньо вразливою. Щоб повноцінно орієнтуватись у віртуальному просторі, дитині треба вчитися структурувати великі потоки інформації, дотримуючись основних правил безпеки в мережі.

У мережі Інтернет можуть зустрітися такі негативні явища: кібербулінг – залякування, переслідування, знущання, глузування й інші дії, що можуть налякати, принизити та інакше негативно впливати на людину в мережі; фішинг – вид шахрайства, метою якого є виманювання у довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів Інтернет-магазинів; кардінг – вид шахрайства, при якому проводиться операція з використанням банківської картки або її реквізитів, не ініційована або не підтверджена її власником; грумінг – входження в довіру до дитини з метою її схилення до будь-якого брутального поводження тощо [2, с. 28–29].

Також важливо зазначити про Інтернет-залежність – надмірне використання соціальної мережі, онлайн-ігор або перегляд відео, що може призвести до ізоляції, погіршення академічних результатів та проблем зі здоров'ям; про порушення приватності – неправильні налаштування конфіденційності або публікації особистої інформації можуть призвести до викрадання даних чи переслідування; про шкідливий вплив соціальної мережі – нереалістичні стандарти краси або

успіху в соцмережах можуть привести до комплексу меншої вартості, тривожності чи розладів харчової поведінки; про небезпечні інтернет-челенджи – участь у ризикованих викликах, які можуть загрожувати здоров'ю або навіть життю.

Одним зі шляхів забезпечення інформаційної безпеки підлітків є організація безпечного особистісного інформаційного простору як у школі, так і в сім'ї. Організувати безпечний інформаційний простір можливо шляхом реалізації засобів та заходів щодо інформаційної безпеки підлітків, серед яких: правові, технічні та програмні, виховні й організаційні, моральні й етичні [7, с. 75]. Правові засоби – це спеціальні закони й інші нормативні акти, правила, процедури та заходи щодо забезпечення особистісного інформаційного середовища підлітків на законодавчій і правовій основі для реалізації єдиної державної політики у сфері захисту дітей від інформаційних матеріалів, що завдають шкоди їх здоров'ю та психіці. Технічні і програмні заходи передбачають використання різного роду апаратного і програмного забезпечення для перешкоджання нанесення матеріальної та моральної шкоди підлітку (програми Батьківського контролю, мережних фільтрів, технічних засобів захисту даних тощо). Виховні заходи – формування у підростаючого покоління культури безпеки, відповідальності за здійснені дії в інформаційному просторі, виховання й укріплення духовно-моральних цінностей, готовність батьків і педагогів до прийняття позиції дитини та поваги до її самостійності.

Організаційні заходи – це регламентація інформаційної діяльності підлітків, контроль за використанням мережевих сервісів і спільнот, що виключає або послаблює нанесення шкоди особистому інформаційному середовищу дитини.

Моральні та етичні заходи включають в себе дотримання підлітками під час здійснення інформаційної діяльності норм і правил поведінки в суспільстві, а також мережевої культури й етики, що утворюються з розповсюдженням інформаційних технологій у сучасному суспільстві [1, с. 366].

Основними завданнями спільної взаємодії батьків і вчителів в процесі навчання і виховання підлітків з питань інформаційної безпеки повинно також бути формування у них інформаційно-цифрової компетентності, що

включає: 1. Грамотний і успішний пошук інформації: розпізнавання інформаційних потреб; формулювання питань, що відображають інформаційні потреби; знання про існування багатьох інформаційних джерел; пошук, вибір і оцінка інформаційного джерела; зберігання інформації. 2. Критична оцінка інформації: розуміння змісту інформаційного повідомлення; вибір і оцінювання інформації; прийняття рішення про те, що є фактом, а що точкою зору; вирізнення рекламних текстів. 3. Творення, перетворення і презентація інформаційного змісту: творення нового інформаційного змісту; перетворення знайденого в Інтернеті або раніше самостійно створеного інформаційного змісту; презентація нового або перетвореного інформаційного змісту. 4. Правові засади творення й поширення інформаційного змісту: усвідомлення правового й етичного вимірів творення інформації; знання, який інформаційний зміст можна перетворювати відповідно до правових засад; знання своїх прав як творця інформації, розміщеної в Інтернеті; усвідомлення різниці між Інтернет-комунікацією й спілкуванням поза Інтернетом. 5. Етика: знання про те, що Інтернет є простором спільної комунікації з іншими людьми; виявлення емпатії в мережі; створення обдуманого й адекватного власного контенту. 6. Безпека і приватність: знання про загрози, пов'язані з перебуванням в Інтернеті; вміння запобігти небезпекам в Інтернеті; здійснення контролю над інформацією, яка передається іншим; усвідомлення різниці між Інтернет-комунікацією й спілкуванням поза Інтернетом; застосування гігієнічних засад, пов'язаних з використанням комп'ютера. 7. Участь у соціальних мережах: розпізнавання елементів Інтернет-культури; активна участь у мережних соціальних спільнотах; ініціативність в розвитку мережних соціальних спільнот, створених для спільних дій [1, с. 367].

Для того, щоб уберегти дітей, батькам варто:

- цікавитися про друзів, з яким спілкуються діти в онлайні, дізнаватися про їхнє дозвілля та захоплення;
- дізнаватися, які сайти вони відвідують та з ким розмовляють;
- вивчати програми, які фільтрують отримання інформації з мережі Інтернет;
- навчити своїх дітей ніколи не надавати особисту інформацію про себе та свою

родину електронною поштою та в різних реєстраційних формах, які пропонуються власниками сайтів;

– контролювати інформацію, яку завантажує дитина (фільми, музику, ігри тощо);

– цікавитись чи не відвідують діти сайти з агресивним змістом;

– навчить своїх дітей відповідальному та етичному поводженню в онлайні. Вони не повинні використовувати Інтернет мережу для розповсюдження пліток, погроз іншим та хуліганських дій;

– переконатися, що діти консультуються з Вами, щодо будь-яких фінансових операцій, здійснюючи замовлення, купівлю або продаж через мережу;

– інформувати дітей стосовно потенційного ризику під час їхньої участі у будь-яких іграх та розвагах;

– розмовляти як з рівним партнером [4].

Таким чином, інформаційна безпека як особистісна категорія та загальнонаціональний концепт безпосередньо залежать від рівня і якості освіченості молодого покоління, ступеня зрілості особистості й готовності її до самореалізації в суспільстві, від консолідації зусиль учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Варивода К.С. Інформаційна безпека підлітків в Інтернет мережі. Молодий вчений. 2016. №3 URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/85.pdf>.

2. Ільченко Н.В. Безпека при спілкуванні через Інтернет. Безпека життєдіяльності. 2016. №11. С. 28– 29.

3. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». (2016). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 05.06.2021).

4. Лист МОН від 27.06.2019 № 1/9–414 «Деякі питання щодо створення у 2019/2020 н.р. безпечного освітнього середовища, формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/65427/.

5. Міхеєва О.Ю. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. Молодий вчений. 2018. №11(63). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/60.pdf>.

6. Онкович Г.В. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. Вища освіта України. 2008. № 3. Д. 1. Тем. вип. Наука і вища освіта в Україні: міра взаємодії. С.130– 137.

7. Підгорна Т. Деякі аспекти організації інформаційної безпеки учнів. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2014. №6. С. 70– 78.

8. Ремех Т.О. Формування навичок інформаційної безпеки засобами громадянської освіти. РОІППО. 2023. С. 47–50.

9. Шепенюк І. Медіаграмотність як необхідна складова професійної компетентності сучасного педагога. Збірник статей Шостої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». Київ.: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. С. 178– 180.